

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ДАВЛАТ СОЛИҚ ҚҶМИТАСИ
СОЛИҚ АКАДЕМИЯСИ

СОЛИҚ

ТЕКШИРУВИ

УСУЛЛАРИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ
СОЛИҚ ҚЎМИТАСИ

СОЛИҚ АКАДЕМИЯСИ

СОЛИҚ ТЕКШИРУВИ УСУЛЛАРИ

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2011

65.9(2)26

УДК: 336.2 (575.1)

ББК65.9(Ў36)я75

C-77-600

Ш.Тошматов, Ғ.Рўзиев, Ф.Хашимото, Д.Бобожонов, К.Хотамов. Солиқ текшируви усуллари. Ўқув қўлланма. – Т.: «Янги аср авлоди». – 2011. – 212 бет.

Ушбу ўқув қўлланма солиқ текширувларига бағишланган уч қисмли ўқув қўлланманинг иккинчи қисми бўлиб, унда асосий урғу солиқ текширувларини ўтказиш билан боғлиқ масалаларга берилган. Жумладан, мазкур қўлланмада солиқ текширувига тайёргарлик, уни жойида ўтказиш тартиби, текширув объектлари ва текшириш усуллари, текшириш жараёнида амалга ошириладиган тадбирлар, уларнинг натижаларини расмийлаштириш каби масалалар ёритиб берилган ҳамда Япония давлатининг солиқ текширувларини ташкил этиш усуллариغا доир илғор тажрибаси баён этилган.

Қўлланма иқтисодий йўналишдаги Олий ўқув юртлари талабалари ҳамда малака ошириш курсларида ўқиётган солиқ идоралари ходимлари учун тавсия этилади. Шу билан бирга, ўқув қўлланмадан ўқитувчилар, илмий ходимлар, аспирант ва тадқиқотчилар фойдаланишлари мумкин.

ББК65.9(Ў36)я75

*Мазкур ўқув қўлланма Солиқ академияси
Илмий Кенгаши (2010 йил 30 октябрдаги 3/4/4 Қарори)
томонидан нашрга тавсия этилган*

Тақризчилар:

Б. ҲОЖИМИРЗАЕВ, Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси Хужжатли текширувларни ташкил қилиш бонқармаси бўлим бошлиғи

Н. ҚЎЗИЕВА, Солиқ академияси «Солиқлар ва солиққа тортиш» кафедраси mudiri, иқтисод фанлари доктори

ISBN 978-9943-08-690-6

© Тошматов Ш., Рўзиев Ғ., Хашимото Ф., Бобожонов Д., Хотамов К.
Солиқ текшируви усуллари: «Янги аср авлоди», 2011.

КИРИШ

Мамлакатимизда солиқ соҳасида олиб борилаётган ислохотларнинг асосий мақсади тадбиркорлик субъектлари зиммасидаги солиқ юкини камайтириш орқали улар иқтисодий фаолиятини рағбатлантириш, инвестицион фаоллигини ошириш, ишлаб чиқариш жараёнларини модернизациялаш ва диверсификация қилишга эришиш ҳамда солиқ тушумларида юз бериши мумкин бўлган йўқотишларни солиқ солинадиган базанинг кенгайиши ҳисобига қоплаш ҳисобланади. Ушбу жараёнда давлат солиқ хизмати идоралари олдига яна бир муҳим вазифа – тадбиркорлик субъектлари тақдим этилган имтиёзлардан тўлиқ фойдаланаётганлигини ўрганиш ва ушбу имтиёзларнинг мақсадлилигини аниқлаш масъулияти қўйилмоқда.

Солиқ қонунчилигига асосан солиқ тўловчи юридик шахслар юритаётган ҳисоб сиёсати ва бухгалтерия ҳужжатлари асосида солиқларни мустақил ҳисоблайдилар ва тўлайдилар. Бундан келиб чиқадики, агар солиқ тўловчилар солиқларни тўғри ҳисоблаб, тўлиқ тўлаб борганларида, солиқ тушумлари бўйича муаммолар бўлмас эди. Бироқ, қайси замон ва қайси мамлакат бўлмасин, солиқ тўловчилар томонидан даромадларини яшириш, солиқларни тўлиқ ҳисобламаслик ва тўламаслик ҳоллари учраб туради. Шунинг учун, солиқларнинг тўғри ҳисобланиши ва бюджетга тўлиқ тушишини назорат қилиш мақсадида давлат солиқ хизмати ташкил этилади.

Давлат солиқ органлари фаолиятининг муҳим жабҳаларидан бири солиқ текширувларини ўтказиш бўлиб, бу давлатнинг молиявий тузилмасини таъминлаш ва солиқларни йиғилувчанлик даражасини ошириш ҳамда мустаҳкамлашга қаратилган. Бундан ташқари, солиқ текширувлари солиқ бошқарувини ўтказишда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Солиқ текширувлари – бу солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган солиқ ҳисоботларида, унинг ишлаб чиқариш фаолияти ишончли акс эттирилганлигини чуқур текширишдир. Демак,

солиқларни текширишда энг муҳими текшириш объекти фаолиятини ва ушбу фаолият натижаларини бухгалтерия ҳужжатларида акс эттирилганлигини кенг қамраб олишдир. Бироқ солиқ текширувлари осон иш эмас ва уни ўтказиш усуллари турлича бўлиши мумкин.

Солиқ тўловчи хато қилди, деб фараз қилайлик. Бу қонунга зид ҳаракат дейилади, аммо бу ҳаракатнинг шакли ҳар хил солиқ тўловчида турли хил бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам «бу ҳаракат қандай амалга оширилди», «бу қандай қилиб аниқланди» деган ва бошқа саволларга ҳам жавоб ҳар хил бўлади. Демак, солиқ текширувлари услубиётида математика ёки химия фанидаги каби аниқ тенгламалар ёки формулалар мавжуд эмас. Шунинг учун солиқ текширувлари ўтказётганда мумкин қадар кўп ахборот ва ҳужжатларни тўллаш, саволларни тайёрлаш ва бериш керак. Охир оқибатда, бирор бир фойдали натижа бўлса, текширув муваффақиятли ўтди дейиш мумкин. Агарда, солиқ текширувидаги маълумотларга ҳожат бўлмаса ҳам, ушбу текширувда аниқланган ахборот ва билимларни кейинги текширувлар учун фойдаси бўлади, деб тушуниш керак. Демак, текшириш учун масъул шахснинг алоҳида солиқ тўловчининг ишлаб чиқаришдаги ва савдодаги фаолиятини солиқ текшируви орқали тўғри қамраб олиши муҳим аҳамиятга эга. Бундай билим ва ахборотларни жамлаб бориш – ҳар бир текширувчининг хусусий мулки ва ноу-хаусидир. Буларни келажакда керак бўлишини доимо эсда тутиш керак.

Келажакда тизим ҳар бир текширувчисининг билими ва ноу-хауларидан биргаликда фойдаланиб, солиқ текширувларини яна ҳам самарали ва таъсирчан қилиб ўтказиш мумкин бўлади.

Кўп ҳолларда маҳорат ва иш усуллари тажриба орқали орттирилади. Аммо бунда ҳам текширувчининг ишдаги ўз тажрибаси орқали орттира оладиган маҳорати ва усуlining маълум чегараси мавжуд. Бундан ташқари, олдинги тажриба ва билим кўп ҳолларда бошқа текширувчиларнинг фаолияти билан боғлиқ бўлиб, улар томонидан хўжаликлардаги камчиликларнинг шакллари ва уларни аниқлаш усуллари ҳақида ахборот олишдан иборат. Шунинг учун бу ҳам малака ва тажриба ошириш йўллари-дан бири ҳисобланади. Бундан ташқари, актив позицияда (ҳолатда) туриш ва ўз мавқеини мустаҳкам билиш солиқларни текширишда жуда муҳимдир. Тез ривожланиб бораётган мамлакат

мизда иқтисодий ислоҳотларнинг кейинги босқичларида молия тизимини мустаҳкамлаб боришимиз зарур.

Мазкур қўлланмада солиқ текширувларининг моҳияти ва усуллари кенг тарзда кўрсатилган. Аммо берилган маълумотлар қанчалик аниқ бўлмасин, солиқ текширишларига тегишли барча масалаларни ёритиб бера олмайди. Солиқларни текшириш қонунчилиқ, текшириш қоидалари, текшириш даврийлиги ва муддатлари билан чекланади. Шунинг учун ушбу чекланишларни ҳисобга олган ҳолда ҳар бир солиқ текширишида ўзига хос услубни танлаш керак.

Ушбу қўлланмада асосий эътибор солиқ текширувларини ўтказиш билан боғлиқ масалаларга қаратилган бўлиб, унда асосан текширишга тайёргарлик, уни жойида ўтказиш тартиби, текширув объектлари ва уларни текшириш усуллари, текшириш жараёнида амалга ошириладиган тадбирлар, уларнинг натижаларини расмийлаштириш каби масалаларни ёритиб беришга ҳаракат қилинган ҳамда Япония давлатининг солиқ текширувларини ташкил этиш усулларига доир илғор тажрибаси баён этилган.

I. ТЕКШИРИШ ЎТКАЗИШГА ТАЙЁРГАРЛИК

1.1§. Солиқ текшируви ўтказиладиган хўжалик юритувчи субъектни танлаш услуги

Солиқ органларида текширилиши лозим бўлган хўжалик юритувчи субъектларни танлаш, энг аввало улар рўйхатини тузиш ва «Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштириш ва мониторинги» бўлими (шўъбаси) томонидан «Хўжалик юритувчи субъектларни текшириш режа жадвали»га киритишдан бошланади.

Бу жараён ўнга босқичдан иборат бўлиб, унинг биринчи босқичида бошқа назорат органлари қаторида солиқ органларининг қуйи бўғини ҳисобланадиган туман (шаҳар) Давлат солиқ инспекциялари туман (шаҳар) ҳудудида фаолият кўрсатаётган хўжалик юритувчи субъектларни танлаб олишда солиқ органлари томонидан хавф таҳлили тизими элементлари – «йиллик ва чораклик текширувлар режаси принципи»га таянган ҳолда навбатдаги йил текширишлари режасига таклифлар ишлаб чиқади. Ишлаб чиқилган режаларни туман комиссияси (ҳудудий) ишчи гуруҳи (ҳайъати) га тақдим этади.

Иккинчи босқичда туман комиссияси (ҳайъати) нинг ишчи гуруҳи тақдим этилган режаларни кўриб чиқади ва келишилган режани назорат қилувчи органларнинг туман (ҳудудий) бўлинмаларига (шу жумладан, туман (шаҳар) Давлат солиқ инспекцияларига) жўнатади. Назорат қилувчи органларнинг туман (ҳудудий) бўлинмалари тақдим этган маълумотларни текширишларни режа-жадвални шакллантириш маълумотлар базасига киритади ва мазкур маълумотлар базасини вилоят комиссияси ишчи гуруҳи (ҳайъати)га жўнатади.

Учинчи босқичда назорат қилувчи органларнинг туман (ҳудудий) бўлинмалари қаторида туман (шаҳар) Давлат солиқ инспекциялари ишлаб чиқилган ва туман комиссияси билан келишилган режани Давлат солиқ бошқармаларига тақдим этади.

Тўртинчи босқичда Давлат солиқ бошқармалари туман (шаҳар) давлат солиқ инспекциялари томонидан ишлаб чиқилган режани хавф таҳлили тизими элементлари – «йиллик ва чораклик текширувлар режаси принципи»га мослигини кўриб чиқади ва улар тўғри келган ҳолда, туман (шаҳар) давлат солиқ инспекциялари томонидан тақдим этилган режалар умумлаштирилади. Шундан сўнг умумлаштирилган режани вилоят комиссияси ишчи гуруҳига тақдим этади.

Бешинчи босқичда вилоят комиссиясининг ишчи гуруҳи назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлинмаларига (жумладан, туман Давлат солиқ инспекцияларининг вилоят Давлат солиқ бошқармаларига) тақдим этилган режаларни кўриб чиқади ва келишилган режани назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлинмаларига жўнатади.

Назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлинмалари (шу жумладан, вилоят Давлат солиқ бошқармалари) тақдим этган маълумотлар асосида текширишларни режа-жадвални шакллантириш маълумотлар базасига тузатишлар (корректировка) кирилади ва тузатиш киритилган текширишларни режа-жадвални шакллантириш маълумотлар базасини Кенгашнинг ишчи гуруҳига жўнатади.

Олтинчи босқичда вилоят Давлат солиқ бошқармалари умумлаштирилган ва вилоят комиссияси билан келишилган режани Давлат солиқ қўмитасига тақдим этади.

Еттинчи босқичда Давлат солиқ қўмитаси вилоят Давлат солиқ бошқармалари томонидан умумлаштирилган режани хўжалик юритувчи субъектларни танлаб олишда солиқ органлари томонидан хавф таҳлили тизими элементлари – «йиллик ва чораклик текширувлар режаси принципи»га мослигини кўриб чиқади. Агар режалар танлов принципига тўғри келмайдиган бўлса, у ҳолда вилоят Давлат солиқ бошқармаларига қайта ишлаб чиқиш учун қайтарилади. Агарда улар тўғри келган ҳолда, вилоят Давлат солиқ бошқармалари томонидан тақдим этилган режалар умумлаштирилади. Шундан кейин мазкур режани Кенгашнинг ишчи гуруҳига тақдим этади.

Саккизинчи босқичда Кенгаш ишчи гуруҳи назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати (шу жумладан, Давлат солиқ қўмитаси) томонидан ишлаб чиқилган режани назорат қилувчи органлар томонидан тасдиқланган танлов принципига мослиги-

ни кўриб чиқади. Улар тўғри келган ҳолда, текширишлар режа графиги лойиҳасини ишлаб чиқади.

Давлат солиқ қўмитаси ва бошқа назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати билан келишилган ҳолда биттадан ортиқ назорат қилувчи орган томонидан битта корхонада текшириш режалаштирилган бўлса, ушбу таклифлар асосида комплекс текширишларни шакллантиради ва текширишлар режа-жадвали лойиҳасини тасдиқлаш учун Кенгашга тақдим этади. Давлат солиқ қўмитаси ва назорат қилувчи органларнинг марказий аппаратлари тақдим этган маълумотлар асосида текширишларни режа-жадвални шакллантириш маълумотлар базасига тузатишлар (корректировка) киритади.

Тўққизинчи босқичда назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика Кенгаши текширишлар режа-жадвали лойиҳасини тасдиқлайди. Тасдиқланган режа-жадвални ижро учун назорат қилувчи органларнинг марказий аппаратага (шу жумладан, Давлат солиқ қўмитасига) ҳамда Кенгашнинг вилоят ва туман комиссияларига жўнатади.

Ўнинчи босқичда Давлат солиқ қўмитаси вилоят Давлат солиқ бошқармалари ҳамда туман (шаҳар) Давлат солиқ инспекцияларига тасдиқланган текширишлар режа-жадвалини жўнатади.

Юқорида санаб ўтилган босқичларда бажариладиган ишлар олдинги йилнинг 25 декабригача бўлган муддатда амалга оширилиши лозим.

Нazorat қилувчи органлар томонидан тегишли йил учун тадбиркорлик субъектларини текширишларнинг режа-жадваллари, кейинчалик тузатишлар киритган ҳолда ишлаб чиқиш тартиби 1-расмда келтириб ўтилган.

Текширишлар режа-жадвалини ишлаб чиқиш ТАРТИБИ¹

Босқичлар	Субъектлар	Бажариладиган ишлар	Муддатлар
1-босқич	Назорат қилувчи органларнинг туман (худудий) бўлиналари	1.Тадбиркорлик субъектларини танлаб олиш тамойили (принципи) асосида навбатдаги йил текширишлари режасига таклифлар ишлаб чиқади. 2.Ишлаб чиқилган режаларни туман комиссияси (худудий) ишчи гуруҳи (ҳайъати) га тақдим этади.	Олдинги йилнинг 10 сентябрга қадар
2-босқич	Туман комиссияси (ҳайъати) нинг ишчи гуруҳи	1. Назорат қилувчи органларнинг туман (худудий) бўлиналарига тақдим этилган режаларни кўриб чиқади. 2. Келишилган режани назорат қилувчи органларнинг туман (худудий) бўлиналарига жўнатади. 3. Назорат қилувчи органларнинг туман (худудий) бўлиналари тақдим этган маълумотларни текширишлари режа-жадвалини шакллантириш маълумотлар базасига киритади. 4. Текширишлар режа-жадвалини шакллантириш маълумотлар базасини вилоят комиссияси ишчи гуруҳи (ҳайъати)га жўнатади.	Олдинги йилнинг 20 сентябрга қадар
3-босқич	Назорат қилувчи органларнинг туман худ. бўлиналари	1. Ишлаб чиқилган ва туман комиссияси билан келишилган режани назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлиналарига тақдим этади.	Олдинги йилнинг 1 октябрга қадар
4-босқич	Назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлиналари	1. Туман бўлиналари томонидан ишлаб чиқилган режани назорат қилувчи органлар томонидан тасдиқланган танлов принципіга мослигини кўриб чиқади. 2. Режалар танлов тамойилига тўғри келмаган ҳолда, қайта ишлаб чиқиш учун қайтариллади. 3. Улар тўғри келган ҳолда, туман бўлиналари томонидан тақдим этилган режалар умуллаштирилади. 4. Умуллаштирилган режани вилоят комиссияси ишчи гуруҳига тақдим этади.	Олдинги йилнинг 10 октябрга қадар
5-босқич	Вилоят комиссиясининг ишчи гуруҳи	1. Назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлиналарига тақдим этилган режаларни кўриб чиқади. 2. Келишилган режани назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлиналарига жўнатади. 3. Назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлиналари тақдим этган маълумотлар асосида текширишлари режа-жадвалини шакллантириш маълумотлар базасига тузатишлар (корректировка) киритади. 4. Тузатишлар киритилган (корректировка қилинган) текширишлари режа-жадвалини шакллантириш маълумотлар базасини Кенгашнинг ишчи гуруҳига жўнатади.	Олдинги йилнинг 20 октябрга қадар

¹ Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика кенгаши томонидан 2006 йил 11 мартдаги 06-01-01-сон қарори билан тасдиқланган «Назорат қилувчи органлар томонидан ўтказиладиган, тадбиркорлик субъектлари – юридик шахслар фаолиятини текширишлари мувофиқлаштириш тартиби тўғрисида НИЗОМ»нинг 1-илоvasи

6-босқич	Назорат қилувчи органларнинг вилоят бўлинмалари	1. Умумлаштирилган ва вилоят комиссияси билан келишилган режани назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати тақдим этади.	Олдинги йилнинг 1 ноябрга қадар
7-босқич	Назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати	1. Вилоят бўлинмалари томонидан умумлаштирилган режани назорат қилувчи органлар томонидан тасдиқланган тавлов принципіга мослигини кўриб чиқади. 2. Режалар тавлов принципіга тўғри келмаган ҳолда қайта ишлаб чиқиш учун қайтарилади. 3. Улар тўғри келган ҳолда вилоят бўлинмалари томонидан тақдим этилган режалар умумлаштирилади. 4. Режани Кенгашнинг ишчи гуруҳига тақдим этади.	Олдинги йилнинг 15 ноябрга қадар
8-босқич	Кенгаш ишчи гуруҳи	1. Назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати томонидан ишлаб чиқилган режани назорат қилувчи органлар томонидан тасдиқланган тавлов принципіга мослигини кўриб чиқади. 2. Ишлаб чиқилган режадар тавлов принципіга тўғри келмаган ҳолда, қайта ишлаб чиқиш учун қайтарилади. 3. Улар тўғри келган ҳолда текширишлар режа графити лойиҳасини ишлаб чиқади. 4. Назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати билан келишилган ҳолда биттадан ортиқ назорат қилувчи орган томонидан битта корхонада текшириш режалаштирилган бўлса, ушбу тақлифлар асосида комплекс текширишларни шакллантиради. 5. Текширишлар режа-жадвали лойиҳасини тасдиқлаш учун Кенгашга тақдим этади. 6. Назорат қилувчи органларнинг марказий аппаратлари тақдим этган маълумотлар асосида текширишларни режа-жадвали шакллантириш маълумотлар базасига тузатишлар (корректировка) киритади.	Олдинги йилнинг 15 декабрга қадар
9-босқич	Кенгаш	1. Текширишлар режа-жадвали лойиҳасини тасдиқлайди. 2. Тасдиқланган режа-жадвалини ижроси учун ҳўидаги органларга жўнатади: - назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати, - Кенгашнинг вилоят ва туман комиссияларига.	Олдинги йилнинг 20 декабрга қадар
10-босқич	Назорат қилувчи органларнинг марказий аппарати	1. Назорат қилувчи органларнинг вилоят ва туман бўлинмаларига тасдиқланган текширишлар режа-жадвалини жўнатади.	Олдинги йилнинг 25 декабрга қадар

1-расм. Текширишлар режа-жадвалини ишлаб чиқиш тартиби

Режали текширишлар учун хўжалик юритувчи субъектларни танлаб олишда солиқ органлари томонидан хавф таҳлили тизими элементлари – «йиллик ва чораклик текширувлар режаси принципи»га таянилади. Бу тизим 2006 йилда солиқ органлари томонидан ишлаб чиқилган ва жорий этилган.²

Фаолиятта режали текширувни белгилаш принципларига асосан, тадбиркорлик субъектлари бешта хавф гуруҳига ажратилдилар.³ Уларнинг ҳар бири учун фаолиятни режали текширишнинг ўз даврийлиги ўрнатилган.

Фаолияти турлича даврийликда режали текшириладиган корхоналар тоифаси:

Биринчи гуруҳ – солиқ қондабузарлиги содир этилиш эҳтимоли юқори даражада бўлган тадбиркорлик субъектлари (кейинги ўринда – хавф даражаси). Бу гуруҳга муайян ташкилий тузилмага киритилган корхоналар дахлдордир (холдинглар, уюшмалар, бириктирилган).

Мазкур гуруҳга тааллуқли хўжалик юритувчи субъектлар уч йилда кўпи билан бир марта режали текширувдан ўтказилади.

Иккинчи гуруҳ – хавф даражаси ўртача бўлган тадбиркорлик субъектлари. Бу гуруҳга йиллик обороти қуйидагича бўлган тадбиркорлик субъектлари дахлдор:

а) микрофирмалар, кичик корхоналар ва фермер хўжаликларини учун – 5 минг энг кам иш ҳақи ва ундан юқори бўлган тадбиркорлик субъектлари. Бу тоифадагилар режали текширувга 4 йилда кўпи билан бир марта, солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузмаганлар – 5 йилда бир марта текширувга тортилади.

б) микрофирмалар ва кичик корхоналарга киритилмаган субъектлар учун – 50000 энг кам иш ҳақи ва ундан юқори. Улар 3 йилда кўпи билан бир марта, солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузмаганлар – 4 йилда бир марта текширувга тортилади.

² Тадбиркорлик субъектларини текширишларнинг йиллик ва чораклик мувофиқлаштирувчи режа-жадвалини шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом, ДСҲ томонидан 2006 йил 13 мартда тасдиқланган.

³ Халқаро молия корпорацияси. Ўзбекистон тадбиркорлик субъектларининг солиқ маъмуриятчилиги ва ҳисоботларга доир харажатлари. Ҳисобот. <http://www.ifc.org/uzbee> манзили бўйича IFC сайти

Учинчи гуруҳ – хавф даражаси паст бўлган тадбиркорлик субъектлари. Бу гуруҳга йиллик обороти энг кам иш ҳақининг 200 дан 5000 бараваригача бўлган тадбиркорлик субъектлари дахлдор.

Мазкур субъектлар 4 йилда кўпи билан бир марта, солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузмаганлар – 5 йилда бир марта режали текширувдан ўтказилади.

Тўртинчи гуруҳ – хавфсиз субъектлар. Уларга йиллик обороти энг кам иш ҳақининг 200 бараваригача бўлган тадбиркорлик субъектлари ҳамда солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузмаган ва ягона ер солиғи бўйича қарздорлиги мавжуд бўлмаган фермер хўжаликлари дахлдордир.

Бешинчи гуруҳ – алоҳида хавф даражасига эга корхоналар бўлиб, уларга обороти ва фойда меъёридан қатъи назар, фаолиятни савдо ва умумий овқатланиш соҳасида амалга ошираётган тадбиркорлик субъектлари киради.

Мазкур субъектларда текширувлар қонун ҳужжатларида белгиланган муддатлар тугаганидан кейин амалга оширилади.

Юқоридаги тизим асосида ишлаб чиқилган «Хўжалик юритувчи субъектларни текшириш режа жадвали» Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика Кенгаши томонидан тасдиқланган, ушбу жадвалга киритилган хўжалик юритувчи субъект кейинги йилда режали солиқ текшируви ўтказилиши учун танланган субъект ҳисобланади.

Кейинги йил учун фаолияти текшириладиган хўжалик юритувчи субъектлар, уларни текширувчи органлар ҳамда текширув муддатлари акс эттирилган режа жадвал:

- йиллик;
- ярим йиллик;
- чораклик;
- ойлик кўринишида матбуотда эълон қилинади.

«Ўзбекистон Республикасининг Назорат қилувчи органлари томонидан хўжалик юритувчи субъектларни текшириш Режа-жадвали»нинг биринчи устунда Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ҳамда Тошкент шаҳрининг туман (шаҳар)лари бўйича текширилиши кўзда тутилган корхоналар номлари, иккинчи устунда уларнинг СТИРи (Солиқ тўловчининг идентифи-

кацион рақами), учинчи устунда эса текширув ўтказиш учун масъул назорат органлари ва уларнинг бўлинмалари (уларнинг кодлари ва даражалари) келтириб ўтилган бўлади. Текширув ўтказиш учун масъул назорат органларининг кодлари сонлар билан, даражалари латин алифбоси ҳарфлари билан белгиланади.

Масалан, энг асосий назорат органларидан бири – Давлат солиқ қўмитасининг коди 1, туман (шаҳар) Давлат солиқ инспекциялари даражаси А ҳарфи билан, вилоят Давлат солиқ бошқармалари даражаси В ҳарфи билан, Давлат солиқ қўмитаси С ҳарфи билан белгиланади (1-иловада келтирилган).

Қуйида 2009 йил декабрь ойида Ўзбекистон Республикасининг Назорат қилувчи органлари томонидан хўжалик юритувчи субъектларни текшириш режа-жадвалининг бир қисми, яъни Тошкент шаҳрининг айрим туманларининг текширишлар режа-жадвалига киритилган корхоналарини кўриб чиқамиз: (1-жадвалга қаранг).

Агар мазкур режа-жадвалдан Тошкент шаҳри Собир Раҳимов туманида жойлашган «ООО ORZU-OSH TUZI» корхонасини 2009 йил декабрь ойида назорат қиладиган органлар таркибини таҳлил қиладиган бўлсак, ушбу органлар таркибини Тошкент шаҳар Давлат солиқ бошқармаси 1(В), Собир Раҳимов тумани Давлат санитария-эпидемиология станцияси 11(А), Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлигининг Тошкент шаҳар бўлими 16(В), Тошкент шаҳар табиатни муҳофаза қилиш бошқармаси 17(В), Собир Раҳимов тумани Давлат ёнғин назорати бўлими 20(А), Ўзбекистон Республикасининг Электр энергетикасида назорат қилиш давлат инспекциясининг Тошкент шаҳар бўлими 22(В), Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг Собир Раҳимов тумани бўлими 25(А) ташкил қилишлигини кўриш мумкин бўлади (1-жадвал).

**2009 йил декабрь ойида Ўзбекистон Республикасининг Назорат
қилувчи органлари томонидан хўжалик юритувчи
субъектларни текшириш
РЕЖА-ЖАДВАЛИ**

Тошкент шаҳрининг айрим туманлари мисолида⁴

Корхона номи	СТИР	Текширув ўтказиш учун масъул назорат органлари ва улар- нинг бўлинмалари
БЕКТЕМИР тумани BTBM SHAKL. MCHJ O'ZB.-TURK. QK MASLOTREST TASHKENT TRADE	200663000 206811555	1(B), 11(A), 17(B), 20(A), 38(B) 1(B), 20(A)
МИРОБОД тумани SALAR TEMIR YO'L MASOFASI DAK GLOBAL LEASING MCHJ MUFAR-QURILISH- SAVDO MCHJ OLIMPIA GLOBAL INVEST MCHJ	203846309 300481272 206938064 300634420	35(C), 37(C) 1(C), 20(A) 1(B) 1(C), 17(B), 20(A)
O'ZBEK. TEMIR YO'LLARI DAK GABUS-QURILISH- TO'RT MCHJ GABUS-QURILISH-BESH MCHJ	201051951 37(C) 203711215 203994379	2(C), 21(C), 35(C), 1(B), 25(A) 1(B)
СОБИР-РАҲИМОВ тумани MAXSUMA-BEGIM ELEKTRO LAYT MCHJ OOO ORZU-OSH TUZI	201992540 204658374 203723793	1(A), 11(A), 45(C) 1(B) 1(B), 11(A), 16(B), 17(B), 20(A), 22(B), 25(A)

⁴ Мазкур маълумотлар «Солиқ ва божхона хабарлари» газетасининг 45 (797)-сониди (2009 йил 9 ноябр) келтирилган жадвалдан олинган.

ORZU-PLASTIK	202507476	1(B), 11(A), 17(B), 20(B)
AL-AFLOTUN	201612989	1(A), 11(A), 34(C)
SANTEXMASH	203625037	1(B), 20(A)
OOO MARKET & FOOD	204713702	1(B), 16(B), 20(A)
STANKOZAPCHAST MCHJ	204728825	1(B), 20(A)
TEKNIKASHYOTA'MINOT SHK	204271329	1(B), 20(A)
ELEKTROJIHOZNUR MCHJ	204339906	1(B), 11(A), 20(A)
OOO TURON-NON	201179087	1(A), 11(A), 17(B), 20(A)
AO MAISHIY TA'MINOT	204626439	1(B), 20(B), 22(B)
<i>СИРФАЛИ тумани</i>		
VIKAAZ PLAST	300505335	1(B), 17(B), 20(A)
OOO BO'STON PLUS	204711095	1(A)
UZRUSOIL MCHJ KK	204550574	1(B), 20(A)
ГУП TOSHSHAHARNUR	202468390	1(B), 20(A), 33(B)
MIRAZIZ SAVDO BIZNES	300059914	1(B), 11(A), 20(A)
MTB GARANT SERWISE	206675599	1(B), 11(A), 20(A)
BARAKAT ALFA MCHJ QK	202617015	20(A), 35(C)

Солиқ текширувининг яна бир тури бўлган режадан ташқари солиқ текширувида текшириладиган хўжалик юритувчи субъектини танлашда ушбу текширишни амалга оширишга асос бўлувчи ҳолатлар танлашнинг асосий мезони сифатида қаралади. Жумладан, солиқ қонунчилигида солиқ тўловчи молния-хўжалик фаолиятининг режадан ташқари солиқ текшируви (тафтиши) қуйидаги ҳолларда ўтказилади:

юрдик шахс тугатилаётганда;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорларидан келиб чиқувчи текширувларни ўтказиш зарур бўлганда;

давлат солиқ хизмати органига солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари солиқ тўловчи томонидан бузилганлиги ҳоллари ҳақида қўшимча маълумотлар тушганда.⁵

Демак, хўжалик юритувчи субъект бўйича юқорида санаб ўтилган ҳолатларнинг қай бири юзага келадиган бўлса, солиқ

⁵ Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси, 86-модда

тўловчи текшириш ўтказиладиган солиқ тўловчи сифатида танланади.

Солиқ текшируви шаклларида бири бўлган қисқа муддатли текширишлар ўтказиш учун асосан давлат солиқ хизмати органига солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузган солиқ тўловчи тўғрисида қўшимча маълумотлар келиб тушган ҳолларда, ушбу солиқ тўловчи қисқа муддатли текшириш ўтказиладиган солиқ тўловчи сифатида танланади.

Ҳужжатли текшириш ўтказиладиган хўжалик юритувчи субъект билан тегшли операцияларни амалга оширган хўжалик юритувчи субъектлар муқобил текширувлар ўтказиладиган солиқ тўловчи сифатида танланади ва уларга нисбатан айнан мазкур операциялар бўйича маълумотлар олиш учун муқобил текширувлар ўтказилади.

Муқобил текширув фақат операцияларнинг бирлиги билан ўзаро боғланган ва турли хўжалик юритувчи субъектларда ёки бир хўжалик юритувчи субъектнинг турли бўлинмаларида жойлашган ҳужжатларни таққослаш мақсадида амалга оширилиши керак.

Назорат қилувчи органлар томонидан ўтказиладиган, тадбиркорлик субъектлари – юридик шахслар фаолиятини текширишларни мувофиқлаштириш тартиби Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика Кенгашининг 2006 йил 11 мартдаги №06-01-01 қарори билан тасдиқланган (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2006 йил 6 майда №1573- сон билан рўйхатга олинган) «Назорат қилувчи органлар томонидан ўтказиладиган, тадбиркорлик субъектлари – юридик шахслар фаолиятини текширишларни мувофиқлаштириш тартиби тўғрисидаги Низом»га асосан, яқка тартибдаги тадбиркорлар фаолиятини текширишларни ташкиллаштириш тартиби Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика Кенгашининг 2007 йил 23 августдаги №1 қарори билан тасдиқланган (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2007 йил 3 сентябрда №1712-сон билан рўйхатга олинган) «Назорат қилувчи органлар томонидан яқка тартибдаги тадбиркорлар фаолиятини текширишларни ташкиллаштириш тартиби тўғрисидаги Низом» га асосан, муқобил текширувларни ўтказиш эса «Муқобил текширишларни ўтказишни тартибга солиш тўғрисида»ги Ўзбекистон

Республикаси Адлия вазирлиги (8 январь 2001 йил, 20-21-2-сон), Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори (10 январь 2001 йил, 7-3-01-сон), Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги (10 январь 2001 йил, 1-сон), Ўзбекистон Республикаси Миллий хавфсизлик хизмати раисининг (9 январь 2001 йил, 9/48-сон) қўшма кўрсатмасида белгилаб қўйилган.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ текширувини ташкил қилишда солиқ тўловчилар нима учун танланади?

2. Солиқ текширувлари ўтказиладиган солиқ тўловчилар қандай тартибда танланади?

3. Хўжалик юритувчи субъектларни текшириш режа-жадвали ҳақида нималарни биласиз?

4. Текширишларнинг йиллик режа-жадвалига корхоналар қандай мезонлар асосида киритилади?

5. Солиқ текшируви турлари бўйича солиқ тўловчиларни танлашнинг қандай фарқли жиҳатлари мавжуд?

6. Муқобил текшириш ўтказиладиган корхоналар қандай тартибда танланади?

1.2§. Текшириш ўтказишга тайёргарлик жараёнлари, уларда амалга ошириладиган ишлар

Солиқ тўловчиларнинг молия-хўжалик фаолияти бўйича текширишларни амалга оширишнинг дастлабки босқичларидан бири бу – текширишни ўтказишга тайёргарлик кўришдир. Биз қуйида дастлаб, солиқ органлари томонидан ўтказиладиган режали солиқ текшируви, яъни солиқ текширувларининг асосий шаклларида бири бўлган хўжалик юритувчи субъектлар молия-хўжалик фаолияти текшируви (тафтиш)га тайёргарлик кўриш жараёнини ёритишга ҳаракат қиламиз.

Хўжалик юритувчи субъектлар молия-хўжалик фаолияти текшируви (тафтиш)ни ўтказишга тайёргарлик солиқ хизмати органларида текширишлар режасини Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгаши тасдиқлаганидан сўнг дарҳол амалга оширилади. Тезкор ахборот мавжудлиги муносабати билан текшириш режасига киритиш

учун тақдим этилган корхоналарни текшириш бўйича тайёргарлик мазкур корхонага доир ахборот олиниши билан дарҳол бошланади.

Текшириш ўтказишдан олдин солиқ органларида хўжалик юритувчи субъект ҳақида бор маълумотларни ўрганиб чиқилиб, текширишга пухта тайёргарлик ишлари ўтказилиши ва қуйидаги тадбирлар амалга оширилиши зарур:

- текшириш ўтказиладиган давр учун солиқ инспекциясига солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботларини, ўрганиш, солиқ ва мажбурий тўловлар ва солиқ қарздорлиги ҳолатини таҳлил қилиш;

- тегишли орган ва ташкилотлардан текширилиши лозим бўлган солиқ тўловчининг молиявий-хўжалик фаолиятига доир маълумотларни тўплаш, уларни таҳлил қилиш ва мавжуд камчиликларни аниқлаш;

- солиқ тўловчининг молиявий-хўжалик фаолияти бўйича аввал ўтказилган текширишлар натижалари (текшириш далолатномаси, текшириш натижаси бўйича солиқ органининг қарори, солиқ тўловчига нисбатан қўлланилган жавобгарлик чоралари ва уларни солиқ тўловчилар томонидан бажарилиш ҳолатлари)ни ўрганиш;

- солиқ текшируви қатнашчилари (уни амалга оширувчилар) таркиби ва сонини аниқлаш, уларнинг мажбурият ҳамда вазифаларини тақсимлаб бериш;

- солиқ текшируви тури ва муддатидан келиб чиққан ҳолда бошқа назорат органларидан мутахассисларни жалб қилишни ташкил қилиш;

- солиқ турларини текширишда саволлар тайёрлаш ва уларнинг рўйхатини тузиш;

- текширилиши режалаштирилган солиқ тўловчининг фаолиятини текшириш юзасидан «солиқ текшируви дастури»ни тайёрлаш ва тасдиқдан ўтказиш;

- солиқ тўловчининг фаолиятини текшириш юзасидан текширувчилар, текшириш муддати ва мақсади кўрсатилган солиқ органининг буйруғини тайёрлаш ва уни рўйхатдан ўтказиш каби тадбирлар амалга оширилади.

Ушбу қўлланманинг кейинги параграфларида текшириш ўтказишдан олдин солиқ органларида амалга ошириладиган мазкур

тадбирларнинг ҳар бирини алоҳида, батафсил, кенгайтирилган тарзда ёритиб берилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ текширувига тайёргарлик деганда нима тушунилади?

2. Солиқ текширувига тайёргарлик жараёнлари қандай тадбирлардан иборат?

3. Солиқ текширувига тайёргарлик ким томонидан ва қаерда амалга оширилади?

4. Солиқ текширувига тайёргарлик жараёнларида қандай усул ва воситалардан фойдаланилади?

1.3§. Солиқ тўловчиларга доир ахборот ресурсларини шакллантириш

Солиқ тўловчиларга доир ахборотлар тўплаш мақсадида солиқ идоралари икки хил маълумотлар манбаидан яъни: ташқи ва ички манбалардан фойдаланадилар.⁶

Ички манбалардан олинган маълумотларни солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботлари, аввал ўтказилган текшириш натижалари, солиқларни тўлаш мажбуриятларининг бажарилиши, тамаки ва алкогольли маҳсулотлар бўйича назорат маълумотлари ва бошқалар ташкил қилади.

Ташқи манбалардан олинган маълумотларга солиқ идораларининг амалдаги қонунчилик ёки тегишли давлат органларидан белгиланган тартибда олинган маълумотлар киради.

Ўз навбатида солиқ тўловчиларга доир ахборотлар ресурсини шакллантиришнинг қуйидаги талаблари мавжуд:⁷ (2-расм)

⁶ Попонова Н.А. и др. Организация налогового учета и налогового контроля: Учебное пособие. –М.: Эксмо. 2006.-624 с.

⁷ Попонова Н.А. и др. Организация налогового учета и налогового контроля: Учебное пособие. –М.: Эксмо. 2006.-624 с.

**Солиқ тўловчиларга доир ахборотлар ресурсини
шакллантиришнинг талаблари**

1) узлуксизлик (ахборотларни тўплаш, қайд қилиш ва қайта ишлашни доимийлигини таъминлаш)

2) тизимлаштириш (солиқ тўловчиларнинг шахсий варақаларини шакллантириш)

3) актуаллаштириш (ахборотларни ўз вақтида янгилаб бориш)

4) солиқ текширувларига доир тўғри қарор қабул қилиш учун етарли ҳажмда ахборотлар мавжудлиги

5) ишончлилиқ (қабул қилинаётган маълумотларни ишнинг ҳақиқатдаги ҳолатига мослигини олдиндан таҳлил қилиш)

6) маълумотларга ишлов бериш ва сақлашни персоналлашган ҳолда ташкил этиш

2-расм. Солиқ тўловчиларга доир ахборотлар ресурсини шакллантиришнинг талаблари

Солиқ идораларининг солиқ тўловчиларга доир маълумотларни шакллантириш қуйидагича ифодаланади:⁸

I. Идентификацион қисм:

- СТИР, КТУД, раҳбарлар тўғрисида маълумот;
- тугатиш, қайта ташкил этиш, банкротлик ва б. тўғрисида маълумотлар;
- экспорт операцияларига доир маълумотлар;
- низом капитали миқдори ва филиал(шўба)лари ва б. тўғрисида маълумотлар;
- сертификатлар мавжудлиги тўғрисида маълумотлар;

II. Солиқ тўловчиларнинг солиққа тортиладиган базасининг шаклланишига таъсир қилувчи маълумотлар:

- ҚҚС бўйича нолли ставка қўлланишида юзага келган манфий қолдиқлар (ортиқча тўловлар) суммаси;
- божхона органларининг экспортчиларга доир маълумотлари;
- йирик молиявий маблағлар;

⁸ Попонова Н.А. и др. Организация налогового учета и налогового контроля: Учебное пособие. –М.: Эксмо. 2006.-624 с.

- йирик хайрия тўловлари;
- қайта ишлашга берилган хом ашё билан амалга оширилган битимлар;
- алкогольли маҳсулотларнинг йирик партиясини қўлга кири-тиш;
- узоқ ва қисқа муддатли кредитлар тўғрисида маълумот;
- эмиссия ва б.

III. Хўжалик фаолиятига доир билвосита маълумотлар:

- Йўл ҳаракати хавфсизлиги бош бошқармаси, Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги ва бошқа вазирлик ва идораларнинг йирик партияларда ташилган юклар тўғрисидаги маълумоти;

- оммавий ахборот воситалари ва Интернет;
- истеъмол ресурслари ўсишига доир маълумот;
- табиий ресурслардан фойдаланувчилар тўғрисида маълумот;
- нақд тўловлар ва оборотларнинг давлат божларини унди-ришга мос келмаслигига доир маълумот;

- давлат мақсадли жамғармаларига ҳисобланган тўловларга оид маълумот;

IV. Ўтказилган назорат ишлари натижалари тўғрисида даст-лабки маълумотлар:

- ўзаро боғлиқ шахслар билан Ўзбекистон Республикаси қонунчилигини бузиш;

- катта лойиҳалар ва йирик битимларга оид маълумот;
- муқобил текшириш натижаларига оид маълумот;
- бир неча ташқи манбалардан олинган мос келмайдиган маъ-лумотлар

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ тўловчиларга доир ахборот ва маълумотлар деганда нимани тушунасиз?

2. Солиқ тўловчиларга доир ахборотлар қандай шакл-лантирилади?

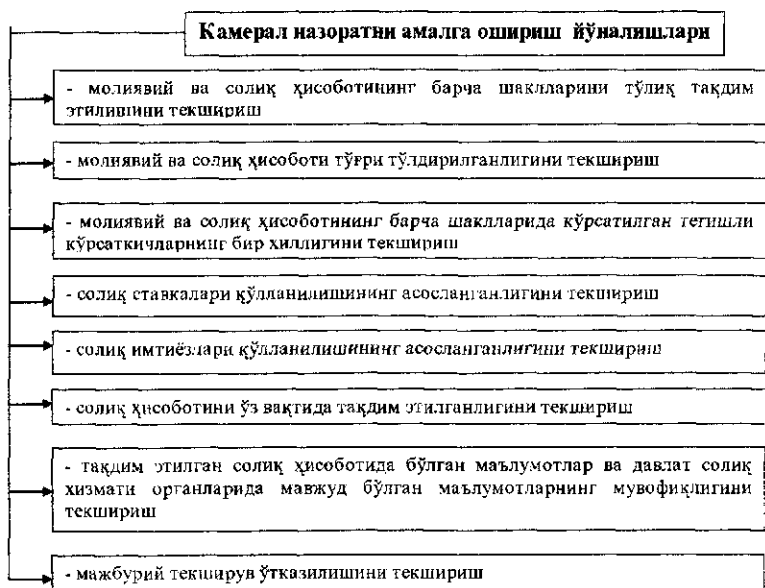
3. Ташқи ахборот манбаларига нималар киради?

4. Ички ахборот манбаларини қандай маълумотлар ташкил қилади?

5. Солиқ тўловчиларга доир ахборотларни шаклланти-ришда қандай талаблар мавжуд?

1.4§. Солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботларини ўрганиш ҳамда солиқ ва мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик ҳолатини таҳлил қилиш

Текширишга тайёргарлик кўраётган хўжалик юритувчи субъект (юридик шахс ёки якка тартибдаги тадбиркор)нинг текшириш ўтказиладиган давр учун солиқ инспекциясига тақдим этилган солиқ ҳисоботлари, бухгалтерия баланслари ва декларацияларни бир-бири билан боғлиқ бўлган солиқ турлари ва солиқ солиш объектлари ўртасидаги тақсимоти таҳлил қилинади. Бунинг учун солиқ органларида бевосита солиқ тўловчиларнинг ҳисоботларини текшириш, улар билан боғлиқ камчиликларни аниқлаш билан шуғулланадиган «Камерал назорат» бўлими мавжуд бўлиб, ушбу бўлимдан солиқ тўловчининг молиявий ва солиқ ҳисоблари юзасидан таҳлилий маълумотлар олинади. Ўз навбатида камерал назорат бўлими ахбороти солиқ тўловчи-

3-расм. Камерал назоратни амалга ошириш йўналишлари

ларда ҳужжатли текширишлар ўтказиш учун уларни танлаш мезони бўлиб ҳам хизмат қилади.

Камерал назорат қуйидаги йўналишларда амалга оширилади: (3-расм)

Қуйида солиқ тўловчилар томонидан тақдим этиладиган молиявий ва солиқ ҳисоботларини назорат қилиш тартиб қоидаларини ёритиб беришга ҳаракат қиламиз. Демак, биринчи навбатда молиявий ва солиқ ҳисоботининг барча шакллари тўлиқ тақдим этилганлигини текширишда дастлаб солиқ тўловчининг мақомини аниқлаш зарур. Чунки корхонанинг мақомидан келиб чиқиб, қуйидагиларни назарда тутган ҳолда ҳисоботнинг тақдим этилиши текширилади:

- микрофирмалар ва кичик корхоналар мақомига эга бўлган солиқ тўловчилар бухгалтерия баланси – 1-сон шакл, молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот – 2-сон шакл ва дебиторлик ва кредиторлик қарздорлик тўғрисида маълумотнома – 2-а-сон шаклдан иборат бўлган йиллик молиявий ҳисоботни ва ҳар чорақлик асосда ягона солиқ тўлови бўйича солиқ ҳисоботини тақдим этадилар, агар улар солиқ солишнинг умумбелгиланган тизими бўйича солиқларни тўловчилар бўлсалар, у ҳолда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича солиқ ҳисоботини умумбелгиланган тартибда ва белгиланган муддатларда тақдим этадилар;

- микрофирмалар ва кичик корхоналар мақомига эга бўлмаган солиқ тўловчилар бухгалтерия баланси – 1-сон шакл, молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот – 2-сон шакл ва дебиторлик ва кредиторлик қарздорлик тўғрисида маълумотнома – 2-а-сон шакл, асосий воситалар ҳаракати тўғрисида ҳисобот – 3-сон шакл, пул оқимлари тўғрисида ҳисобот – 4-сон шакл ва хусусий капитал тўғрисида ҳисобот – 5-сон шаклдан иборат бўлган йиллик молиявий ҳисоботни, бухгалтерия баланси – 1-сон шакл, молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот – 2-сон шакл ва дебиторлик, кредиторлик қарздорлик тўғрисида маълумотнома – 2-а-сон шаклдан иборат бўлган чорақлик ва ярим йиллик ҳисоботни, шунингдек солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича солиқ ҳисоботини умумбелгиланган тартибда ва белгиланган муддатларда тақдим этадилар.

- доимий муассаса орқали фаолиятни амалга ошираётган солиқ тўловчилар қуйидагилардан иборат бўлган солиқ ҳисоботини тақдим этадилар:

- фойда солиғи бўйича йиллик ҳисобот;
- ва солиқ солиш объектлари мавжуд бўлса, умумбелгиланган тартибда ва белгиланган муддатларда мол-мулк солиғи ва ер солиғи бўйича солиқ ҳисоботи.

Ўзбекистон Республикаси «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги Қонунининг 10-моддасида кўрсатилган юридик шахслар (акциядорлик жамиятлари, банклар ва бошқа кредит ташкилотлари, сугурта ташкилотлари, инвестиция фондлари ҳамда юридик ва жисмоний шахсларнинг маблағларини жамлаб турувчи бошқа фондлар ва уларнинг бошқарув компаниялари, манбалари юридик ва жисмоний шахсларнинг ихтиёрий бадаллари бўлмиш хайрия фондлари ва бошқа ижтимоий фондлар, маблағларининг ҳосил бўлиш манбалари қонун ҳужжатларида назарда тутилган, юридик ва жисмоний шахслар томонидан қилинадиган мажбурий ажратмалар бўлмиш бюджетдан ташқари фондлар, устав фондида давлатга тегишли улуш бўлган хўжалик юритувчи субъектлар) солиқ органларига аудиторлик текшируви ўтказилганидан кейин 15 кун давомида, лекин ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15 майидан кечиктирмай, молиявий ҳисоботнинг тўғрилиги тўғрисида аудиторлик хулосаси нусхасини тақдим этадилар.

Ташаббусли аудиторлик текшируви ўтказилган тақдирда корхона молиявий ҳисоботининг тўғрилиги тўғрисида аудиторлик хулосасининг нусхаси солиқ органларига аудиторлик текшируви ўтказилганидан кейин 15 кун давомида тақдим этилади.

Йиллик молиявий ҳисоботга ҳисобот йилида корхона фаолиятининг якуний натижаларига таъсир кўрсатган асосий омиллар баён этилган тушунтириш хати илова қилинади.

Агар баланс йил бошида ўзгартирилган бўлса, тушунтириш хатида ўзгартириш сабаблари тушунтирилади. Унда кейинги йил учун қабул қилинган ҳисоб сиёсати ҳам келтирилади.

Агар асосий фондларни қайта баҳолаш ҳисобот йилининг биринчи санаси ҳолатига ўтказилса, қайта баҳолаш натижаларининг кўрсаткичлари ҳисобот йилининг бошида шаклландиган молиявий ҳисоботга қабул қилинади. Бунда, ўтган йилнинг охиридаги кўрсаткич ҳисобот йилининг бошидаги кўрсаткичга мос келмаслиги, асосий воситаларни ҳисобот йилининг биринчи санасига ўтказилган қайта баҳолашнинг натижаси деб тушунилади ва жорий даврнинг молиявий ҳисоботидаги тушунтириш хатида баён этилади.

Солиқ тўловчилардан қўшимча равишда ҳар қандай маълумотлар, маълумотнома ва ҳужжатларни талаб қилиш қатъиян ман этилади, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда молиявий ҳисобот ва солиқ ҳисоб-китоблари билан боғлиқ бўлган мажбурий маълумотлар бундан мустасно.

Солиқ тўловчилардан олинган ҳисоботларда қуйидагилар текширилади:

- солиқ ҳисоботининг барча шакллари тўлиқ тақдим этилганлиги;

- ҳисоботларда мансабдор шахсларнинг имзоси ва муҳр мавжудлиги;

- электрон ҳужжат айланиши воситасида юборилган солиқ ҳисоботида мансабдор шахсларнинг электрон рақамли имзоси мавжудлиги, шунингдек электрон ҳужжатни имзолаш лойиҳада электрон рақамли имзо калитининг сертификати амал қилиши;

- ҳисоботларнинг барча мажбурий реквизитлари тўлдирилиши (солиқ тўловчиларнинг идентификация рақами, почта манзили, санаси ва шунга ўхшаш);

- солиқ даври кўрсатилиши, солиқ ҳисоботи шаклларида назарда тутилган барча кўрсаткичларнинг, шу жумладан солиқ ва бошқа мажбурий тўлов суммасининг тўлдирилиши. Бунда, солиқ тўловчида тегишли активлар, пасивлар ва операциялар мавжуд эмаслиги сабабли ушбу моддада («х» белгиси билан) чизик мавжудлиги.

Энди молиявий ва солиқ ҳисоботи тўғри тўлдирилганлигини текшириш тартибини кўриб чиқамиз.

Бизга маълумки, Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонунга мувофиқ йиллик молиявий ҳисобот ушбу ҳисоботларнинг қуйидаги умумий шаклларида иборат бўлади:

- бухгалтерия баланси – 1-сон шакл;
- молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот – 2-сон шакл;
- асосий воситалар ҳаракати тўғрисида ҳисобот – 3-сон шакл;
- пул оқимлари тўғрисида ҳисобот – 4-сон шакл;
- хусусий капитал тўғрисида ҳисобот – 5-сон шакл;
- изоҳлар, ҳисоб-китоблар ва тушунтиришлар.

Давлат солиқ хизмати органлари молиявий ҳисобот шакллари тўғри тўлдирилганлигини Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2003 йил 24 январда 1209-сон билан рўйхат-

га олинган «Молиявий ҳисобот шакллари тўлдириш бўйича қоидалар»га амал қилган ҳолда текширадилар. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича солиқ ҳисоботи тўғрилигини текшириш жараёнида солиқ ҳисоботлари шаклларида асосланган алгоритмларга амал қилиш зарур.

Бунда, қуйидагиларнинг тўғрилиги текширилади:

- кўрсаткичларнинг арифметик ҳисоб-китоби;
- ҳисобот-китоблар иловаларидаги кўрсаткичларнинг асосий ҳисоб-китобга ўтказилиши.

Текшириш натижалари бўйича қуйида кўрсатилган шаклда ҳисобот тузилади (2-жадвал).

2-жадвал

Молиявий ҳисобот, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоб-китобларнинг тўғри тўлдирилганлигини текширишлар тўғрисида ҳисобот

Т/р	Корхона-ларнинг номи	СТИР	Молиявий ва солиқ ҳисоботи турлари						
			Фойда солиғи			ҚҚС ва бошқалар			
			Ҳи-соб-китоб бўйича	Тек-ши-риш бўйича	Та-фо-вут	Ҳи-соб-китоб бўйича	Тек-ши-риш бўйича	Та-фо-вут	

Қуйида биз молиявий ва солиқ ҳисоботининг барча шаклларида кўрсатилган тегишли кўрсаткичларнинг бир хиллигини текшириш тартибини кўриб чиқамиз. Молиявий ва солиқ ҳисоботининг барча шаклларида кўрсатилган тегишли кўрсаткичларнинг бир хиллиги устидан назорат тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботининг шаклларидаги ўхшаш кўрсаткичларни таққослаш йўли билан амалга оширилади.

Хусусан,

- ягона ижтимоий тўлов ҳисоб-китоби (ҳисоб-китобнинг 010-қатори)даги (Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар) ва бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига фуқароларнинг мажбурий бадаллари ҳисоб-китоби (010-қатор)даги кўрсаткичнинг

миқдори ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги маълумотлар (010-012-қаторлар)даги худди шундай кўрсаткичнинг миқдори билан мувофиқлиги;

(солиқ ҳисоботлари шакллариининг тегишли қисмлари қуйида келтириб ўтилган)

Ягона ижтимоий тўлов ҳисоб-китоби

(хўжалик юритувчи субъектлар учун, микрофирмалар ва кичик корхоналардан таниқари)

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма		
1	2	3	4	5
Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар (Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 172-моддаси)	010			

Фуқароларнинг бюджетдан ташқари пенсия жамғармасига суғурта бадаллари ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
1	2	3
Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар (Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 172-моддаси)	010	

**Ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда
жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ушлаб
қолинган суммалари тўғрисида маълумотлар
(сўмда)**

№ Кўрсаткичлар	Сатр- лар	Тўловчи- нинг маъ- лумотла- ри бўйича
3 Ҳисобот даври учун ҳисобланган: Ходимларга берилиши лозим бўлган солиқ солинадиган даромад суммаси (солиқлар ва мажбурий ажратмалар чегирилган ҳолда)*:		
_____ ойи учун	010	
_____ ойи учун	011	
_____ ойи учун	012	

- меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича қарз миқдори (Бухгалтерия ба-
ланси – 720-қатор)нинг ҳисобланган ва амалда тўланган даро-
мадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олинадиган даро-
мад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги маъ-
лумотлар (005-031-қаторлар)даги худди шундай кўрсаткич би-
лан мувофиқлиги;

(молиявий ва солиқ ҳисоботлари шаклларининг тегишли қисм-
лари қуйида келтириб ўтилган)

Бухгалтерия баланси – 1-сонли шакл

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Ҳисобот даври бошига	Ҳисобот даври охирига
1	2	3	4
Пассив II. Мажбуриятлар Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича қарз (6700)	720		

**Ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда
жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ушлаб
қолинган суммалари тўғрисида маълумотлар
(сўмда)**

№	Кўрсаткичлар	Сатр- лар	Тўловчининг маълумот- лари бўйича
2	Ҳисобот даври бошига қарздорлик: - ходимларга солиқ солинадиган да- ромадларни тўлаш бўйича (солиқ- лар ва мажбурий ажратмалар чеги- рилган ҳолда)*	005	
5	Ҳисобот даври охирига қарздорлик: - ходимларга солиқ солинадиган даромадни тўлаш бўйича (солиқлар ва мажбурий ажратмалар чегирил- ган ҳолда)*	031	

- соф тушум миқдори («Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-сон шакл (010-қатор))нинг юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ҳисоб-китобидаги (4-илованинг 010-қатори, 6-илованинг 010-қатори, 9-илованинг 010-қатори, 10-илованинг 010-қатори), қўшилган қиймат солиғи ҳисоб-китобидаги (2-илованинг 010-қатори, 4-илованинг 0101-қатори), юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи ҳисоб-китобидаги (5-илованинг 010-қатори, 6-илованинг 010-қатори), Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар ҳисоб-китобидаги (090-қатор), Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар ҳисоб-китобидаги (090-қатор), мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар ҳисоб-китобидаги (090), ягона солиқ тўлови ҳисоб-китобидаги (Ҳисоб-китоб, 5,6-иловаларнинг 010-қатори) худди шундай кўрсаткичлар билан мувофиқлиги;

(молиявий ва солиқ ҳисоботлари шаклларининг тегишли қисмлари қуйида келтириб ўтилган)

Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот – 2-сонли шакл

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Утган йилнинг шу даврида		Ҳисобот даврида	
		Даромадлар (фойда)	Харажатлар (зарарлар)	Даромадлар (фойда)	Харажатлар (зарарлар)
1	2	3	4	5	6
Маҳсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишдан соф тушум	010		х		х

**Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ҳисоб-китобиغا
4-сон илова**

Солиқ солишдан озод қилинадиган фойда

Имтиёзлар рўйхати	Сатр коди	Сумма	Салмоғи, %
1	2	3	4
Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган соф тушум ("Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот"- 2-сонли шаклнинг 010-сатри)	010		100

**Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ҳисоб-китобиغا
6-сон илова**

Маҳаллийлаштирилаётган маҳсулотни реализация қилишдан олинган фойда ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган соф тушум ("Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот"- 2-сонли шаклнинг 010-сатри)	010	

**Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ҳисоб-китобиغا
9-сон илова**

Пластик карточкалар қўлланилиб тўланган кўрсатилган хизматлардан олинган фойданинг ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган соф тушум ("Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот"- 2-сонли шаклнинг 010-сатри)	010	

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ҳисоботиغا

10-сон илова

Экспорт улушига қараб фойда солиғи ставкасига тузатиш киритиш

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган соф тушум ("Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот" - 2-сонли шаклнинг 010-сатри)	010	

Қўшилган қиймат солиғи ҳисоб-китобиغا 2-илова

Ҳисобга олинадиган қўшилган қиймат солиғи суммаси ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Хар бир оборотнинг реализация бўйича жами оборотдаги салмоғи*	Реализация бўйича оборот суммаси	ҚҚС
1	2	3	4	5
Товар (иш, хизмат)ларни реализация қилишдан соф тушум, жами (Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот - 2-сонли шаклнинг 010-сатри)	010	100%		x

Қўшилган қиймат солиғи ҳисоб-китобиغا 4-илова

Товарлар (ишлар, хизматлар) реализация қилиш оборотлари

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Жўнатмалар қиймати	ҚҚС суммаси
1	2	3	4
Товар (иш, хизмат)ларни реализация қилишдан соф тушум (Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот - 2-сонли шаклнинг 010-сатри)	0101		

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобиغا 5-илова

Маҳаллийлаштирилаётган маҳсулот ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган мол-мулк ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Товарлар (ишлар, хизматлар)ни реализация қилишдан соф тушум («Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-сон шаклнинг 010-сатри)	010	

**Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ
ҳисоб-китобиغا 6-илова**
**Экспорт улушига боғлиқ ҳолда мол-мулк солиғи ставкасига
тузатиш киритиш**

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Товарлар (ишлар, хизматлар)ни реализация қилишдан соф тушум («Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот» 2-сон шаклининг 010-сатри)	010	

**Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар
ҳисоб-китоби**

Тўловчилар ва солиқ солиш объекти	Сатр коди	Солиқ солинади- ган база	Ставка, %	Ажратма суммаси
Иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари корхоналари - ҚҚС ва акциз солиғи чегирилган ҳолда, маҳсулотлар (ишлар, хизматлар)ни сотиш ҳажми	090			

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар ҳисоб-китоби

Тўловчилар ва солиқ солиш объекти*	Сатр коди	Солиқ солинади- ган база	Ставка, %	Ажратма суммаси
Автотранспорт корхоналари – ҚҚС чегирилган ҳолда маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) реализация қилинган ҳажми	090			

**Мақтаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар
ҳисоб-китоби**

Тўловчилар ва солиқ солиш объекти	Сатр коди	Солиқ солиш базаси	Ставка, %	Ажрат- малар суммаси
Иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари корхоналари - ҚҚС ва акциз солиғи чегирилган ҳолда, маҳсулотлар (ишлар, хизматлар)ни сотиш ҳажми	090			

Ягона солиқ тўлови ҳисоб-китобиға 5-илова

**Товар (иш, хизмат)ларни реализация қилишдан соф тушумда
пластик карточкалар қўлланиб кўрсатилган хизматлардан олинган
тушум салмоғи ҳисоб-китоби**

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Жами	шу жумладан, Ягона солиқ тўлови тўловчиси тўғрисида маълумотда кўрсатилган фаолият турлари бўйича (01-варақ)					
			асосий фаолият тури – 1	2	3	4	5	6
Товар (иш, хизмат) - ларни реализация қилишдан соф тушум (Ягона солиқ тўлови ҳисоб-китобининг 010- сатри)	010							

Ягона солиқ тўлови ҳисоб-китобиға 6-илова

**Экспорт улушидан келиб чиқиб ягона солиқ тўлови ставкасининг
тузатилиши**

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Жа- ми	шу жумладан, Ягона солиқ тўлови тўловчиси тўғрисида маълумотда кўрсатилган фаолият турлари бўйича (01-варақ)					
			асосий фаолият тури – 1	2	3	4	5	6
Товар (иш, хизмат)лар реализация қилишдан соф тушум (Ягона солиқ тўлови ҳисоб- китобининг 010-сатри)	010		X	X	X	X	X	X

«Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» – 2-сон шаклдаги (240-қатор) даромад (фойда) солиғи тўлашга қадар фойда (зарар) миқдорининг фойда солиғи ҳисоб-китобидаги (010-қатор), балансида ижтимоий инфратузилма объектларига эга бўлган солиқ тўловчилар учун ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисоб-китобининг (020-қатор), балансида ижтимоий инфратузилма объектларига эга бўлмаган солиқ тўловчилар учун ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисоб-китобининг (010-қатор) (бу ҳисоб-китобларда бу кўрсаткичнинг миқдори (020-қатор, 010-қатор) «Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» – 2-сон шаклнинг 250-қаторидаги миқдорга кам бўлиши лозим) худди шундай бир хил миқдорлари билан мувофиқлиги;

(молиявий ва солиқ ҳисоботлари шаклларининг тегишли қисмлари қуйида келтириб ўтилган)

Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот – 2-сонли шакл

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Ўтган йилнинг шу даврида		Ҳисобот даврида	
		Даромадлар (фойда)	Харажатлар (зарарлар)	Даромадлар (фойда)	Харажатлар (зарарлар)
1	2	3	4	5	6
Умумҳўжалик фаолиятининг фойдаси (зарари) (сатр.100–110-170)	220				
Фавқулоддаги фойда ва зарарлар	230				
Даромад (фойда) солиғини тўлагунга қадар фойда (зарар) (сатр.220+/-230)	240				
Даромад (фойда) солиғи	250	x		x	

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи тўлангунга қадар фойда (зарар) ("Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот"- 2-сонли шаклнинг 240-сатри)	010	

**Балансида ижтимоий инфратузилма объектлари бўлган
тўловчиларнинг ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани
ривожлантириш солиғи ҳисоб-китоби**

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Тузатиш киритилган соф фойда (020-сатр + 030-сатр – 040-сатр)	010	
Шу жумладан:		
Соф фойда («Молиявий натижалар тўғрисида»ги 2-сон шакlining 240-сатри – 250-сатри) *	020	

**Балансида ижтимоий инфратузилма объектлари бўлмаган
тўловчиларнинг ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани
ривожлантириш солиғи ҳисоб-китоби**

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Соф фойда («Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот» 2-сон шакlining 240-сатри - 250-сатри)*	010	
Олинган дивидендлар	020	

- асосий воситаларнинг бирламчи қиймати (Бухгалтерия балансининг 010-қатори), асосий воситаларнинг эскириш суммаси (Бухгалтерия балансининг 011-қатори), қолдиқ қиймати (012-қатор) миқдорларининг солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисоб-китобидаги (1-илованинг 010, 020, 030-қаторлари) миқдорлар билан мувофиқлиги;

(молиявий ва солиқ ҳисоботлари шаклларининг тегишли қисмлари қуйида келтириб ўтилган)

Бухгалтерия баланси – 1-сонли шакл

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Ҳисобот даври бошига	Ҳисобот даври охирига
1	2	3	4
Актив			
I. Узоқ муддатли активлар			
Асосий воситалар:			
Бошланғич (қайта тиклаш) қиймати (0100, 0300)	010		
Эскириш суммаси (0200)	011		
қолдиқ (баланс) қиймати (сатр. 010 - 011)	012		

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобиغا 1-ялова
Солиқ солинадиган объектларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймати) ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Охириги кун ҳолатига:																							
		январ	феврал	март	1-чорақ учун (қолдиқ) қиймат (3-уст + 4-уст + 5-уст) / 12			апрел	май	июн	1-ярим йиллик учун ўртача (қолдиқ) қиймат (3-уст + 4-уст + 5-уст + 6-уст + 7-уст + 8-уст + 9-уст) / 12			июл	август	сентябр	9 ойлик ўртача (қолдиқ) қиймат (3-уст + 4-уст + 5-уст + 6-уст + 7-уст + 8-уст + 9-уст + 10-уст + 11-уст + 12-уст + 13-уст) / 12			октябр	ноябр	декабр	Ўртача йиллик (қолдиқ) қиймат 3-уст + 4-уст + 5-уст + 6-уст + 7-уст + 8-уст + 9-уст + 10-уст + 11-уст + 12-уст + 13-уст + 14-уст + 15-уст + 16-уст + 17-уст) / 12		
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18								
1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18							
Асосий воситалар:																									
Бошланғич (тиклаш) қиймати - Бухгалтерия балансининг 010-сатри	010				x					x				x				x							
Эскириш суммаси - Бухгалтерия балансининг 011-сатри	020				x					x				x				x							
Қолдақ (баланс) қиймати (010-сатр - 020-сатр)	030																								

- номоддий активларнинг бирламчи қиймати (Бухгалтерия балансининг 020-қатори), асосий воситаларнинг эскириш суммаси (Бухгалтерия балансининг 021-қатори), қолдиқ қиймати (022-қатор) миқдорларининг солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисоб-китобидаги (1-илованинг 040, 050, 060-қаторлари) миқдорлар билан мувофиқлиги.

(моллиявий ҳисоботлар шакллариининг тегишли қисмлари қуйида келтириб ўтилган)

Бухгалтерия баланси – 1-сонли шакл

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Ҳисобот даври бошига	Ҳисобот даври охирига
1	2	3	4
Актив			
I. Узоқ муддатли активлар			
Номоддий активлар:			
Бошланғич қиймати (0400)	020		
Амортизация суммаси (0500)	021		
Қолдиқ (баланс) қиймати (сатр. 020 - 021)	022		

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобиغا 1-илова

Солиқ солинадиган объектларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймати) ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Охириги кун ҳолатига:															
		январ	феврал	март	1-чорақ ўтув (қолдиқ) қиймат (3-уст + 4-уст + 5-уст) / 12	апрел	май	июн	1-ярим йиллик ўтув ўртача (қолдиқ) қиймат (3-уст + 4-уст + 5-уст + 7-уст + 8-уст + 9-уст) / 12	июл	август	сентябр	9 ойлик ўртача (қолдиқ) қиймат (3-уст + 4- уст + 5-уст + 7-уст + 8-уст + 9-уст + 11-уст + 12-уст + 13-уст) / 12	октябр	ноябр	декабр	Ўртача йиллик (қолдиқ) қиймат 3-уст + 4- уст + 5-уст + 7-уст + 8-уст + 9-уст + 11-уст + 12-уст + 13-уст + 15-уст + 16-уст + 17-уст) / 12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Номоддий активлар:																	
Бошланғич қиймати - Бухгалтерия балансининг 020-сатри	040				x				x				x				x
Амортизация суммаси- Бухгалтерия балансининг 021-сатри	050				x				x				x				x
Қолдиқ (баланс) қиймати (040-сатр - 050-сатр)	060																

Молиявий ва солиқ ҳисоботи бўйича ўтказилган таққослаш натижалари аналитик жадваллар кўринишида, шунингдек қуйидаги шаклларда қисқартирилган жадваллар кўринишида расмийлаштирилади: (3-5 жадваллар)

3- жадвал

Молиявий ҳисобот ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоб-китобларда кўрсаткичларнинг бир хиллигини таққослаш тўғрисида ахборот

Т/р	Корхоналарнинг номи	СТИР	Кўрсаткичлар			
			Бир хил кўрсаткичлар			
			(Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклидаги даромадлар) ягона ижтимоий тўлов ҳисоб-китобида (ҳисоб-китобнинг 010-қатори)	(Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклидаги даромадлар) бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига сугурта бадаллари ҳисоб-китобида (010-қатор)	(Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклидаги даромадлар) ҳисобланган ва имадда тўланган даромадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олинган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги маълумотларда (010-012-қаторлар)	Тафовут

4- жадвал

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳисоб-китобларидаги кўрсаткичларни таққослаш тўғрисида ахборот

Т/р	Корхона-ларнинг номи	СТИР	Кўрсаткич – Товарлар (ишлар, хизматлар) сотишдан тушган соф тушум				
			(«Молия-вий нати-жалар тўғ-рисида ҳисобот» 2-сон шакл (010-қатор))	Юридик шахслардан олинган фойда солиғи ҳисоб-кито-бида (4-ило-ваннинг 010-қатори, 6-иллованинг 010-қатори, 9-иллованинг 010-қатори, 10-илова-нинг 010-қатори)	ҚҚС ҳисоб-китобида (2-илова-нинг 010-қатори, 4-илова-нинг 0101-қа гори)	Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобида (5-иллованинг 010-қатори, 6-иллованинг 010-қатори)	Пенсия жам-ғармасига мажбурий ажратмалар ҳисоб-китобида (090-қатор), ва шу каби ҳисоб-китобнинг барча шаклларида

**Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳисоб-китобларида
кўрсаткичларни таққослаш тўғрисида ахборот**

Т/р	Корхоналарнинг номи*)	СТИР	Кўрсаткичлар ва шу кабилар		
			Баланс бўйича қолдиқ қиймати (012-қатор)	Солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисоб-китобида қолдиқ қиймати (1-иловланинг 030-қатори)	Тафовут

Ўз навбатида солиқ ставкаларини қўллашнинг асосланганлиги ҳам назорат қилиниб, унда ҳисоб-китобларда кўрсатилган солиқ солиш объектларини ва тегишли қуйида кўрсатилган кўрсаткичларни таққослаш йўли билан текширилади даврда амал қилаётган қонун ҳужжатлари асосида амалга оширилади.

Солиқ ставкаларини қўллашнинг асосланганлиги назоратини амалга оширишда қуйидагиларни аниқлаш лозим:

- корхона мақоми (йирик, кичик, доимий муассаса орқали фаолиятни амалга ошираётган Ўзбекистон Республикаси норезиденти ва бошқалар);

- солиқ тўловчининг фаолият тури;
- фаолиятни амалга ошириш жойи;
- солиқ тўловчи томонидан қазиб олиндиған, ишлаб чиқариладиған, сотиладиған маҳсулотлар турлари ва рўйхати;

- пластик карталарни қўллаган ҳолда тўланган кўрсатилган хизматлар ҳажми;

- эркин конвертирланадиган валютада товарлар, ишлар, хизматлар экспорти ҳажми;

- фойдаланилган сув ресурслари манбалари (ер ости, ер усти);
- солиқ тўловчининг мол-мулки (солиқ солиш объекти);
- ер ва мол-мулкни фойдаланиш тури (жисмоний шахслар учун);
- ер участкаларининг тури, тупроқ сифати, ҳудудий жойлашув, ер участкаларида жойлашган инфратузилма объектлари.

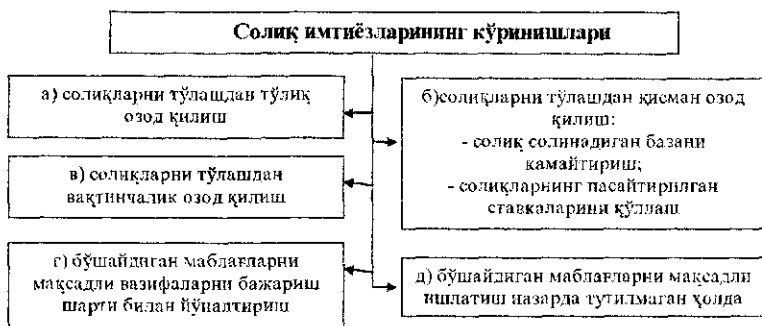
Текшириш натижалари бўйича қуйидаги шаклда ҳисобот тузилади (6-жадвал).

**Солиқ ставкаларини қўллашнинг асосланганлигини
текширишлар тўғрисида ҳисобот**

Т/р	Корхоналарини инг номи	СТИР	Солиқлар ва мажбурий тўловларнинг турлари					
			Фойда солиғи			ҚҚС ва шу кабилар		
			Ҳисоб-китоб бўйича ставка	Текшириш бўйича ставка	Тафовут	Ҳисоб-китоб бўйича ставка	Текшириш бўйича ставка	Тафовут

Солиқ ҳисоботлари ва мавжуд маълумотлар асосида камерал назорат орқали солиқ тўловчилар томонидан солиқ имтиёзларини қўллашнинг асосланганлиги текширилади. Ушбу жараёни текширишда солиқ имтиёзлари Солиқ кодекси меъёрлари, Ўзбекистон Республикаси Қонунлари ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва қарорлари билан белгиланишини назарда тутиш лозим.

Солиқ имтиёзлари солиқ тўловчиларга қуйидаги кўринишда тақдим этилади: (4-расм)

4-расм. Солиқ имтиёзлари кўринишлари

Солиқ имтиёзларини қўллашда солиқ тўловчилар солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоб-китобларнинг тегишли иловаларини «имтиёзларни асосланганлиги» ва «уларни амал қилиш муддати»ни кўрсатган ҳолда тақдим этадилар. Донишманд солиқ имтиёзлари беришда бўшайдиган маблағлар, агарда уларнинг мақсадли ишлатилиши назарда тутилмаган бўлса, ҳар бир солиқ тури бўйича молиявий ҳисоботга тушунтириш хатида ёритилади. Мақсадли йўналишга эга бўлган солиқ имтиёзлари бўйича солиқ тўловчилар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2005 йил 2 майда 1463-сон билан рўйхатга олинган «Юридик шахсларга солиқлар, божхона ва мажбурий тўловларни бюджетга тўлаш бўйича берилган имтиёзларни расмийлаштириш ва бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисида»ги Низомнинг 1-сон иловасига биноан қуйидаги келтирилган шаклда улардан фойдаланиш тўғрисидаги ҳисоб-китобни давлат солиқ хизмати органларига тақдим қиладилар.

Солиқлар, божхона ва бюджетга мажбурий тўловлардан озод этиш натижасида бўшаган маблағлардан фойдаланиш тўғрисида
ҳисоб-китоб

_____ йил

(ҳисобот даври)

Т/р	Тўловларнинг номи	Суммаси	Асос, имтиёзли давр
1			
2			
	Жами суммага		
	Белгиланган мақсадларга		
	йўналтирилган маблағлар, жами		
	жумладан, қуйидаги мақсадларга:		

Давлат солиқ хизмати органлари имтиёзлардан фойдаланувчи солиқ тўловчилар томонидан солиқлар ва йиғимлар бўйича ҳисоб-китобларни тақдим этишда қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

а) қуйидагиларни текшириш:

- ҳисоб-китобларни қабул қилишда (ҳар ойда ва/ёки ҳар чоракда қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда) солиқлар

ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича асосий ҳисоб-китобнинг тегишли иловаларида кўрсатилган имтиёзларнинг асоси ва амал қилиш муддати мавжудлигини;

- молиявий ва солиқ ҳисоботини қабул қилиш пайтида (чорақлик ҳисоботни тақдим этиш муддатларида ҳар чорақда, йил якуни бўйича эса йиллик ҳисоботларни тақдим этиш муддатларида) мақсадли ишлатилиши назарда тутилмаган бўлса, доимий солиқ имтиёзларидан фойдаланишда бўшайдиган маблағлар бўйича солиқ имтиёзларини қўллашнинг ёритилганлиги мавжудлигини.

б) хатоларни тузатиш тўғрисида ёзма талабномасига биноан «Ҳисоботга эътирозлар» тайёрлаши ва асосий ҳисоб-китобнинг тегишли иловалари тўлдирилмаган бўлса ва (ёки) уларда имтиёзларнинг асоси ва амал қилиш муддати кўрсатилмаган бўлса, шунингдек молиявий ҳисоботларни қабул қилишда қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда солиқ имтиёзлари бўйича ҳужжатлар (ҳисоб-китоблар) мавжуд бўлмаса, солиқ тўловчига пухта қайта ишлашга талабнома юбориши.

Имтиёзларни мақсадли ишлатилиши устидан солиқ назорати корхонага чиққан ҳолда ҳужжатларни текшириш жараёнида амалга оширилади. Маблағлар мақсадсиз ишлатилган тақдирда мақсадсиз ишлатилган сумма белгиланган тартибда пеня ҳисобланган ҳолда бюджетга ундирилади. Текшириш натижалари бўйича мазкур шаклда ҳисобот тузилади. (7-жадвал)

7-жадвал

Солиқ имтиёзларини қўллашнинг асосланганлигини текширишлар тўғрисида ҳисобот

Т/р	Корхоналарнинг номи	СТИР	Солиқлар ва мажбурий тўловларнинг турлари			
			Фойда солиғи		ҚҚС ва шу кабилар	
			Ҳисоб-китоб бўйича имтиёз	Текшириш бўйича имтиёзларнинг амал қилиш муддати	Ҳисоб-китоб бўйича имтиёз	Текшириш бўйича имтиёзларнинг амал қилиш муддати
				00.00.0000 йилдан амал қилмайди.		00.00.0000 йилдан амал қилмайди.

Солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ ҳисоботини ўз вақтида тақдим этилишини текшириш солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ ҳисоботини тақдим этишнинг белгиланган муддатларини ҳақиқатда тақдим этилган сана билан таққослаш йўли билан амалга оширилади. Солиқ ҳисоботини давлат солиқ хизмати органига тақдим этиш санаси қуйидагилардир:

солиқ ҳисоботи шахсан олиб бориб бериш тартибида тақдим этилганда – солиқ ҳисоботи давлат солиқ хизмати органи томонидан қабул қилиб олинган сана;

солиқ ҳисоботи почта орқали буюртма хат билан тақдим этилганда – алоқа ташкилотининг тамғасида кўрсатилган, почта жўнатмаси жўнатишган сана;

солиқ ҳисоботи электрон ҳужжат тарзида тақдим этилганда – электрон ҳужжат давлат солиқ хизмати органи томонидан олинган сана.

Солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ ҳисоботини ўз вақтида тақдим этилишини текшириш натижалари бўйича мазкур шаклда ҳисобот тузилади. (8-жадвал)

8-жадвал

Солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ ҳисоботини ўз вақтида тақдим этилишини текшириш натижалари бўйича ҳисобот

Т/р	Корхоналарнинг номи	СТИР	Солиқлар ва мажбурий тўловларнинг турлари			
			Фойда солиғи		ҚҚС ва шу кабилар	
			Тақдим этишнинг белгиланган муддати	Ҳақиқатда тақдим этилган	Тақдим этишнинг белгиланган муддати	Ҳақиқатда тақдим этилган
			25 апрель	24 апрель	15 апрель	20 апрель

Солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган солиқ ҳисоботида бўлган маълумотларни мувофиқлиги Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 84-моддасига мувофиқ бошқа тузилмалар ва идоралардан келиб тушадиган ташқи манбалардан олинган, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бошқа органлардан келиб тушадиган бошқа ахборотлардаги маълумотларга таққослаш билан амалга оширилади.

Текшириш натижалари бўйича қуйида кўрсатилган шаклда ҳисобот тузилади.

1) Юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар томонидан тақдим этиладиган ахборотлар бўйича текширилади:

янгидан ташкил этилган юридик шахслар томонидан тақдим этилган солиқ ҳисоботининг мавжудлиги;

Т/р	Янгидан ташкил этилган корхоналарнинг номи	Рўйхатдан ўтказилганлик санаси ва рақами	СТИР	Солиқлар ва мажбурий тўловларнинг турлари			
				Фойда солиғи		ҚҚС ва шу кабилар	
				Ҳақиқатда тақдим этилган	Тақдим этишнинг белгиланган муддати	Ҳақиқатда тақдим этилган	Тақдим этишнинг белгиланган муддати
				25 апрель	Тақдим этилмаган	15 апрель	Тақдим этилмаган

тақдим этилган солиқ ҳисоботида кўрсатилган реквизитларнинг юридик шахсларнинг Давлат реестридан кўчирмада (давлат рўйхатидан ўтказилганлик санаси ва рақами, юридик шахснинг номи, СТИР ва бошқалар) кўрсатилган реквизитлар билан мувофиқлиги.

2) Лицензия ва (ёки) бошқа рухсат этувчи ҳужжатлар берадиган органлар томонидан тақдим этилган ахборотлар бўйича текширилади:

- солиқ тўловчи томонидан лицензиялаштириладиган фаолият тури амалга оширилишининг қонунийлиги;

Т/р	Корхоналарнинг номи	СТИР	ХХТУТ	Лицензиялаштириладиган фаолият тури	Лицензия ва рухсат берувчи гувоҳноманинг рақами ва санаси

- улгуржи савдо корхоналари, аудиторлик ташкилотлари ва лицензиялаштириладиган фаолият турларини амалга оширадиган бошқа корхоналар бўйича – устав жамғармасини тўлиқ қонун ҳужжатларида белгиланган миқдорларда шакллантириш бўйича лицензия шартлари ва талабларига риоя этилиши;

Т/р	Корхоналар-нинг номи	СТИР	ХХТУТ	Қонун ҳужжатлари билан белгиланган устав жамғармасини шакллантириш миқдорлари	Ҳақиқатда шакллантирилган устав жамғармаси

- автомобиль транспортида йўловчиларни ташиш фаолияти-ни амалга оширадиган корхоналар бўйича – корхона ишчилари сонининг автотранспорт воситаларига берилган лицензия карточкалари сони билан мувофиқлиги и корхонанинг ягона солиқ тўлови (ЯСТ) ҳисобланган ҳолда кичик тадбиркорлик субъект-ларига киришининг, ягона ижтимоий тўлов (ЯИТ), фуқаролар-нинг Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари (СБ) ва жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини (ЖШОДС) тўлиқ ҳисобланганлигининг қонунийлиги.

Т/р	Корхона-ларнинг номи	СТИР	Солиқ ҳисоботи бўйича ишловчи-лар сони	Автотранс-порт восита-рига берилган лицензия карточка-лари сони	Ҳисобланган солиқлар				
					Умум- белги-ланган солиқлар	ЯСТ	ЯИТ	СБ	ЖШОДС

- автомобиль транспортида юкларни ташиш фаолияти билан шуғулланидиган жисмоний шахслар бўйича – тадбиркорлик фа-олияти билан шуғулланишга рухсат гувоҳномаси бўлганда қатъи белгиланган ставкаларнинг қўлланилишининг тўғрилиги.

Т/р	Жисмоний шахснинг ФИШ	СТИР	Фаолият турлари	Қатъий белгиланган солиқ суммаси	Ставкаларнинг миқдори	
					Белгилан-ган миқдор	Ҳақиқатда қўлланила-диган

- алкоголь ва тамаки маҳсулотлари билан савдо қилиш учун махсус рухсат гувоҳномаси, шунингдек нефть маҳсулотларини сотишга лицензияси бўлган корхоналар бўйича – талаб қилиб олгунгача бўлган махсус иккиламчи депозит ҳисобварақлари-нинг мавжудлиги ва солиқ ҳисоботида товар айланмаси миқдо-

рини махсус ҳисобварақлар бўйича ўтадиган товар айланмалари миқдоридан кам бўлмаган миқдорларда акс эттирилиши.

Т/р	Корхоналарнинг номи	СТИР	Маҳсулот номи	Махсус ҳисобварақнинг рақами	Махсус ҳисобварақлар бўйича товар айланмаси	Солиқ ҳисоботи бўйича товар айланмаси

3) Ички ишлар органлари томонидан паспортлар берилганлиги, шу жумладан йўқотилган ёки амал қилиш муддати ўтган паспортлар ўрнига паспортлар берилганлиги ҳақидаги ахборотлар бўйича текширилади:

- юридик шахсларнинг Давлат реестридан кўчирмада янгидан ташкил этилган корхоналарнинг таъсисчилари ва мансабдор шахслари тўғрисидаги маълумотларни акс эттиришнинг асосланганлиги;

Т/р	Корхоналарнинг номи	СТИР	Директорнинг ФИШ	Рўйхатдан ўтказиш маълумотлари бўйича паспортнинг серияси ва рақами	ИИВ маълумотлари бўйича			
					Паспортнинг серияси ва рақами	Йўқотилганининг ўрнига берилган	Амал қилиш муддати ўтганлиги билан	Бекор қилинган

- солиқ тўловчиларнинг мансабдор шахслари реквизитларини солиқ ҳисоботида кўрсатишнинг асосланганлиги.

Т/р	Корхоналарнинг номи	СТИР	Рўйхатдан ўтказиш маълумотлари бўйича директорнинг ФИШ	ИИВнинг паспорт маълумотлари бўйича директорнинг ФИШ	Рўйхатдан ўтказиш маълумотлари бўйича бош бухгалтернинг ФИШ	ИИВнинг паспорт маълумотлари бўйича бош бухгалтернинг ФИШ

4) Қуйидаги ахборотлар бўйича:

- кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар томонидан тақдим этиладиган тегишли ҳудудда жойлашган кўчмас мулк ва унинг мулкдорлари (эгалари) тўғрисида ахборотлар;

- сув ресурсларини ҳисобга олувчи органлар томонидан тақдим этиладиган сув ресурслари тўғрисида ахборотлар бўйича;

- ер қаъри участкаларининг давлат ҳисоби юритилишини амалга оширувчи ва (ёки) ер қаъри участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар томонидан берилган ер қаъри участкалари тўғрисида ахборотлар бўйича;

- ер ресурсларини ҳисобга олувчи ва (ёки) баҳоловчи органлар томонидан ер участкасига нисбатан ҳуқуқи юзага келган (туғатилган) шахсларни кўрсатган ҳолда ер участкасига нисбатан ҳуқуқ берилганлиги (туғатилганлиги) ҳамда қишлоқ хўжалиги ерларининг норматив қиймати тўғрисида тақдим этиладиган ахборотлар бўйича текширилади;

- тегишли солиқ ҳисоботида юридик шахсларнинг солиқ солиш объектлари ва солиқ солинадиган базалари тўлиқ акс эттирилиши;

Т/р	Корхона-ларнинг номи, Жисмоний шахсларнинг ФИШ	СТИП	Солиқ солиш объекти					
			Мол-мулк солиғи		Ер солиғи		Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	
			Солиқ ҳисоботи маълумотлари бўйича	Органнинг маълумоти бўйича	Солиқ ҳисоботи маълумотлари бўйича	Органнинг маълумоти бўйича	Солиқ ҳисоботи маълумотлари бўйича	Органнинг маълумоти бўйича

5) Давлат нотариал идоралари ва хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуслар идоралари томонидан тақдим этиладиган кўчмас мулк ижараси шартномаси тасдиқланганлиги ва ижара ҳақи миқдори, шунингдек мерос қилиб олиш ёки ҳадя тарзида фуқароларнинг мулкига ўтаётган мол-мулк қиймати тўғрисида ахборотлар бўйича текширилади:

- тегишли солиқ ҳисоботида юридик шахслар бўйича объектлар ва солиқ солинадиган базанинг тўлиқ акс эттирилиши;

Т/р	Корхоналарнинг номи, жисмоний шахсларнинг ФИШ	СТИР	Солиқ солиш объекти	
			Мол-мулк солиғи	
			Солиқ ҳисоботи маълумотлари бўйича	Органнинг маълумоти бўйича

- тадбиркорлик мақсадларида мол-мулкдан фойдаланувчи жисмоний шахслар учун мол-мулк ва ер солиғини ҳисоблашда ставкаларнинг тўғри қўлланилиши, шунингдек жисмоний шахсларнинг солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган базаси ҳисобининг тўлиқлиги.

Т/р	Жисмоний шахсларнинг ФИШ	СТИР	Ставкаси		Объекти		Базаси	
			Мол-мулк солиғи		Мол-мулк солиғи		Мол-мулк солиғи	
			Солиқ ҳисоботи маълумотлари бўйича	Солиқ ҳисоботи маълумотлари бўйича	Органнинг маълумотлари бўйича	Органнинг маълумотлари бўйича	Органнинг маълумотлари бўйича	Органнинг маълумотлари бўйича

б) Банклар томонидан тақдим этиладиган юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорларга банк ҳисобварақлари очилганлиги тўғрисидаги маълумотлар, солиқ тўловчиларнинг йирик банк операциялари бўйича маълумотлар, шунингдек бошқа ахборотлар бўйича текширилади:

- янгидан ташкил этилган юридик шахслар томонидан тақдим этилган солиқ ҳисоботининг мавжудлиги;

Т/р	Янгидан ташкил этилган корхонанинг номи	Ҳисобварақнинг очиш санаси ва рақами	СТИР	Солиқлар ва мажбурий тўловларнинг турлари			
				Фойда солиғи		ҚҚС ва шу кабилар	
				Тақдим этишнинг белгиланган муддати	Ҳақиқатда тақдим этилган	Тақдим этишнинг белгиланган муддати	Ҳақиқатда тақдим этилган
				25 апрель	Тақдим этилмаган	15 апрель	Тақдим этилмаган

- молиявий ҳисоботда солиқ тўловчининг бошқа хўжалик юри-
тувчи субъектлар билан қарзлари ҳолати тўғрисидаги маълумот-
ларни тўғри акс эттирилганлиги;

Т/р	Корхоналар номи	СТИР	Дебиторлик қарзи		
			Молиявий ҳис- бот маълумотлари бўйича (баланс- нинг __ қатори)	Молиявий ҳис- бот маълумотлари бўйича (2а-сон шакл)	Органинг маълумотлари бўйича

- савдо ва умумий овқатланиш корхоналари бўйича солиқ
ҳисоботида товар айланмаси миқдорини йирик айланмалар тўғри-
сидаги маълумотлар ва инкассация хизматининг топширилган
нақд пул тушуми тўғрисидаги маълумотларида кўрсатилган миқ-
дорлардан кам бўлмаган миқдорларда акс эттирилиши.

Т/р	Корхона- ларнинг номи	СТИР	Солиқ ҳисоботи бўйича товар айланмаси	Йирик айланмалар тўғрисидаги маълумот- лар бўйича товар айланмаси	Тафовут	Инкассация маълумот- лари бўйича савдо тушумининг тулиши	Тафовут

7) Божхона органлари томонидан тақдим этиладиган экспорт-
импорт операциялари, шунингдек товарлар ҳаракати ҳақидаги
ахборотлар бўйича текширилади;

- экспорт операцияларида солиқ имтиёзларини ва пасайтирил-
ган ставкаларни, шу билан бирга ҚҚС бўйича ноль даражали
ставка қўланилишининг қонунийлиги;

Т/р	Корхона-ларнинг номи	СТИР	Сотиш-дан тушган соф тушум (2-шақл-нинг 010-қатори)	Солиқлар турлари			
				Фойда солиғи		ҚҚС ва шу кабилар	
				Ҳисоб-китоб бўйича экспорт-дан тушган тушум	Божхона маълумот-лари бўйича экспортдан тушган тушум	Ҳисоб-китоб бўйича экспорт-дан тушган тушум	Божхона маълумот-лари бўйича экспорт-дан тушган тушум

- ҳисоботларда ташқи иқтисодий контрактлар бўйича ўзаро қарздорлик ҳолатини ва валюта тушумининг бир қисmini қонун ҳужжатларида белгиланган миқдорларда мажбурий сотишни тўғри акс эттирилиши;

Т/р	Корхона-ларнинг номи	СТИР	Контрактниң рақами ва санаси	Товарларни экспорт қилиш			
				Ҳисоб-китобдаги маълумотлар бўйича		Божхона маълумотлари бўйича	
				Юклаб жўна-тиш ҳажми	Хорижий валютада тушган тушум	Қарздорлик	Юклаб жўна-тиш ҳажми

- Товарларни импорт қилишда тўланган ҚҚС суммасини солиқ солинадиган оборотлар бўйича ҚҚҚни ҳисоблашда ҳисобга оли-надиган солиқ суммасини акс эттиришда ҳисобварақ-фактура-лар реестрида қонуний акс эттирилиши.

Т/р	Корхона-ларнинг номи	СТИР	Контрактниң рақами ва санаси	Импорт бўйича сотиб олинган товарлар					
				ҚҚС					
				Реестрдаги маълумотлар бўйича			Божхона маълумотлари бўйича		
				БЮД рақа-ми ва санаси	БЮД бўйича товарниң суммаси	ҚҚС суммаси	БЮД рақами ва санаси	БЮД бўйича товарниң суммаси	ҚҚС суммаси

8) Инкассация хизматининг маълумотлари бўйича текширилади:

- чакана савдо билан шуғулланадиган якка тартибдаги тадбиркорлар фаолиятини ҳақиқатда тўхтатилиши (фаолиятни шу жумладан, вақтинчалик тўхтатиш тўғрисида ДСИга берилган аризалар бўйича).

Т/р	Якка тартибдаги тадбиркорнинг ФИШ	СТИР	Фаолиятни тўхтатиш тўғрисида (агар вақтинчалик бўлса) санаси ва даври) ариза берилган	Инкассация хизматининг топширилган нақд пул маблавлари тўғрисидаги маълумоти	
				Санаси	Суммаси

- фаолият амалга оширмасликнинг тахмин қилинаётган сабаби бўйича ишчиларга иш ҳақи тўламаслик.

Т/р	Якка тартибдаги тадбиркорнинг ФИШ ёки корхонанинг номи	СТИР	Фаолиятни тўхтатиш тўғрисида (агар вақтинчалик бўлса) санаси ва даври) ариза берилган ёки фаолият тўхтатилган	Иш ҳақи тўланганлиги тўғрисида маълумот	Инкассация хизматининг топширилган нақд пул маблавлари тўғрисидаги маълумоти	
					Санаси	Суммаси
1	2	3	4	5	6	7

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ва ягона ижтимоий тўлов бўйича тақдим этилган солиқ ҳисоботидаги маълумотлар мувофиқлигини Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 154-155-моддаларида белгиланган меъёрларга кўра ҳисобланган ойлик меҳнат ҳақи билан таққосланган ҳолда текшириш. Хусусан, қуйидагилар текширилади:

- меҳнатга ҳақ тўлаш фонди кўрсаткичлари, ишчилар сони ва ҳисобот даврида қонун ҳужжатлари билан белгиланган энг кам иш ҳақи миқдоридан келиб чиққан ҳолда ишчиларга ўртача ойлик иш ҳақи ҳисобланиши қонунийлиги;

Текшириш натижалари бўйича қуйидаги кўринишда ҳисобот тузилади.

Ҳисобот

_____ йил учун

(ҳисобот даври)

минг сўм

Г/р	Корхоналар номи	СТПР	Фаолият тури	Соф тушум	Меҳнатга ҳақ тўлаш фонди	Ишчилар сони	Бир ишчига ўртача ойлик иш ҳақи	Бир кишига энг кам иш ҳақи миқдори	Ўртача энг кам миқдордан тафовути
	Жами								

Ўртача иш ҳақи кўрсаткичи энг кам иш ҳақи кўрсаткичидан паст бўлган юридик шахслар бўйича белгиланган шаклдаги хабарнома юборилади.

Мажбурий аудиторлик текшируви ўтказилишини текшириш Ўзбекистон Республикаси «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 2 июлдаги ПҚ-907-сон қарори ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 22 сентябрдаги 365-сон қарори талабларига мувофиқ амалга оширилади.

Хусусан, мажбурий аудиторлик текшируви ўтказиладиган ҳўжалик юритувчи субъектларнинг белгиланган рўйхатидан келиб чиққан ҳолда аудиторлик текшируви ўтказилганлиги ёки ўтказилмаганлиги фактлари текширилади.

Демак, мазкур йўналишларда текширилиши режалаштирилган солиқ тўловчининг ҳуқуқбузарликларига доир маълумотлар-

ни аниқлаш мумкин бўлади. Шунинг учун ҳам мазкур назорат натижаларидан солиқ текширувларни амалга оширишда фойдаланилади.

Камерал назоратнинг юқорида келтириб ўтилган йўналишларида аниқланган камчиликлар ва камерал назорат якуни бўйича солиқ тўловчиларга юборилган талабномалар нусхалари, шунингдек тузатиш киритилган молиявий ва солиқ ҳисоботи ёхуд солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган аниқланган тафвутларнинг асосига доир маълумотлар солиқ тўловчининг юридик ишига тикиб қўйилганлиги боис, мазкур маълумотларни солиқ тўловчининг тегишли ҳужжатлар жилдидан олиш мумкин бўлади.

Солиқ тўловчиларнинг солиқ ва мажбурий тўловлар ва солиқ қарздорлиги ҳолатини таҳлил қилиш учун солиқ органларининг юридик шахсларни солиққа тортиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тушумларини ҳисобга олиш, таҳлил қилиш, маълумотлар базасига хизмат кўрсатиш, солиқ бўйича қарзларни мажбурий ундириш бўлимларидан тегишли маълумотлар олинади. Бунда асосан солиқ тўловчининг шахсий ҳисоб рақамидан кўчирма олиниб таҳлил қилинади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ тўловчилар томонидан тақдим этиладиган қандай молиявий ҳисобот шакллари мавжуд?
2. Молиявий ҳисобот шаклларини таҳлил қилишдан мақсад нима?
3. Солиқ тўловчилар томонидан ҳисоботлар неча хил кўринишида топширилади?
4. Ўз вақтида солиқ ҳисоботлари топширилмаганлиги учун қандай жавобгарлик чоралари мавжуд?
5. Тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботлари қандай таҳлил қилинади?
6. Солиқ тўловчиларнинг солиқлар бўйича қарздорлиги қандай аниқланади?
7. Камерал назорат деганда нимани тушунасиш?
8. Камерал назорат натижаларидан қандай мақсадларда фойдаланилади?

1.5§. Тегишли орган ва ташкилотлардан текширилувчи хўжалик юритувчи субъект фаолиятига доир ахборот ва маълумотларни жамлаш, таҳлил қилиш

Биз юқорида айтиб ўтганимиздек, текширувга тайёргарлик кўриш жараёнида амалга ошириладиган тадбирларнинг асосий-ларидан яна бири бу — тегишли орган ва ташкилотлардан текширилиши лозим бўлган хўжалик юритувчи субъект ва унинг молиявий-хўжалик фаолиятига тегишли бўлган маълумотларни тўплаш, уларни таҳлил қилиш ва мавжуд камчиликларни аниқлаш ҳисобланади.

Бу жараёнда асосан солиқ органлари текширилиши режалаштирилган хўжалик юритувчи субъектларнинг бевосита молиявий-хўжалик фаолиятига доир ташқи маълумотларни тегишли идоралар, жумладан, тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш органлари, молия ва статистика органлари, лицензиялар ва (ёки) рухсат этувчи ҳужжатлар берадиган органлар, кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар, сув ресурсларини ҳисобга олувчи органлар, давлат нотариал идоралари ва хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуслар идоралари, ер ресурсларини ҳисобга олувчи ва (ёки) баҳоловчи органлар, фойдаланишга берилган ер қаъри участкаларининг давлат ҳисоби юритилишини амалга оширувчи ва (ёки) ер қаъри участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар, божхона органлари, банклар, статистика идоралари, инкассация хизмати идораларидан ёзма мурожаат қилиш ёки вазирлик ҳамда идоралараро келишилган тартибда олиши мумкин (5-расм).

Ўз навбатида мазкур идоралардан олинадиган маълумотлар асосида хўжалик юритувчи субъектнинг фаолиятига доир қуйидаги ахборотларни тўплаш мумкин бўлади:

а) солиқ тўловчиларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар (рўйхатдан ўтказувчи инспекциялар)дан хўжалик юритувчи субъектларнинг Ягона давлат регистрга доир маълумотларни олиш. Мазкур маълумотлар орқали хўжалик юритувчи субъектларга тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи гувоҳномаларнинг берилганлиги, улар фаолияти вақтинчалик тўхтатиб турилганлиги ва шунга ўхшаш ахборотларни олиш мумкин бўлади.

5-расм. Текширилиши режалаштирилган хўжалик юритувчи субъект фаолиятига доир ахборот ва маълумотларни олиш мумкин бўлган орган ва ташкилотлар

б) лицензиялар ва (ёки) рухсат этувчи ҳужжатлар берадиган органлардан хўжалик юритувчи субъектга берилган лицензиялар ва бошқа рухсат берувчи ҳужжатлар тўғрисида маълумотларни олиш. Мазкур маълумотлар орқали хўжалик юритувчи субъектга берилган лицензиялар ва бошқа рухсат берувчи ҳужжатлар ҳамда уларнинг бекор қилинганлиги, амал қилиши тўғрисида турилганлиги ёки тугатилганлиги тўғрисида ахборотларни олиш мумкин бўлади. Масалан, Ўзбекистон Республикасида тадбиркорликнинг айрим фаолият турлари (йўловчиларни ташиш, аптекалар очиш, тил ўргатиш марказларини ташкил қилиш, спиртли ичимликлар билан савдо қилиш ва бошқалар) билан шуғулланиш учун алоҳида лицензиялар талаб қилинади. Демак, лицензия талаб қилинадиган фаолият билан лицензиясиз ёки муддати ўтган лицензия билан фаолият кўрсатиш солиқ қонунчилигини бузиш ҳисобланади.

в) статистика ва молия органларидан ушбу хўжалик юритувчи субъект томонидан тақдим қилинган ҳисоботлар ҳақида маълумотлар олиш. Мазкур маълумотлар орқали бухгалтерия ҳисоботларининг ҳаққонийлигини аниқлаш мақсадида ушбу орган-

лардан хўжалик юритувчи субъект томонидан тақдим қилинган ҳисоботлар ҳақида маълумотлар олиниб, таҳлил қилинади.

г) кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлардан хўжалик юритувчи субъектнинг тегишли ҳудудда жойлашган кўчмас мулклари тўғрисидаги маълумотларни олиш. Мазкур маълумотлар орқали хўжалик юритувчи субъектнинг тегишли ҳудудда жойлашган кўчмас мулклари миқдори, ҳажми, ўлчами, қолаверса қиймати тўғрисидаги ахборотлар олинади. Ушбу ахборотлар хўжалик юритувчи субъектларнинг мол-мулк солиғини тўғри ҳисоблаб бюджетга ўз вақтида ўтказилганлигини текшириш учун зарур бўлади.

д) сув ресурсларини ҳисобга олувчи органлардан хўжалик юритувчи субъектлар томонидан фойдаланилган сув ресурслари ва уларнинг ҳажми, ўлчов асбобларисиз фойдаланилган сув ҳажмлари тўғрисидаги маълумотларни олиш. Мазкур ахборотлар хўжалик юритувчи субъектларнинг ресурс солиқларини тўғри ҳисоблаб, бюджетга ўз вақтида ўтказилганлигини текшириш учун зарур бўлади.

е) Давлат нотариал идоралари ва хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуслар идораларидан хўжалик юритувчи субъектнинг кўчмас мулк ижараси мавжуд ёки мавжуд эмаслиги, мавжуд бўлган тақдирда шартномаси тасдиқланганлиги ва ижара ҳақи миқдори тўғрисида маълумотларни олиш. Мазкур маълумотлардаги ахборотлар хўжалик юритувчи субъектнинг кўчмас мулк ижараси бўйича даромадларини аниқлаш, уларни солиққа тортиш масалаларини текширишда зарур бўлади.

ё) Ер ресурсларини ҳисобга олувчи ва (ёки) баҳоловчи органлардан ер ресурслари, ер участкасига нисбатан ҳуқуқи юзага келган (тугатишган) шахсларни кўрсатган ҳолда ер участкасига нисбатан ҳуқуқ берилганлиги (тугатишганлиги) тўғрисида, қишлоқ хўжалиги ерларининг норматив қиймати тўғрисида маълумотларни олиш. Мазкур маълумотлар фермер хўжаликлари томонидан тўланадиган ягона ер солиғини тўғри ҳисобланганлигини текширишда зарур ҳисобланади.

ж) Фойдаланишга берилган ер қаъри участкаларининг давлат ҳисоби юритилишини амалга оширувчи ва (ёки) ер қаъри участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказувчи органлардан ер қаъри участкалари, ер қаъри участкаси жойлашган ерлар, мазкур ер қаъри участкасидан фойдаланиш

ҳукуқи берилган шахслар тўғрисидаги маълумотларни олиш. Мазкур маълумотлар ер қабридан фойдаланувчилар ва улар томонидан тўланадиган ер қабридан фойдаланганлик учун солиқ, имтиёзли бонус ҳамда тижоратбон топилма бонусларини тўғри ҳисобланганлиги ва бюджетга ўтказилганлигини текшириш учун керак бўлади.

з) Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ҳамда тегишли тижорат банкларидан солиқ тўловчиларнинг банк операциялари бўйича маълумотларни олиш. Бу жараёнда хизмат кўрсатувчи банкдан хўжалик юритувчи субъектнинг ҳисоб рақамлари айланмаси ҳақида кўчирма ва бошқа банклардаги ҳисоб валюта ҳамда иккиламчи ҳисоб рақамлари тўғрисида маълумотлар олиниб таҳлил қилинади. Мавжуд ҳисоб (валюта) рақамлари қайси банкда очилганлиги, зарур ҳолларда хизмат кўрсатувчи банклардан ҳисоб (валюта) рақамларидаги пул маблағлари ва бажарилган операциялар бўйича маълумот олинади.

Марказий банк ва тегишли тижорат банкларидан олинган мазкур маълумотлар хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳисоб-варақлари бўйича йирик пул айланмаларини таҳлил қилиш орқали тўловларнинг мақсадлилигини, пул маблағларини ғайриқонуний ўзлаштирилишини ва уларнинг банкдан ташқари айланшини аниқлаш ва олдини олиш учун зарур ҳисобланади.

к) божхона органлари томонидан тақдим этиладиган экспорт-импорт операциялари бўйича солиқ тўловчиларнинг импорт контрактлари; солиқ тўловчиларнинг экспорт контрактлари, товарлар ҳаракати тўғрисида маълумотлар. Мазкур маълумотлардан хўжалик юритувчи субъектларнинг валюта билан боғлиқ операцияларини текшириш, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг четдан импорт товарларни олиб келиш ва сотиш билан боғлиқ меъёрий ҳужжатлари (масалан, ПҚ-1245, ВМҚ-154, ВМҚ-413 ва бошқа қарорлари)га амалда рия қилинишини назорат қилиш мақсадларида фойдаланилади.

л) инкассация хизматидан нақд пул маблағларининг банк кассаларига топширилиши тўғрисида маълумотларни олиш. Мазкур маълумот асосида хўжалик юритувчи субъектлари (жумладан, савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналари)нинг кунлик нақд пул тушумларини банк муассасаларига инкассация қилиш жараёнларини таҳлил қилиш орқали ушбу корхоналарнинг даромад (оборот)ларини яшириш ҳолатларини (кўпгина ҳолларда қисқа

муддатли текширишларни ташкил қилиш орқали) аниқлаш ва назорат касса машиналаридан фойдаланиш тартиб қоидаларига риоя қилишлигини текшириш мақсадида фойдаланилади.

Юқорида санаб ўтилган орган ва ташкилотлардан олинган ахборот ва маълумотлар текширилиши режалаштирилган хўжалик юритувчи субъектининг молиявий хўжалик фаолияти бўйича солиқ текширувларини ўтказиш дастурини тайёрлаш, текширишнинг мақсад ва вазифаларини белгилаш, текширувчилар таркибини тузиш, қолаверса текширув объектларини тўғри танлаш ҳамда солиқ қонунбузарликларини аниқлаш имкониятларини беради.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ тўловчилар ва уларнинг мажбуриятларига доир ахборот тақдим этиш мажбурияти юклатилган органлар қаторига қайси органлар киради?

2. Солиқ органлари тегишли орган ва ташкилотлардан солиқ тўловчилар фаолиятига доир маълумот ва ахборотларни қай тартибда олади?

3. Олинган маълумотларнинг солиқ текширувларини ташкил қилишдаги ўрни ва зарурлиги нимада?

4. Солиқ тўловчилар ва уларнинг мажбуриятларига доир ахборотларни ўз вақтида тақдим этмаган орган ва ташкилотларга нисбатан қандай жавобгарлик чоралари мавжуд?

1.6§. Текширилиши режалаштирилган хўжалик юритувчи субъект бўйича аввал ўтказилган текширишлар натижаларини ўрганиш

Молиявий-хўжалик фаолияти бўйича ҳужжатли текшириш (тафтиш) режалаштирилган хўжалик юритувчи субъект бўйича текширувга тайёргарлик кўриш жараёнида солиқ органларининг текшириш ваколатига эга шахслари мазкур текширилаётган субъект бўйича аввал ўтказилган текшириш натижаларини батафсил ўрганиб чиқиши лозим бўлади. Ўз навбатида, солиқ текширувлари якунлари маълумотлари таркибини ўрганадиган бўлсак, улар текшириш далолатномаси, унга мувофиқ қўшимча ҳисобланган солиқлар суммалари бўйича маълумотлар (текши-

риш якуни бўйича қабул қилинган қарор ва солиқ тўловчиларга юборилган тақдимномаларда акс эттирилган), текшириш далолатномасига мувофиқ тўланган молиявий жарималар суммаси каби маълумотлардан иборат.

Юқоридагилардан ташқари текшириш натижалари бўйича қўлланилган маъмурий чоралар: жумладан, хўжалик юритувчи субъектларнинг солиқ қонунчилигини бузган шахсларнинг рўйхати ва ушбу мансабдор шахсларга нисбатан қўлланилган маъмурий жарималар суммаси ҳақидаги маълумотларни ҳам ўрганиб чиқиш лозим бўлади. Чунки хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий-хўжалик фаолияти бўйича аввал ўтказилган солиқ текшируви натижаларига доир маълумотлар орқали ушбу субъектнинг текширишдан кейинги даврларда (бизга маълумки, Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигига кўра микрофирмалар, кичик корхоналар ва фермер хўжаликлари молия-хўжалик фаолиятининг режали солиқ текширувлари (тафтишлари) тўрт йилда кўпи билан бир марта, бошқа тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятининг режали солиқ текширувлари (тафтишлари) эса уч йилда кўпи билан бир марта амалга оширилади⁹) йўл қўйиши мумкин бўлган камчиликларини, жумладан, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга тўғри ва тўлиқ ҳисобланиши жараёнларида юзага келиши мумкин бўлган камчиликларни олдиндан тахмин қилиш, аввалги хато ва камчиликларга такрор йўл қўйилмаганлигини, уларнинг қай ҳолатда (қасддан ёки ўзи билмаган ҳолатда) содир этилишини, қўлланилган молиявий ва маъмурий чоралардан қандай хулосалар чиқарганлигини, қолаверса жорий солиқ текширувида айнан эътибор қаратилиши лозим бўлган масалалар ва уларни амалга оширишга доир вазифаларни белгилашда муҳим аҳамиятга эгадир.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Текширишга тайёргарлик жараёнида хўжалик юритувчи субъект бўйича олдинги ўтказилган текширишлар натижалари нима мақсадда ўрганилади?

⁹ Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 90-модда.

2. *Ўтказилган текшириш натижалари деганда нималар тушунилади?*

3. *Текшириш натижалари бўйича қўлланилган маъмурий, молиявий жазо чораларини ўрганиш ва таҳлил қилишнинг асосий мақсади нимада?*

4. *Солиқ ҳуқуқбузарликларининг жиноий аломатлари деганда нимани тушунаси?*

1.7§. Солиқ текширувини амалга оширувчилар таркибини аниқлаш ва зурурий ҳолларда мутахассисларни жалб этиш тартиби

Солиқ хизмати органлари томонидан амалга ошириладиган солиқ текширувларига ҳудудий солиқ органлари (Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар давлат солиқ бошқармалари) раҳбарияти томонидан тегишли тартибда рухсат берилган (текширишларни ўтказишга рухсат берилганлиги тўғрисидаги махсус гувоҳномаси мавжуд бўлган) солиқ органлари ходимлари чиқишга ҳақлидирлар. Текширишга тайёргарлик кўриладиган ҳўжалик юритувчи субъектнинг фаолияти, иш ҳажми, унинг катта-кичиклиги, тўлаётган солиқ ва бошқа мажбурий тўловлари таркиби, текшириш даври ва муддатларидан келиб чиққан ҳолда текширишда иштирок этиши мумкин бўлган солиқ идоралари ходимлари таркиби аниқланади. Бу таркибга асосан, солиқ органларининг «Солиқ текширувлари», «Юридик шахсларга солиқ солиш», «Жисмоний шахсларга солиқ солиш» бўлимлари ҳамда «Қисқа муддатли текширишларни ташкил қилиш» шўъбасидан ходимлар қабул қилиниши мумкин. Аммо мазкур солиқ текширувини амалга оширувчилар таркибида текшириладиган солиқ тўловчи мансабдор шахсларининг яқин қариндошлари бўлмаслиги лозим. Агарда текшириладиган солиқ тўловчи мансабдор шахсларининг яқин қариндошлари (ота-онаси, эри ёки хотини, ака-укаси, опа-синглиси, фарзандлари) ёки қудалари (эр ёки хотинининг ака-укаси, опа-синглиси, ота-онаси ва фарзандлари) бўлган давлат солиқ хизмати органлари ходимларининг солиқ тўловчиларда солиқ текширувларини ўтказиши тақиқланади. Шунингдек, солиқ текшируви натижаларидан шахсан, бево-сита ёки билвосита манфаатдор бўлган давлат солиқ хизмати

органлари ходимлари солиқ тўловчиларда солиқ текширувлари ўтказишга қўйилмайди.

Бундай ҳолатлар юзага келганда давлат солиқ хизмати органлари ходими текширув бошланишидан олдин ўзининг бевосита раҳбарига бу ҳақда маълум қилиши шарт. Мазкур қоидага риоя этмаганлик учун жавобгарлик Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқ хизмати органи ходими зиммасига юкланади.

Зарурат туғилганда давлат солиқ хизмати органи раҳбарияти билан келишган ҳолда солиқ текширувларига бошқа ҳудудий давлат солиқ органларининг тегишли тартибда рухсат этилган (рухсатнома берилган) ходимларидан ёки Солиқ кодексига мувофиқ бошқа ташкилотларга мутахассисларни жалб этиш учун сўровномалар юбориши мумкин. Масалан, Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигида назарда тутилган ҳолларда солиқ текширувига солиқ текшируви натижасидан манфаатдор бўлмаган эксперт, таржимон ва ҳолислар жалб этилиши мумкин.

Умуман олганда, солиқ текширувига тайинланган ва текшириш ўтказаятган ходим қандай бўлиши кераклиги ҳақида қуйида баён қилинади:

1. Ходим текширилаятган масалага тегишли қонун ва бошқа норматив ҳужжатларга риоя қилган ҳолда ёндашиши лозим. Қонунга асосланмаган текшириш, ноқонуний қарор қабул қилиш ва тазйиқ ўтказиш йўл қўйиб бўлмайдиган ҳолат ҳисобланади.

2. Ходимда бухгалтерия ҳисоби бўйича етарли билим бўлиши керак. Адолатли солиққа тортишни амалга ошириш учун аниқ текшириш даркор. Бухгалтерия ҳисобидан етарли билимга эга бўлмасдан аниқ текшириш ўтказиш, солиқ тўловчини унинг натижаларига ишontiриш қийинлашади.

3. Текширувчи атрофдагиларнинг таъсири(тазйиқи)га бўйсунishi керак эмас. У текшириш ўтказишда ҳолис бўлиши, учинчи шахслар томонидан қилинган танқидга эътибор бериши, ҳар хил ваъдаларга учishi керак эмас. Ўз ишини ҳеч нарсага қарамасдан ишонч билан бажариши керак. Солиқ текшируви солиқ тўловчининг мулкй ҳуқуқига тегишли бўлгани учун ўз-ўзидан маълумки, унинг ҳаракатлари қизиқиш уйғотади. Солиқ тўловчи ва жамиятнинг ишончи текширувчи шахснинг ҳалоллиги ва адолатлигига боғлиқ.

4. Текширувчи чуқур мулоҳаза қиладиган ва узоқни кўра оладиган бўлиши керак. У одамлар томонидан тўлдирилган бухгалтерия ҳисоб-китоблари ва ҳисоботлар қонун талабларига жавоб бера оладими, йўқми, билиши керак. Бунинг учун бор маълумотлардан ҳақиқатни топа билиш қобилиятига эга бўлиш муҳим ўрин эгаллайди.

5. Солиқ тўловчи ўз ишига софдил ёндашиши учун текширувчи солиқ тўловчи устидан раҳбарлик қила олиши керак. Текшириш ва раҳбарлик қилиш – бу мисоли автомобилни тортадиган икки филдираги кабидир. Текширишнинг самараси келгусида намоён бўлиши учун текширувчи солиқ тўловчининг ўрнига ўзини қўйиб, унга ёрдам бериши, шу билан бирга раҳбарлик қилиши керак. Текшириш аниқ ва тушунарли тарзда ўтса, солиқ тўловчилар кейинги фаолиятида тегишли бухгалтерия ҳужжатларини тўғри юритадиган ва солиқ ҳисоботларини тўғри тўлдирадиган бўладилар.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Солиқ текширувининг иштирокчилари кимлар ҳисобланади?

2. Солиқ текширувини амалга оширувчилар таркибига қандай ходимлар киради?

3. Текширишларни ўтказишга рухсат берилганлиги тўғрисидаги махсус гувоҳнома тўғрисида нималарни биласиз?

4. Мазкур гувоҳнома қандай тартибда берилади?

5. Солиқ текширувига экспертлар қандай тартибда жалб этилади?

1.88.Текширув ўтказиш дастурини тузиш қоидалари ва уни тасдиқлаш

Текширув олдидан таҳлил қилиш асосида текшириладиган масалаларнинг тахминий рўйхати (текшириш дастури) шаклланади. Дастур корхонанинг тармоқ хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда солиқлар ва йиғимлар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилиши ҳолатлари аниқланиши эҳтимоли кўпроқ бўлган солиқ тўловчининг молиявий-хўжалик фаолияти соҳаларини қамраб олиши керак.

Хўжалик юритувчи субъектларда солиқ қонунчилигига риоя қилиниши ва бюджет билан ҳисоб-китобларни амалга оширилиши юзасидан текширув ўтказиш дастурига текширилаётган объектнинг ҳуқуқий асослари, тузилиши ва фаолияти бўйича текширилиши лозим бўлган масалалар сифатида қуйидагилар киритилиши зарур:

1. Хўжалик юритувчи субъектнинг ташкил этилиши, давлат идоралари, статистикаси ва солиқ органларида рўйхатдан ҳамда қайта рўйхатдан ўтганлиги. Солиқ тўловчининг идентификацион рақамига эгаллиги ва ОКОНХ бўйича корхона фаолият турининг код рақами.

2. Корхонанинг Низомида кўрсатилган ва ҳақиқатдаги манзили. Асосий фаолият тури ва унинг Низомида қайд этилган фаолиятлари (таъсис ҳужжатлари асосида).

3. Таъсис ҳужжатларига мувофиқ Низом жамғармасининг миқдори ва текширув кунига унинг ҳақиқатдаги шаклланиши (пул маблағлари сўм ёки валюта, асосий воситалар, товар моддий бойликлари, ақлий (интеллектуал) мулк объектлари, номоддий активлар ва бошқалар).

4. Мавжуд ер майдони ва бино-иншоотлари бўйича кадастр ҳужжатларининг мавжудлиги. Уларга асосан ва ҳақиқатда умумий ер майдонининг ҳажми ва бино-иншоотларнинг қиймати. Ер майдонидан унумли ва мақсадли фойдаланиши.

5. Лицензия талаб қилувчи айрим турдаги фаолиятлари учун лицензиянинг мавжудлиги ва унинг амал қилиш муддатлари.

6. Корхонанинг шўъба корхоналари, ваколатхоналари, филиаллари, хўжалик ҳисобидаги участкалари ва бошқа бўлинмалари ташкил этилиши. Уларнинг бош (базавий) корхона билан ўзаро молиявий-иқтисодий алоқалари (фойдани тақсимлаш, ўзаро ҳисоб-китоб, молиявий ёрдам ва бошқалар). қўшма фаолият ҳақидаги шартномаларининг мавжудлиги.

7. Ўзбекистон Республикаси ва унинг ташқарисидаги банк муассасаларида ҳисоб рақамлари мавжудлиги. Ўзбекистон Республикаси ташқарисидаги банк муассасаларида ҳисоб рақамлари очишга рухсатномалари мавжудлиги.

8. Солиқ тўловчи корхонанинг молиявий-хўжалик фаолияти-ни назорат қилувчи органлар (Молия Вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси, Прокуратура, Ички ишлар Вазирлиги, Миллий хавфсизлик хизмати ва бошқалар) ва текширувчилик хизматлари то-

монидан олдинги текширувлар бўйича текширув ҳужжатлари мавжудлиги ва уларнинг натижалари бўйича қўлланилган чоралар (ДСИга қайтадан ҳисоб-китоб топширилган, камомад ва ортиқчалик, жинорий иш қўзғатилган ва бошқалар).

9. Акциялар ҳақида маълумот. Акцияларнинг бўлиниши, улар бўйича ҳисобланган дивидендларнинг тўланиши, Давлат улушига тегишли акциялар бўйича дивидендларнинг мақсадли ишлатилиши. Молия бўлинмалари томонидан давлат улушидаги акциялар бўйича дивидендларнинг тўланишини узайтириш муддати, узайтирилган вақтдаги (ҳолатдаги) корхонанинг солиқ қарзи.

10. Текширилаётган субъектнинг бошқа корхона ва ташкилотлар акцияларига эгаллик қилиш, акциялар эвазига олинган дивидендларнинг 2-шаклда акс эттирилиши.

11. Текширилаётган хўжалик юритувчи субъектнинг ҳуқуқий асослари, тузилиши ва иш фаолияти тегишли бўлган бошқа масалалар.

Текшириш ўтказиш дастурига хўжалик юритувчи субъектларнинг солиқ қонунчилигига риоя этилиши, бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқарилиши ва бюджетга ўз вақтида ўтказилиши бўйича текширилиши лозим бўлган масалалар сифатида қуйидагилар киритилиши зарур:

1. Хўжалик юритувчи субъектнинг «Молиявий натижалар бўйича» ҳисоботи, бухгалтерия ҳисобини тузишнинг белгиланган талабларга тўлиқ риоя этилиши ва солиқ тўловчининг молиявий ҳолати.

2. Солиқ тўловчиларнинг шахсий рақамлари (лицевих счетов) асосида ҳисобланган солиқ ва мажбурий тўловлар бўйича бюджет билан ўзаро муносабатлари. Тўлов интизомига риоя этилиши.

3. Товарлар (ишлар, хизматлар)нинг бошқа корхона ёки жисмоний шахсларга, шу жумладан, корхона ходимларига бепул берилиши ёки ҳақини қисман тўлаб берилишига доир айланмалар қўшилган қиймат солиғига тортилганлигини текшириш.

Текшириш ўтказиш дастурида Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари талабларига риоя қилиниши юзасидан текшириш ўтказиш бўйича текширилиши лозим бўлган масалалар сифатида қуйидагилар киритилиши зарур:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 12 майдаги «Халқ хўжалигида ҳисоб-китобларни ўз вақтида ўтказилиши учун корхона ва ташкилотлар раҳбарларининг масъулиятини ошириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-1154-сонли ва 1999 йил 19 июлдаги ПФ-2340-сонли Фармони талабларининг бажарилиши, дебеторлик ва кредиторлик қарзларининг, шу жумладан муддати ўтгани бўйича таҳлили. Маҳсулотлари 15 % олдиндан тўловсиз жўнатилиш ҳолатлари.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 9 августдаги «Бюджет билан ҳисоб-китоблар учун хўжалик юритувчи субъектларнинг масъулиятини ошириш чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-1504-сонли Фармони талабларининг бажарилиши.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги 504-сонли «Иш ҳақининг ўз вақтида тўланиши учун вазирликлар, идоралар ва хўжалик юритувчи субъектлар раҳбарларининг жавобгарлигини ошириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори талабларини бажарилиши ва иш ҳақининг ўз вақтида тўланиши.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 августдаги «Пул маблағларининг банкдан ташқари муомаласини янада қисқартириш чора тадбирлари тўғрисида»ги 280-сонли қарори талабларининг бажарилиши.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 19 мартдаги «Истеъмол товарлари билан улгуржи ва чакана савдо қилишни тартибга солишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 125-сонли ва 2002 йил 26 ноябрдаги «Юридик ва жисмоний шахсларни рўйхатдан ўтказишни ҳамда улар томонидан савдо фаолияти амалга оширилишини тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 407-сонли қарорлари талабларининг бажарилиши.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 1 ноябрдаги «Электр энергиясидан фойдаланганлик учун ҳисоб-китоб қилиш механизмининг тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 511-сонли қарори талабларининг бажарилиши.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 21 октябрдаги «Бюжетдан ташқари пенсия жамғармасини бошқаришни янада такомиллаштириш тўғрисида»ги 490-сонли қарори талабларининг бажарилиши.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 21 декабрдаги «Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни амалга ошириш чора-тадбирлари ҳақидаги 595-сонли қарори талаблари бажарилиши.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш асосидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2006 йил 5 январдаги ПФ-3706-сон фармони ва ушбу Фармонни амалга ошириш ҳақидаги Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 11 январдаги 4-сонли қарори талабларининг бажарилиши.

10. «2009 йилда саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастури тўғрисида»ги 2009 йил 27 январдаги ПҚ-1048-сонли қарори.

11. Назорати солиқ органларига юклатилган бошқа Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари талабларига риоя қилиниши.

Ўтказиладиган текширувларда алоҳида эътибор берилиши лозим бўлган масалалар сифатида қуйидагилар текшириш ўтказиш дастурига киритилиши лозим:

1. Корхонанинг бухгалтерия, омбор ва статистика ҳисоботларига ҳақиқатдаги ишлаб чиқариш ҳажмларини, сотиб олинган хом ашё ва материаллар ҳажмининг мос келиши, шунингдек ҳисобга олинмайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун сарфланадиган хом ашё ва материаллар манбаси, уларнинг сотилиш каналларини текшириш.

2. Ўтказиб берилган электр энергияси учун тариф ставкаларининг қўлланилиши, энергия манбалари ва коммунал хизматлари ишлаб чиқариш таннархига таъсир этувчи омиллар ҳамда материал ресурсларни сарфланиш меъёрига риоя этилиши, таннархни сунъий ошишига олиб келувчи омилларни ва белгиланган ўлчовлардан ортиқча сарфланган харажатлар ҳисобига кам ҳисобланган фойда солиғи суммасини аниқлаш.

3. Корхонага хом ашё, товар-моддий бойликларнинг олиб кирилиши ва чиқарилиши режими (пропускной режим), материал пропускларини махсус дафтарларда қайд этилганлигини бирлам-

чи бухгалтерия ҳужжатлари билан солиштириш асосида текшириб кўриш.

4. Корхонанинг ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланиш даражасини олдинги йиллар билан солиштира таҳлил қилиш.

5. Даъво муддати ўтган кредиторлик қарзларни ўз вақтида молиявий натижалар билан боғлаш.

6. Тайёр маҳсулотлар, асосий воситалар, товар-моддий бойликлар ва бошқаларни рўйхатдан ўтказиш (инвентаризация қилиш), уларнинг натижалари бўйича тузилган ҳужжатларнинг тўғрилиги, бухгалтерия ҳисоботларида акс эттирилиши ва камомад ҳамда ортиқчалик бўйича қўлланилган тадбирлар. Зарурат туғилганда танланма инвентаризация ўтказиш. Ноликвид товар маҳсулотлар мавжудлиги сабаби ва уларнинг миқдори.

7. Тайёр маҳсулотлар, товар-моддий бойликлар ва асосий воситаларни қайта баҳолаш ишлари, уларни ўз вақтида ва тўғри расмийлаштириш, бухгалтерия ҳисоботларида акс эттирилиши ва натижалари бўйича қўлланилган тадбирлар.

8. Пул тўловисиз олинган ва ҳисобдан чиқарилган асосий восита (фонд) ва товар моддий бойликларининг мавжудлиги. Тайёр маҳсулот, товар моддий бойликлар, иш ва хизматларнинг ҳақиқатдаги таннархидан паст нархларда юклаб жўнатилганлиги ҳақидаги мавжуд фактлар ва уларнинг бухгалтерия ҳисоботида тўғри акс эттирилганлиги.

9. Қўлланилган солиқ имтиёзларининг асослилигини ва солиқ солишдан озод этиш натижасида бўшаган маблағларидан мақсадли фойдаланганлигини текшириш.

10. Харид қилинаётган маҳсулот ва ашёларни тўғридан-тўғри ишлаб чиқарувчи ёки Республика ҳудуди ташқарисидан импорт сифатида расмий равишда олиб кирувчи шахсдан эмас, балки воситачи бўлган хусусий тадбиркорлардан харид қилиниши сабабларини ўрганиш.

11. Тайёр маҳсулотларнинг ишлаб чиқариш таннархи ҳамда истеъмолчига маҳсулотларнинг сотилиш баҳоларини таҳлил қилиш.

12. Турли инвесторлардан (банклар, Молия Вазирлиги, корхоналар, инвестиция компаниялари ва бошқалар) олинган кредитлар, заём воситалари, молиявий ёрдам, субсидиялар ва асосий воситалар, уларнинг шартлари ва ўз вақтида қайтарилиши.

Муддати ўтган ва тўлов муддати узайтирилган банк кредитларининг ҳисобланган фонизлар миқдорини банклардан аниқлаш.

13. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга сарфланиш норма ва нормативлари тасдиқланган ҳужжатлар асосида ишлаб чиқиладиган маҳсулотлар технологияси бўйича ишлаб чиқариш босқичларини, маҳсулот сотиш ва асосий харидорларни ўрганиб таҳлил қилиш. Таҳлилда асосий эътибор маҳсулот тайёрлашга сарфланадиган асосий хом ашёга, шунингдек харажат қилинаётган материаллар таркибининг ҳажмини ташкил қиладиган хом ашёларга қаратилиши керак.

14. Қурилиш ишларининг бажарилиши, сметаларнинг мавжудлиги, қилинган ишларни тасдиқловчи ҳужжатларни ҳақиқатда қилинган ишлар билан солиштириш ва шунга оид масалалар.

15. Конверт усулида иш ҳақи берилиши ҳолатларини аниқлаш ва таҳлил қилиш, ҳамда иш ҳақини энг кам иш ҳақидан паст даражада берилиш ҳолатларини таҳлил қилиш.

16. Юқоридагилардан ташқари, дастурда кўрсатилмаган, лекин амалдаги қонун ҳужжатлари талабларига риоя қилиниши юзасидан молиявий-хўжалик фаолияти бўйича назорати солиқ органларига юклатилган бошқа масалалар.

Касса операцияларини текшириш бўйича текшириш ўтказиш дастурига текширилиши лозим бўлган масалалар сифатида қуйидагилар киритилиши зарур:

1. Нақд пул маблағлари ва қимматли қоғозларнинг корхона кассасида сақланиши (кассада нақд пул қодиқларини тўсатдан рўйхатдан ўтказиш).

2. Касса ҳужжатларини расмийлаштириш ва касса дафтари юритишнинг тўғрилиги.

3. Банкдан олинган, маҳсулот сотишдан тушган нақд пуллар тўлиқ қабул қилиниши ва ишлатилмаган нақд пул қолдиқлари қайтарилишининг ҳаққонийлиги.

4. Корхона кассасидан чиқим қилинган нақд пул харажати-нинг қонунийлиги (иш ҳақи, моддий жавобгарга, хўжалик харажатларига, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари сотиб олишга ва ҳ.к.)

5. Нақд пул тушумларининг ўз вақтида ва тўлиқ банк муассасаларига топширилиши.

Текшириш ўтказиш дастурига хўжалик юритувчи субъектларнинг ташқи-иқтисодий фаолият ва ўтказилган экспорт-импорт операциялари натижалари бўйича текширилиши лозим бўлган

масалалар ҳам киритилиши зарур. Ушбу масалалар Давлат солиқ қўмитасининг «Валюта ва экспорт-импорт операцияларини назорат қилиш» Бош бошқармаси ва унинг жойлардаги қўйи тизилмалари ходимлари томонидан текширилади. Ушбу бошқарма ходимлари томонидан текширувлар натижаси бўйича аниқланган солиққа оид камчиликлар бўйича тузилган хулоса ва кўрсатмаларни ўзида акс эттирган оралиқ далолатнома тузилади (текширув дастури алоҳида тақдим этилади).

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- 1. Солиқ текшируви дастури нима мақсадда тузилади?*
- 2. Солиқ текшируви дастури ким учун тузилади?*
- 3. Текширув дастурини тузишда қандай талаблар қўйилади?*
- 4. Текширув дастурига қандай масалалар киритилади?*
- 5. Текширув дастури ким томонидан тузилади ва қандай тартибда тасдиқланади?*

II. ЖОЙИДА ТЕКШИРИШ ЎТКАЗИШ

2.1§. Солиқ текширувининг бошланишида амалга ошириладиган дастлабки ишлар

Жойида, яъни текширув тайинланган хўжалик юритувчи субъектлар (тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган жисмоний шахслар, юридик шахслар ва уларнинг алоҳида бўлинмалари)нинг ҳузурига борган ҳолда ўтказиладиган солиқ текширувлари мазкур хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолияти текшируви (тафтиши) ва қисқа муддатли текширув шаклида амалга оширилади.

Маълум бир хўжалик юритувчи субъект фаолияти бўйича солиқ текширувини ўтказишга тайинланган солиқ органининг мансабдор шахси хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолияти юзасидан текширишни (тафтишни) бошлашдан олдин, савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналарида нақд пул тушумларига тааллуқли масалалар юзасидан қисқа муддатли текширув ўтказилаётганда эса солиқ текшируви тугаллангунига қадар қуйидаги мажбуриятларни, жумладан:

солиқ тўловчини солиқ текширувининг мақсади билан таништириши;

ўз хизмат гувоҳномасини, шунингдек текширишларни ўтказишга рухсат берилганлиги тўғрисидаги махсус гувоҳномасини кўрсатиши;

қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда текширишларни қайд этиш дафтарини тўлдириши;

агар текширув режали тарзда ўтказилаётган бўлса солиқ тўловчига хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текширишларни амалга оширишнинг мувофиқлаштириш режасидан кўчирма нусхасини, солиқ тўловчига нисбатан жиноий иш қўзғатилган бўлса, жиноят ишлари юзасидан тергов олиб бориш жараёнида текшириш тайинлаш тўғрисидаги қарори ёки назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи махсус ваколатли органининг режадан ташқари солиқ текшируви ёки муқобил текширув (Солиқ кодекси 88-моддасининг тўртинчи қисмида кўрсатилган асосларга кўра режадан ташқари ўтказиладиган текширув бундан мустасно) ўтказиш тўғрисидаги қарори кўчирма нусхасини, шунингдек давлат солиқ хизмати органининг тегишли

солиқ текшируви тайинланганлиги тўғрисидаги буйруғининг ҳамда солиқ текширувини ўтказиш дастурининг кўчирма нусхаларини топшириб, тилхат олиши шарт.

Солиқ текширувини ўтказишга асос бўлган юқорида қайд этиб ўтилган ҳужжатлар солиқ тўловчига (тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган жисмоний шахс ёки юридик шахсларнинг мансабдор шахсларига) топширилган пайт солиқ текширувини ўтказиш бошланган пайт ҳисобланади. Солиқ тўловчининг мазкур ҳужжатларни олишдан бош тортганлиги солиқ текширувини бекор қилиш учун асос бўлмайди ва ушбу ҳолатда текширувчи томонидан солиқ тўловчининг ҳужжатларни олишдан бош тортганлигини тасдиқлайдиган далолатнома тузилади ҳамда унинг ўзи ва солиқ тўловчи томонидан имзоланади. Солиқ тўловчи ушбу далолатномани имзолашдан ҳам бош тортадиган бўлса, бу ҳақда далолатномага тегишли ёзув киритилади. Бундай ҳолда далолатнома имзоланган пайт солиқ текширувини ўтказишнинг бошланиши ҳисобланади. Солиқ текширувини ўтказувчи давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахсига солиқ текширувини ўтказиш учун солиқ тўловчининг ҳудудига ва жойларга киришига тўсқинлик қилинганда, бу ҳақда далолатнома тузади ҳамда унинг ўзи ва солиқ тўловчи томонидан имзоланади. Солиқ тўловчи мазкур далолатномани имзолашдан ҳам бош тортадиган бўлса, бу ҳақда ушбу далолатномага ҳам тегишли ёзув киритилади.

Давлат солиқ хизмати органининг солиқ текширувини ўтказётган мансабдор шахсларига солиқ тўловчининг ҳудудига ва жойига (турар жой бинолари бундан мустасно) киришига тўсқинлик қилганлик, шунингдек, давлат солиқ хизмати органи мансабдор шахсларининг ўз хизмат вазифаларини бажаришига тўсқинлик қилганлик қонунда назарда тутилган жавобгарликка сабаб бўлади.

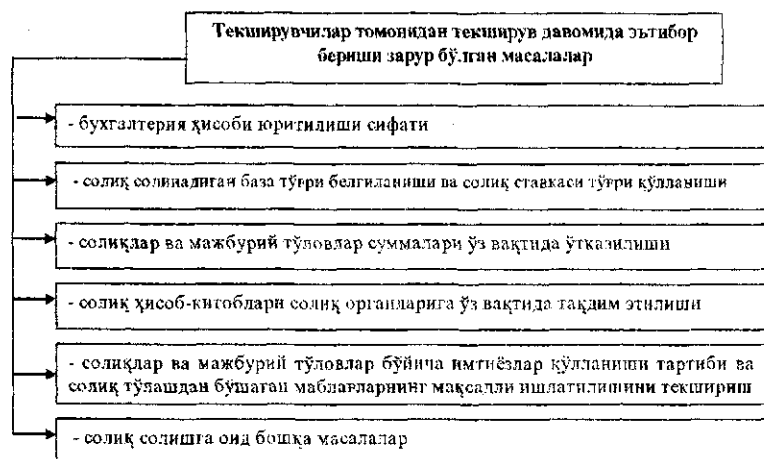
Солиқ органлари мансабдор шахслари (текширувчилари) томонидан амалга оширилаётган ҳужжатли солиқ текшируви буйруқда кўрсатилган муддат оралиғида, қисқа муддатли текширишлар эса текшириш бошланган пайтдан бошлаб саккиз соат давомида амалга оширилади.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти юзасидан амалга оширилаётган солиқ текширувида мазкур солиқ тўловчи томонидан солиқлар ва мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисобланиши ва

ўз вақтида тўланишини назорат қилиш текширишнинг предмети ҳисобланади.

Солиқ органлари мансабдор шахслари (текширувчилари) текширув давомида қуйидаги масалаларга эътибор бериши зарур: (6-расм)

Режали текширувдан аввал, солиқ инспекторлари ҳар бир солиқ тури бўйича ҳисобот ва ҳисоб-китобларни камерал назоратдан (жойига чиқмасдан) ўтказадилар.

6-расм. Текширувчилар томонидан текширув давомида эътибор бериш зарур бўлган масалалар

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ текширувининг бошланиши деганда нимани тушунасиз?

2. Солиқ текшируви қачон бошланган деб ҳисобланади?

3. Тафтиш билан қисқа муддатли текширишлардаги текширишнинг бошланишида қандай фарқ мавжуд?

4. Солиқ текширувининг бошланишида қандай тадбирлар амалга оширилиши керак?

5. Текширувнинг бошланишида солиқ тўловчиларга қандай ҳужжатлар тақдим этилиши керак?

2.2§. Солиқ текширувлари жараёнида қўлланиладиган усуллар

Солиқ текшируви ўтказиладиган жараёнда Давлат солиқ хизмати органининг солиқ текширувини ўтказиладиган мансабдор шахслари солиқ тўловчидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқиш ҳамда тўлаш билан боғлиқ ҳужжатларни (жумладан, даромад ва харажатлар билан боғлиқ бирламчи ҳужжатлар, ишлаб чиқарилган товарлар, бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматларни тасдиқловчи ҳужжатлар, банк ва касса операциялари билан боғлиқ ҳужжатлар, молиявий ва солиқ ҳисоботлари ва б.) талаб қилиб олишга ҳақли ҳисобланади. Бундан ташқари зарурат бўлганда, солиқ тўловчи томонидан даромадлар олиш учун фойдаланиладиган ёки солиқ солиш объектлари билан боғлиқ ҳудудларни, ишлаб чиқариш, омборхона, савдо биноларини ҳамда бошқа бинолар, шу жумладан жойларни кўздан кечирилади. Кўздан кечириш жараёнида зарур ҳолларда фото ва киносуратга олиниши, видеоёзувга туширилиши, ҳужжатлардан кўчирма нусхалар олиниши ҳам мумкин. Шу билан биргаликда, солиқ тўловчининг мол-мулкни (асосий воситаларини, омбордаги сотиш учун мўлжалланган ва сотиб олинган товарларини, кассадаги нақд пул маблағлари ва қимматбаҳо қоғозларини, савдо пештахтасидаги товарларни) инвентаризациядан ўтказилади.

Солиқ текшируви ўтказиладиган жараёнда Давлат солиқ хизмати органининг солиқ текширувини ўтказиладиган мансабдор шахслари текшириладиган солиқ тўловчидан талаб қилиб олинган ҳужжатлар ва улардаги маълумотларни ўзида мавжуд маълумотлар билан солиштириши, таққослаши, ноаниқликлар (тузатилган, чатилган ҳужжатлар) бўйича солиқ тўловчи мансабдор шахсларидан тушунтириш хатлари олиши, ҳужжатларни текширишда «танлама текшириш» усулидан фойдаланиши, айрим ҳужжатлар ва ҳуқуқбузарлик предметларини олиб қўйиши мумкин. Булардан ташқари, зарур ҳолларда текшириш жараёнидаги ҳолислар ва экспертларни жалб қилиши мумкин.

Солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилганлигидан далолат берувчи ҳужжатлар ва ҳуқуқбузарлик предметлари солиқ текширувини ўтказиладиган давлат солиқ хизмати органи мансабдор шахсининг асослангандиган қарори асосида, солиқ тўловчи-

нинг фаолиятини тўхтатиб қўйишга олиб келадиган ҳужжатлар ва предметларни олиб қўйиш эса фақат суд қарори асосида амалга оширилади. Давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахси томонидан ҳужжатлар ва предметларни ихтиёрий тартибда солиқ тўловчининг иштирокида ёки мажбурий тартибда ҳолислар ҳамда солиқ тўловчи иштирокида олиб қўйилади. Ҳужжатлар асл нусха ёки кўчирма нусхалар кўринишида олиб қўйилади.

Солиқ тўловчи ҳужжатлари кўчирма нусхаларининг олиб қўйилиши солиқ назоратини амалга ошириш учун етарли бўлмаган ҳолларда ҳамда давлат солиқ хизмати органларида ҳужжатларнинг асл нусхалари йўқ қилиниши, яширилиши, тузатилиши ёки алмаштирилишига етарли асослар бўлган ҳолларда давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахси ҳужжатларнинг асл нусхасини олиб қўйишга ҳақли. Ҳужжатларнинг асл нусхалари олиб қўйилаётганда улардан кўчирма нусхалар тайёрланади, бу нусхалар давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахси томонидан имзоланади ва кимдан олиб қўйилган бўлса, ўша шахсга берилади. Ҳужжатларни олиб қўйиш билан бир вақтнинг ўзида улардан кўчирма нусха тайёрлаш ёки тайёрланган кўчирма нусхаларни бериш имконияти бўлмаган тақдирда, давлат солиқ хизмати органи уларни ҳужжатлари олиб қўйилган шахсга олиб қўйилган кундан эътиборан беш кун ичида беради. Қолган ҳолларда солиқ тўловчининг имзоси ва муҳри билан тасдиқланган ҳужжатларнинг кўчирма нусхалари олиб қўйилади.

Ҳужжатлар ва предметлар олиб қўйилган тақдирда икки нусхада баённома тузилади ва унда қуйидагилар кўрсатилади: (7-расм)

Ҳаракатларнинг амалга оширилишида иштирок этган ва (ёки) ҳозир бўлган барча шахслар баённомани ўқиб чиқадилар. Мазкур шахслар ўз фикр-мулоҳазаларини баён этишга ҳақли ва бу фикр-мулоҳазалар баённомага киритилиши ёки солиқ текшируви материалларига қўшиб қўйилиши лозим. Баённома давлат солиқ хизмати органининг баённомани тузган мансабдор шахси, шунингдек ҳаракатларни амалга оширишда иштирок этган ва (ёки) ҳозир бўлган шахслар томонидан имзоланади. Баённомага фотосуратлар ва негативлар, киноленталар, видеоёзувлар ҳамда ҳаракатлар амалга оширилганда бажарилган бошқа материаллар илова қилиниши мумкин.

**Ҳужжатлар ва предметларни олиб қўйилганда тузиладиган баённомада
кўрсатилиши лозим бўлган масалалар**

7-расм. Ҳужжатлар ва предметларни олиб қўйилганда тузиладиган баённомада кўрсатилиши лозим бўлган масалалар

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ текшируви усуллари деганда нимани тушуна-сиз?
2. Текшириш жараёнида қандай тадбирлар амалга оши-рилиши мумкин?
3. Танлама текшириш деганда нимани тушуна-сиз?
4. Ҳужжатларни солиштириш, инвентаризация, муҳ-рлаш, қўздан кечирш тушунчаларининг моҳияти нима-да?
5. Қандай ҳолларда ва қай тартибда жавобгар шахс-лардан тушунтиришлар олинади?

2.3§. Солиқ текшируви жараёнида мол-мулкни инвентаризациядан ўтказиш

Солиқ текширувини ўтказаётган давлат солиқ хизмати орга-нининг мансабдор шахслари, зарурат бўлганда, солиқ тўловчи-нинг мол-мулкни инвентаризациядан ўтказиши мумкин. Солиқ текширувларини ўтказиш вақтида мол-мулкни инвентаризация-дан ўтказиш Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, «Бух-галтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонуни (1996 йил 30 августдаги

№279-I сонли), 4-сон Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари (БҲМС) («Товар-моддий захиралар», Адлия вазирлиги томонидан 2006 йил 17 июлда 1595-сон билан рўйхатдан ўтказилган), 5-сон БҲМС («Асосий воситалар», Адлия вазирлиги томонидан 2004 йил 20 январда 1299-сон билан рўйхатдан ўтказилган) ва 19-сон БҲМС («Инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказиш», Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 2 ноябрда 833-сон билан рўйхатдан ўтказилган)га мувофиқ тарзда амалга оширилади.

Инвентаризацияни, солиқ текширувини ўтказиш, солиқ тўловчилар тўғрисида бошқа манбалардан олинган маълумотлар таҳлили ва (ёки) уларнинг ҳудудлари ва жойларини кўздан кечириш жараёнида бухгалтерия ва солиқ ҳисобида акс эттирилмаган товар-моддий бойликлар, асосий воситалар ёки бошқа мол-мулк мавжуд ёхуд бухгалтерия ва солиқ ҳисоби ҳужжатларида тегишли маълумотлар бўлгани ҳолда ушбу мол-мулк ва қимматликлар мавжуд эмас деб тахмин қилишга асос бўлганда, шунингдек бошқа зарур ҳолларда ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Қаерда бўлишидан қатъи назар, ташкилотга тегишли бўлган, шунингдек унга тегишли бўлмаган, бироқ бухгалтерия ҳисобида қайд этилган (масъул сақлашда турган, шартномага кўра ижарага олинган, қайта ишлашга олинган, комиссияга қабул қилинган) мол-мулк, шунингдек муайян сабабларга кўра ҳисобга олинмаган мол-мулк ва мажбуриятларнинг барча турлари инвентаризациядан ўтказилиши мумкин.

Инвентаризация қилишнинг асосий мақсадлари мол-мулкнинг ҳақиқатда мавжудлигини аниқлаш, ҳақиқатда мавжуд мол-мулкни бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан қиёслаш, мажбуриятлар ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширишдан иборатдир. Жойлашган ери ва барча турдаги молиявий мажбуриятларидан қатъи назар, ҳўжалик юритувчи субъектнинг барча мол-мулки инвентарланиши керак. Бундан ташқари, ишлаб чиқариш захиралари ва ҳўжалик юритувчи субъектга қарашли бўлмаган, лекин бухгалтерия ҳисобида қайд этилган (масъулиятли сақлашда бўлган, ижарага олинган, қайта ишлаш учун олинган) бошқа турдаги мол-мулклар, шунингдек, бирор-бир сабабга кўра ҳисобга олинмаган мол-мулк инвентарланиши керак.

Мол-мулкни инвентаризация қилиш унинг жойлашган ери ва моддий жавобгар шахс бўйича ўтказилади. Инвентаризация қилиш-ни ўтказиш учун ҳўжалик юритувчи субъектлар таркибида:

хўжалик юритувчи субъект раҳбари ёки унинг ўринбосари (комиссия раиси);

бош бухгалтер;

бошқа мутахассислар (муҳандислар, иқтисодчилар, техниклар ва ҳоказолар) бўлган доимий ишлайдиган инвентаризация қилиш комиссиялари тузилади.

Инвентаризация қилиш комиссияси таркибига хўжалик юритувчи субъектнинг ички аудит вакиллари киритилиши мумкин. Комиссия таркибига инвентарланаётган бойликлар, нархлар ва бирламчи ҳисобни яхши биладиган тажрибали ходимлар киритилиши керак. Биргина моддий жавобгар шахсларда худди шу ходимни кетма-кет икки марта ишчи инвентаризация қилиш комиссиясининг раиси қилиб тайинлаш тақиқланади.

Инвентаризация қилиш комиссиялари аъзолари товарлар, материаллар ва бошқа бойликлар камомати ва ишлатиб юборгани ёки ортиқча чиққанини яшириш мақсадида рўйхатга бойликларнинг ҳақиқатдаги қолдиқлари тўғрисида атайлаб нотўғри маълумотларни киритганлик учун белгиланган тартибга мувофиқ жавобгарликка тортиладилар. Мол-мулкнинг ҳақиқатдаги мавжудлигини текширишни бошлашдан олдин инвентаризация қилиш комиссияси инвентаризация қилиш пайтидаги энг сўнгги кирим-чиқим ҳужжатларини ёки моддий воситалар ва пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботларни олиши керак.

Инвентаризация қилиш комиссиясининг раиси ҳисоботларга илова қилинган барча кирим-чиқим ҳужжатларига «инвентаризация қилишгача ...да (сана)» деб кўрсатган ҳолда виза қўяди, бу эса бухгалтерияга ҳисоб маълумотлари бўйича инвентаризация қилишни бошлаш пайтида мол-мулк қолдиқларини аниқлаш учун асос бўлиб хизмат қилиши керак.

Моддий жавобгар шахслар инвентаризация қилиш бошланишига қадар мол-мулкка доир барча кирим-чиқим ҳужжатлари бухгалтерия ёки комиссияга топширилгани ва улар жавобгарлигига келиб тушган барча бойликлар кирим қилингани, чиқиб кетганлари эса чиқимга ҳисобдан ўчирилгани тўғрисида тилхат берадилар. Мол-мулкни сотиб олишга ҳисобот бериладиган суммалари ёки уни олиш учун ишончномалари бўлган шахслар ҳам шундай тилхат берадилар.

Инвентаризация қилишни ўтказиш олдидан ишчи инвентаризация қилиш комиссиялари аъзоларига буйруқ, комиссия раиси

ларига эса пломбир топширилади (инвентаризация қилиш комиссияси ишлайдиган бутун иш вақтида пломбир комиссия раисиди сақланади). Буйруқда инвентаризация қилишни ўтказишга доир ишни бошлаш ва тугатиш муддатлари белгиланади.

Солиқ тўловчининг мол-мулкни инвентаризациядан ўтказиш асосий воситалар, номоддий активлар, ишлаб чиқариш захира-лари, пул маблағлари ва бошқа молиявий активларни инвентаризациядан ўтказишни ўз ичига олади.

Асосий воситаларни инвентаризациядан ўтказишни бошлашдан аввал қуйидагилар текширилади:

асосий воситаларни ҳисобга олиш бўйича инвентаризация қилиш карточкалари, инвентаризация қилиш хатлови ва рўйхатлари мавжудлиги ва ҳолатини;

техник паспортлар ёки бошқа техник ҳужжатлар мавжудлиги ва ҳолатини;

субъект ижарага, масъул сақлашга топширган ёки қабул қилган асосий воситаларнинг ҳужжатлари мавжудлигини. Ҳужжатлар бўлмаганда улар олиними ёки расмийлаштирилишини таъминлаш зарур.

Номоддий активлар инвентаризациядан ўтказилганда қуйидагиларни текшириш тавсия этилади:

а) номоддий активлар ҳисобда тўғри ва ўз вақтида акс эттирилганлигини;

б) ташкилотнинг ундан фойдаланиш ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларнинг (патентлар, лицензия битимлари, товар белгилари ва б.) мавжудлигини.

Мол-мулк, шу жумладан товар-моддий захиралар қолдиқлари моддий жавобгар ва мансабдор шахс (солиқ тўловчи) ҳозирлигида олинади. Агар мол-мулк бир неча кун давомида инвентаризациядан ўтказилса, инвентаризацияланаётган мол-мулк сақланадиган хона ҳар куни моддий жавобгар шахс ҳозирлигида муҳрланади. Инвентаризациядан ўтказиладиган асосий воситалар, товар-моддий бойликлар рўйхати тузилиб, уни солиқ хизмати органи ходими, солиқ тўловчининг моддий жавобгар ва мансабдор шахслари имзолайдилар.

Асосий воситалар объектнинг мақсадига кўра номланиши бўйича рўйхатга киритилади. Агар объект тикланган, реконструкция қилинган, кенгайтирилган ёки қайта жиҳозланган ва бунинг натижасида унинг асосий мақсади ўзгарган бўлса, у

янги мақсадига мувофиқ номланишда рўйхатга киритилади. Бир хил қийматли, битта цех ёки бўлимга бир вақтда келиб тушган ва битта намунавий инвентаризация қилиш карточкасида ҳисобга олинadиган хўжалик анжомлари, асбоб-ускуналар, дастгоҳлар ва бошқаларнинг бир турдаги предметлари инвентаризация қилиш рўйхатларида ушбу предметлар миқдорини кўрсатган ҳолда номланиши бўйича қайд этилади. Ҳисобга қабул қилинмаган объектлар, шунингдек ҳисоб регистрларида уларни тавсифловчи маълумотлар келтирилмаган ёки нотўғри маълумотлар келтирилган объектлар аниқланганда текширувчи инвентаризация қилиш рўйхатига ушбу объектлар бўйича етишмаётган, тўғри маълумотларни ва техник кўрсаткичларни киритади. Инвентаризациялашда аниқланган ҳисобга олинмаган объектлар (асосий воситалар) жорий қийматига кўра баҳоланади. Тугалланмаган капитал қурилиш инвентаризациядан ўтказилганда консервацияланган объектлар ва қурилиши вақтинча тўхтатилган объектлар ҳолати текширилади.

Товар-моддий захиралар инвентаризация қилиш рўйхатларида ҳар бири алоҳида номланиши бўйича номенклатура рақами, тури, гуруҳи, артикули, нави ва миқдори кўрсатилган ҳолда акс эттирилади. Товар-моддий захиралар қолдиқлари тўғрисидаги маълумотларни моддий жавобгар шахснинг оғзаки тушунтиришларига таяниб ёки уларнинг ҳақиқатда мавжудлигини текширмай туриб, ҳисоб маълумотларига кўра рўйхатларга киритиш тақиқланади. Бошқа ташкилотлар оморларида сақланаётган товар-моддий захиралар ушбу товар-моддий захиралар масъул сақлашга топширилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида, уларнинг номи, миқдори, нави, ҳақиқий қиймати (ҳисоб маълумотларига кўра), юк сақлашга топширилган сана, сақлаш жойи, ҳужжатлар рақами ва тузилган санаси кўрсатилган ҳолда инвентаризация қилиш рўйхатларига киритилади. Келиб тушган товар-моддий захиралар кирим қилинмагани далиллари аниқланганда уларни қабул қилган шахсларнинг тушунтириш бериши талаб қилиниши мумкин.

Инвентаризация қилиш пайтида ҳисоб маълумотларида тафвутлар аниқланган бойликлар бўйича солиштириш қайдномалари тузилади. Мазкур қайдномаларда инвентаризация қилиш натижалари, яъни бухгалтерия ҳисоби маълумотлари бўйича

кўрсаткичлар ва инвентаризация қилиш рўйхатлари (далолатномалари) маълумотлари ўртасидаги тафовутлар акс эттирилади. Товар-моддий бойликлар ортиқча ёки кам чиққан ҳолларда уларнинг қиймати солиштириш қайдномаларида бухгалтерия ҳисобидаги баҳосига мувофиқ келтирилади. Инвентаризация қилиш натижаларини расмийлаштириш учун ягона регистрлар қўлланилади.

Корхонага тегишли бўлмаган, лекин бухгалтерия ҳисобида қайд этилган (масъулиятли сақланишда бўлган, ижарага олинган, қайта ишлаш учун олинган) бойликларга алоҳида солиштириш қайдномалари тузилади.

Текширишлар пайтида аниқланган бойликларнинг ҳақиқатда мавжудлигининг бухгалтерия ҳисоби маълумотларидаги фарқлари қуйидагича тартибга солинади:

- ортиқча чиққан асосий воситалар, моддий бойликлар, пул маблағлари ва бошқа мол-мулк ким қилиниши ва тегишлича хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий натижаларига ёки бюджет ташкилотини молиялашти (фондларни) кўпайтиришга қайд этилиши, кейинчалик ортиқча чиқиш сабаблари ва айбдор шахслар аниқланиши керак;

- белгиланган меъёрлар доирасида бойликларнинг йўқолиши хўжалик юритувчи субъектлар раҳбарларининг фармойишига кўра ишлаб чиқариш ва муомала чиқимларига ёки бюджет ташкилотини молиялашти (фондларни) камайтиришга ҳисобдан ўчирилади. Йўқолиш меъёрлари ҳақиқатда камомад аниқланган тақдирдагина қўлланиши мумкин.

Бунда белгиланган меъёрлар доирасида бойликларнинг йўқолиши бойликлар камомоди қайта навларга ажратишдаги ортиқча мол билан ҳисобга олгач белгиланишига эътибор берилади. Агар белгиланган тартибда ўтказилган қайта навларга ажратиш бўйича ҳисобга олингандан кейин ҳам бойликлар камомоди мавжуд бўлса, табиий йўқолиш меъёрлари камомад аниқланган бойликлар номи бўйичагина қўлланиши мумкин.

Тасдиқланган меъёрлар бўлмаган тақдирда йўқолиш меъёрлардан ортиқча камомад сифатида қаралади;

- йўқолиш меъёрларидан ортиқча бойликлар камомоди, шунингдек, бойликлар бузилишидан кўрилган талафотлар айбдор шахсларга юкланади.

Суинистеъмолликлар оқибати бўлган камомад ва талафотлар аниқланганда тегишли материаллар камомад ва талафотлар аниқлангандан сўнг 5 кун давомида тергов органларига берилиши керак, аниқланган камомад ва талафотлар суммасига эса фуқаролик даъвоси тақдим этилади;

- бойликларнинг йўқолиш ва бойликлар бузилиши туфайли талафотлар меъёрларидан ортиқча камомади, камомад ва бузилишларнинг аниқ айбдорлари аниқланмаган ҳолларда, Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби тўғрисидаги низомга мувофиқ хўжалик юритувчи субъектлар томонидан ишлаб чиқариш ва муомала чиқимларига ҳисобдан чиқарилиши ёки бюджет ташкилотидо молиялашни (фондларни) камайтиришга қайд этилиши мумкин.

Бунда бойликларнинг йўқолиш ва бойликлар бузилиши туфайли талафотлар меъёрларидан ортиқча камомадини ҳисобдан ўчиришни расмийлаштириш учун тақдим этиладиган ҳужжатларда ана шундай камомад ва талафотларнинг олдини олиш бўйича қабул қилинган чоралар кўрсатилиши керак.

Бойликлар бузилиши факти тўғрисидаги хулосалар техник назорат бўлими ёки сифат бўйича тегишли инспекциялардан олиниши керак. Табiiй йўқолиш меъёрларидан ортиқча бойликлар камомади ва бузилишини ҳисобдан ўчиришни расмийлаштириш учун тақдим этиладиган ҳужжатларда тергов ёки суд органларининг айбдор шахслар йўқлигини тасдиқлайдиган ёки айбдор шахслардан зарар ундирилиши рад этилган қарорлари ёки техник назорат бўлими ёки тегишли ихтисослаштирилган ташкилотлардан (сифат бўйича инспекциялар ва ҳоказолардан) олинган бойликлар бузилиши факти тўғрисида хулоса бўлиши керак.

Қайта навларга ажратиш натижасида ортиқча чиқиш ва камомадларнинг ўзаро ҳисобга олинишига биргина текширилаётган давр учун, биргина текширилаётган шахсда, биргина номдаги товар-моддий бойликларга нисбатан ва ишончли шахс рухсатига кўра айнан бир хил миқдорларда истисно тарзида йўл қўйилиши мумкин. Йўл қўйилган қайта навларга ажратиш тўғрисида моддий жавобгар шахслар ишончли шахсга батафсил тушунтириш тақдим этадилар. Моддий жавобгар шахслар айби бўлмаган ҳолда қайта навларга ажратишда ҳосил бўлган қийматдаги

камомад фарқиға инвентаризация қилиш баённомаларида бундай фарқ айбдор шахсларга киритилмаслиғи хусусида муфассал тушунтириш берилиши керак.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ текиштуруви жараёнида нима мақсадда инвентаризация ўтказилади?

2. Инвентаризация натижаларининг тўғрилиғига ким жавобгар ҳисобланади?

3. Инвентаризация натижалари қандай тартибда расмийлаштирилади?

4. Солиқ текиштурувларини ўтказиш вақтида мол-мулкни инвентаризациядан ўтказиш қайси меъёрий ҳужжатларга мувофиқ тарзда амалга оширилиши лозим?

2.4§. Касса ва касса операцияларини тафтиш қилиш

Ўзбекистон Республикаси қонунчилиғига кўра, корхоналар ва ташкилотлар ўртасидаги ҳисоб-китоблар, шунингдек, фуқаролар иштирокидаги, уларнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишлари билан боғлиқ ҳисоб-китоблар нақдсиз тартибда банк муассасалари орқали амалга оширилади. Банк муассасаларидан ташкилотлар олган нақд пуллар улар қандай мақсад билан олинган бўлса, ўша мақсад учунгина сарфланади.

Ҳар бир ташкилот нақд пул билан ҳисоб-китобларни амалга ошириш учун кассага эга бўлиши керак. Нақд пулларни қабул қилиш, бериш ва вақтинчалик сақлаш учун мўлжалланиб, махсус жиҳозланган ҳамда ажратиб қўйилган хона касса деб номланади. Ташкилотларнинг раҳбарлари кассани жиҳозлашлари ва касса хонасида, шунингдек, банк муассасасидан етказиб бериш ҳамда банк муассасасига топшириш пайтида пуллар сақланишини таъминлашлари шарт ва уларнинг айби билан сақлаш ҳамда ташиш вақтида пул маблағларининг сақланишини таъминлайдиган зарур шарт-шароитлар яратилмаган ҳолларда тегишли қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартибда жавоб берадилар.

Ташкилотлар ўз кассасида кассадаги нақд пуллар қолдиғи лимитлари доирасида нақд пулларга эга бўлишлари ва меъёрлар

доирасида тушумдан уларни ишлатишлари мумкин. Кассалардаги нақд пуллар қолдиғи лимитлари ва тушумни ишлатиш меъёрларини банк муассасалари ушбу ташкилотлар раҳбарлари билан келишган ҳолда белгилайди, Зарурият туғилганда кўрсатилган лимитлар қайта кўриб чиқирилиши мумкин. Мулкчилик шаклидан қатъи назар савдо ва маиший хизматлар соҳаси ташкилотларининг тушумдан иш ҳақи, пенсия ва нафақалар тўлашга фойдаланишлари ман этилади. Келиб тушган тушум пулларини сарфлаш ҳуқуқи Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан назарда тутилган ташкилотларга берилади.

Кассада нақд пуллар қолдиғининг белгиланган лимитларидан ортиқча бўлган барча нақд пулни ташкилотлар банк муассасаси билан келишилган тартиб ва муддатларда ҳисобварақларга ёзиш учун топширишлари шарт.

Нақд пуллар:

- а) банк муассасаларининг кундузги ва кечки кассаларига;
- б) банк муассасаларига топшириш учун инкассаторларга;
- в) банк муассасаларига топшириш учун ташкилотлар қошидаги бирлашган кассаларга;
- г) банк муассасаларидаги ҳисобварақларга ўтказиш учун алоқа корхоналарига топширилиши мумкин.

Ташкилотлар ўз кассаларида улар томонидан белгиланган лимитлардан ортиқча нақд пулни иш ҳақи, мукофотлар, ижтимоий суғурта бўйича нафақалар, стипендиялар, пенсияларни тўлаш учун ва банк муассасасида пул олинган кунни ҳисоблаганда, фақат 3 иш кунидан ошмаган муддатга (банк муассасаларидан анча олисда жойлашган ташкилотлар учун – 5 иш кунига-ча) сақлаш ҳуқуқига эгалар.

Тайёрлов ташкилотлари учун касса лимитига банкдан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини топширувчилар билан нақд пулда ҳисоб-китоб қилишлар учун олинган суммалар киритилмайди.

Хизмат сафарлари билан боғлиқ харажатлар учун ҳисобот бериладиган нақд пулларни бериш мазкур ҳудудда амал қиладиган тартибга мувофиқ ана шу мақсадлар учун хизмат сафарларига юборилган шахсларга бериладиган суммалар доирасида амалга оширилади.

Ҳисобот бериладиган сарфланмаган нақд пуллар улар берилган муддат тугаганидан кейин 3 кундан кечиктирмай ташкилот кассасига қайтарилиши керак.

Ҳисобот бериладиган нақд пулларни олган шахслар ташкилот бухгалтериясига ёки марказлаштирилган бухгалтерияга сарфланган суммалар тўғрисидаги ҳисоботни тақдим этишлари шарт. Ҳисобот бериладиган нақд пулларни бериш илгари ҳисобот бериш шarti билан берилган суммалар бўйича тўлиқ ҳисобот берилгач амалга оширилади.

Нақд пулларни қабул қилиш ва топшириш бўйича касса операциялари Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига мувофиқ тасдиқланган бирламчи ҳисоб ҳужжатлари шакллари билан расмийлаштирилади.

Нақд пулларни қабул қилиш ва топшириш ҳамда касса ҳужжатларини расмийлаштириш тартиби

Ташкилотлар кассалари томонидан нақд пулларни қабул қилиш бош бухгалтер ёки у ваколат берган шахс томонидан имзоланган кассир касса ордерлари бўйича амалга оширилади. Пул қабул қилинаётганда бош бухгалтер ёки у ваколат берган шахс томонидан имзоланган, кассир муҳри (штампи) билан тасдиқланган квитанция берилади. Ўз навбатида, ташкилотлар кассасидан бошқа ташкилотлар эҳтиёжлари учун нақд пул берилиши ман этилади. Ташкилотлар кассасидан нақд пул берилиши чиқим касса ордерлари ёки тегишлича расмийлаштирилган бошқа ҳужжатлар (тўлов қайдномалари, пул бериш бўйича аризалар, ҳисобварақлар ва ҳоказолар) бўйича, ушбу ҳужжатларга чиқим касса ордерининг реквизитлари бўлган штамп қўйилган ҳолда амалга оширилади. Пул беришга доир ҳужжатлар ташкилот раҳбари ва бош бухгалтери ёки улар ваколат берган шахслар томонидан имзоланган бўлиши керак.

Чиқим касса ордерларига илова қилинадиган ҳужжатлар, аризалар, ҳисобварақлар ва ҳоказоларда ташкилот раҳбарининг ижозат берувчи ёзуви бўлган тақдирда, чиқим касса ордерларида раҳбарнинг имзоси бўлиши шарт эмас.

Бюджет муассасаларига хизмат кўрсатадиган марказлаштирилган бухгалтерияларда берилган иш ҳақининг умумий суммасига битта чиқим касса ордери тузилади, унинг санаси ва рақами ҳар бир тўлов (ҳисоб-китоб-тўлов) қайдномасига қўйилади.

Тайёрлов ташкилотлари қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини топширувчиларга нақд пул берилишини иш кунининг тугагани-

дан кейин, кун давомида тайёрлов квитанциялари бўйича берилган барча пуллар суммаларига умумий чиқим касса ордерини тузиш орқали амалга оширишлари мумкин. Чиқим касса ордери ёки унинг ўрнини босадиган ҳужжат бўйича алоҳида шахсга пул бериш пайтида кассир олувчининг шахсини тасдиқлайдиган ҳужжат кўрсатишни талаб этади, ҳужжатнинг номи ва рақамини, ким томонидан ва қачон берилганини ёзиб олади ва олувчидан тилхат олади. Агар чиқим касса ордери ёки унинг ўрнини босадиган ҳужжат пул олиш учун бир неча шахс номига тузилган бўлса, олувчилар ҳам улар шахсини тасдиқлайдиган кўрсатилган ҳужжатларни кўрсатадилар ва тўлов ҳужжатларининг тегишли устунига имзо чекадилар.

Ташкилотда пул берилиши мазкур ташкилот томонидан берилган гувоҳнома бўйича, унда эгасининг сурати ва шахсий имзоси бўлган ҳолда амалга оширилиши мумкин.

Пул олишга доир тилхат фақат сиёҳ ёки шарикли ручка пас-тасида ўз қўли билан ёзган ҳолда, олинган суммани: _____ сўмни _____ ёзув билан, _____ тийинни _____ рақам билан кўрсатиб амалга оширилиши мумкин. Қайднома бўйича пул олинаётганида сумма ёзув билан кўрсатилмайди.

Ташкилотнинг рўйхат таркибида бўлмаган шахсларга пул берилиши ҳар бир шахсга алоҳида ёзиладиган чиқим касса ордерлари бўйича ёки тузилган шартномалар асосида алоҳида қайднома бўйича амалга оширилади.

Қишлоқ ҳўжалик ва юк ортиш-тушириш ишларига, шунингдек, табиий офатларни тугатиш учун жалб этиладиган шахсларга пул берилиши қайднома бўйича амалга оширилиши мумкин. Қайдномалар ходимлари кўрсатилган ишларга юборилган ҳар бир ташкилот бўйича алоҳида тузилади ва ишлар ташкилотчиси бўлган ташкилотнинг раҳбари ва бош бухгалтери имзосидан ташқари тегишли ташкилотнинг ваколат берилган шахси томонидан тасдиқланади.

Кассир пулни фақат чиқим касса ордерида ёки ишончномада кўрсатилган шахсга беради. Агар пул берилиши белгиланган тартибда расмийлаштирилган ишончнома бўйича амалга оширилса, ордер матнида пул олувчининг фамилияси, исми ва отасининг исмидан кейин бухгалтерия томонидан пул олиш ишонилган шахсининг фамилияси, исми, отасининг исми кўрсатилади. Агар пул қайднома бўйича берилса, пул олишда тилхат олдида кассир

«Ишончнома бўйича» деб ёзиб қўяди. Пулни ишончнома бўйича бериш юқорида қайд этилган талабларга мувофиқ амалга оширилади. Ишончнома кассирда қолади ва чиқим ордери ёки қайдномага тиркаб қўйилади.

Иш ҳақи, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендия, пенсия ва мукофотларни кассир тўлов (ҳисоб-китоб-тўлов) қайдномалари бўйича амалга оширади, бунда ҳар бир пул олувчига чиқим касса ордери тузилмайди.

Тўлов (ҳисоб-китоб-тўлов) қайдномасининг титул варағида (сарварағида) корхона раҳбари ва бош бухгалтерининг ёки улар ваколат берган шахсларнинг имзолари билан пул беришга рухсат бериш тўғрисида ёзиб қўйилади, бунда пул бериш муддатлари ва сумма ёзув билан кўрсатилади.

Меҳнат ҳақини тўлаш учун пулни бир галги беришларда (таътилга чиқиш, касал бўлиш ва ҳоказо ҳолатларда), шунингдек, депонентдаги суммаларни ва бир неча шахсга хизмат сафарлари билан боғлиқ харажатларга ҳисобот бериш шарти билан пул берилганда ҳам уларни шундай тартибда расмийлаштириш мумкин.

Алоҳида шахсларга меҳнат ҳақини тўлаш учун пул бир галги берилганда, одатда, чиқим касса ордерларидан фойдаланилади.

Иш ҳақи, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендия, пенсия ва мукофотларни тўлашнинг белгиланган муддатлари тугаши билан кассир:

а) тўлов қайдномасида иш ҳақи, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендия, пенсия ёки мукофотлар тўланмаган шахслар фамилияси тўғрисида штамп қўйиши ёки қўлда «Депонентланган» деб белги қўйиши;

б) депонентланган суммалар реестрини тузиши;

в) қайднома охирида ҳақиқатда тўланган сумма ва иш ҳақи, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендия, пенсия ёки мукофотларни тўлашнинг олинмаган, депонентланиши керак бўлган суммаси тўғрисида ёзиб қўйиши, ушбу суммаларни тўлов қайдномаси бўйича умумий якун билан солиштириши ва ёзувни ўз имзоси билан тасдиқлаши керак. Агар пулни кассир эмас, балки бошқа шахс берган бўлса, қайдномага қўшимча равишда «Пулни қайднома бўйича берди (имзо)» деб ёзиб қўйилади. Пулни кассир ва тарқатувчи битта қайднома бўйича бериши ман этилади;

г) кассир касса дафтарига ҳақиқатда тўланган суммани ёзиши ва қайдномага « -сон чиқим касса ордери» штампини қўйиши шарт.

Бухгалтерия кассирлар томонидан тўлов қайдномаларига қилинган белгиларни текширади ва улар бўйича берилган ҳамда депонентланган суммаларни ҳисоблайди. Депонентланган суммалар банк муассасасига топширилади ва топширилган суммаларга битта умумий чиқим касса ордери тузилади.

Кирим касса ордерлари ва уларга доир квитанциялар, шунингдек, чиқим касса ордерлари ва улар ўрнини босувчи ҳужжатлар бухгалтерия томонидан сиёҳ ёки шарикли ручка пастасида аниқ ва равшан ёзилиши ёхуд ёзув ҳисоблаш машинкасида бажариллиши керак. Ушбу ҳужжатларда, ҳатто эслатиб ўтиш билан ҳам ҳеч қандай ўчириб ёзиш, ўчириш ёки тузатишларга йўл қўйилмайди.

Кирим ва чиқим касса ордерларида уларни тузиш учун асос кўрсатилади ва уларга илова қилинадиган ҳужжатлар саналади.

Кирим ва чиқим касса ордерлари ёки уларнинг ўрнини босувчи ҳужжатларни пул топширадиган ёки оладиган шахслар қўлига бериш ман этилади.

Касса ордерлари бўйича пул қабул қилиш ва топшириш фақат улар тузилган кунда амалга оширилиши мумкин.

Кирим ва чиқим касса ордерлари ёки уларнинг ўрнини босувчи ҳужжатларни олганда кассир:

а) ҳужжатларда корхона бош бухгалтери имзосининг, чиқим касса ордерида ёки унинг ўрнини босувчи ҳужжатда корхона раҳбари ёхуд у ваколат берган шахслар ижозат берувчи имзосининг мавжудлиги ва ҳақиқийлигини;

б) ҳужжатлар тўғри расмийлаштирилганини;

в) ҳужжатларда саналган иловаларнинг мавжудлигини текшириши шарт.

Ана шу талабларнинг ақалли бирортасига риоя этилмаган тақдирда кассир тегишлича расмийлаштириш учун ҳужжатларни бухгалтерияга қайтади.

Кирим ва чиқим касса ордерлари ёки уларнинг ўрнини босувчи ҳужжатлар улар бўйича пул олинганидан ёки берилганидан сўнг дарҳол кассир томонидан имзоланади, уларга илова қилинган ҳужжатларга эса сана (кун, ой, йил) кўрсатилган ҳолда «Тўланган» штампни қўйилади ёки сўз билан ёзиб қўйилади.

Кирим ва чиқим касса ордерлари ёки улар ўрнини босувчи ҳужжатлар кассага толиштирилганига қадар бухгалтерия томонидан кирим ва чиқим касса ордерларини рўйхатга олиш журналида қайд этилади. Иш ҳақини бериш тўлов (ҳисоб-китоб-тўлов) қайдномаларида расмийлаштирилган чиқим касса ордерлари иш ҳақи берилгандан кейин рўйхатга олинади.

Кирим ва чиқим касса ҳужжатларини ҳисоблаш техникаси воситаларини қўллаган ҳолда рўйхатга олиш мумкин. Бунда тегишли кун учун тузиладиган «Кирим ва чиқим касса ордерларини рўйхатга олиш журналининг суқма варағи» машинограммасида мақсадли вазифа бўйича пул маблағларининг ҳаракатини ҳисобга олиш учун маълумотларни шакллантириш ҳам таъминланади.

Касса дафтарини юритиш ва пуллари сақлаш тартиби

Ташкилот нақд пулларининг барча тушумлари ва берилиши касса дафтарида ҳисобга олинади. Ҳар бир ташкилот фақат битта касса дафтарини юритади, у рақамланиши, ил билан тикилиши ва сурғучли ёки мастикали муҳр билан муҳрланиши керак. Касса дафтаридаги варақлар миқдори мазкур ташкилот ёки юқори турувчи орган раҳбари ва бош бухгалтерининг имзолари билан тасдиқланади.

Бюджет муассасаларига хизмат кўрсатувчи марказлаштирилган бухгалтерияларда касса операциялари ҳисобини кассир Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган шакл бўйича махсус дафтарда юритади.

Бюджет ҳисобидаги муассасаларга бюджетдан ташқари маблағлар ҳисоби юритиладиган талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақлари очилган тақдирда ушбу муассасалар кассасига бюджетдан ташқари фаолият бўйича тушган барча нақд пул тушумлари ва бюджетдан ташқари фаолият учун берилган нақд пуллар алоҳида касса дафтарида ҳисобга олинади. Касса дафтаридаги ёзувлар қорақоғоз воситасида шарикли ручка, сиёҳқалам ёки сиёҳ билан 2 нусхада амалга оширилади. Варақларнинг иккинчи нусхалари қирқиладиган бўлиши керак, улар кассирнинг ҳисоботи бўлиб хизмат қилади. Варақларнинг биринчи нусхалари касса дафтарида қолади.

Варақларнинг биринчи ва иккинчи нусхалари бир хил рақамлар билан белгиланади.

Касса дафтарида ўчиришлар ва таъкидланмаган тузатишлар қилиш ман этилади. Қилинган тузатишлар корхона кассири, шунингдек, бош бухгалтерининг ёки унинг ўрнини босувчи шахснинг имзолари билан тасдиқланади. Касса дафтаридаги ёзувлар кассир томонидан ҳар бир ордер ёки унинг ўрнини босувчи бошқа ҳужжат бўйича пул олингани ёхуд берилганидан кейин дарҳол амалга оширилади. Ҳар куни, иш куни охирида кассир кун учун операциялар якунини ҳисоблайди, кассадаги кейинги кун учун пуллар қолдиғини чиқаради ва кейинги куни бухгалтерияга кассир ҳисоботи сифатида касса дафтарида имзо чектирган ҳолда кирим ва чиқим касса ҳужжатлари билан бирга иккинчи йиртма варақни (касса дафтаридаги бир кун учун ёзувлар кўчирма нусхасини) топширади.

Агар корхоналарда ҳар куни жами 200 сўмликка қадар операциялар амалга оширилса, касса ҳисоботлари 3-5 кунда бир маротаба тузилиши мумкин.

Ташкилотларда кассир розилиги ва касса ҳужжатларининг тўлиқ сақланишини таъминлаш шарти билан касса дафтари автоматлаштирилган усулда юритилиши мумкин, бунда унинг варақлари «Касса дафтарининг суқма варағи» машинограммаси кўринишида шакллантирилади. У билан бир вақтда «Кассир ҳисоботи» машинограммаси шакллантирилади. Тилга олинган иккала машинограмма кейинги иш куни бошланишига тузилиши, бир хилда мундарижага эга бўлиши ва касса дафтари шаклида кўзда тутилган барча реквизитларни ўз ичига олиши керак. Ушбу машинограммаларда касса дафтари варақларини рақамлаш йил бошидан ўсиб бориш тартибида автоматик тарзда амалга оширилади.

«Касса дафтарининг суқма варағи» машинограммасида ҳар бир ой охирида шу ой учун касса дафтари варақларининг умумий миқдори, тақвимий йил учун – охирида бир йил учун касса дафтари варақларининг умумий миқдори автоматик тарзда бо-
силади.

«Касса дафтарининг суқма варағи» ва «Кассир ҳисоботи» машинограммаларини олганидан кейин кассир касса дафтари ва кассир ҳисоботи тўғри тузилганини текшириши, уларни имзолаши ва касса дафтарининг суқма варағига имзо чектирган ҳолда

кирим ва чиқим касса ҳужжатлари билан биргаликда бухгалтерияга топшириши шарт.

Сақланишини таъминлаш мақсадида ва машинограммдан фойдаланиш қулай бўлиши учун «Касса дафтарининг суқма варағи» йил давомида кассир томонидан ҳар бир ой учун алоҳида сақланади. Тақвимий йил тугагач (ёки зарурат туғилишига қараб) «Касса дафтарининг суқма варағи» машинограммалари хронологик тартибда китобча қилинади. Йил учун варақларнинг умумий миқдори корхона раҳбари ва бош бухгалтерининг имзолари билан тасдиқланади ва дафтар сурғучланади.

Касса дафтарини тўғри юритиш устидан назорат қилиш таъкилот бош бухгалтери зиммасига юкланади.

Чиқим касса ордери ёки унинг ўрнини босувчи бошқа ҳужжатда олувчининг тилхати билан тасдиқланмаган кассадан пул берилиши кассадаги нақд пуллар қолдиғини тасдиқлаш учун қабул қилинмайди. Ушбу сумма камомад ҳисобланади ва кассирдан ундирилади. Кирим касса ордерлари билан тасдиқланмаган нақд пуллар кассадаги ортиқча пул ҳисобланади ва даромадга ҳисоблаб ўтказилади.

Катта кассир иш куни бошланишидан олдин бошқа кассирларга кассир томонидан қабул қилинган ва берилган пулларни ҳисобга олиш дафтарида имзо чекдирган ҳолда чиқим операциялари учун зарур нақд пул суммасини бўнак тарзида беради. Кассирлар иш куни охирида олинган бўнак ва кирим ҳужжатлари бўйича қабул қилинган пуллар хусусида катта кассирга ҳисобот беришлари ҳамда нақд пуллар қолдиғи ва қилинган операциялар бўйича касса ҳужжатларини кассир томонидан қабул қилинган ва берилган пулларни ҳисобга олиш дафтарида имзо чекдирган ҳолда катта кассирга топширишлари шарт. Меҳнатга ҳақ тўлаш ва стипендияларни тўлаш учун олинган бўнаклар бўйича кассир уларни тўлаш учун тўлов қайдномасида кўрсатилган муддатда ҳисобот бериши шарт. Ушбу муддат тугашига қадар тўлов қайдномалари бўйича берилмаган нақд пуллар қайтариб берилади. Ушбу пуллар кассирлар томонидан сурғучланган сумкалар, қоғоз халталар ва ҳоказоларда эълон этилган сумма кўрсатилган тилхат берган ҳолда катта кассирга топширилади.

Кассада мазкур корхонага тегишли бўлмаган нақд пул ва бошқа бойликларни сақлаш ман қилинади.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг касса ва касса операцияларини тафтиш қилишнинг асосий мақсади, уларнинг Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 1998 йил 17 декабрда №565 сон билан рўйхатга олинган ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқаруви томонидан 1998 йил 24 январда 1/16-сон баённома билан тасдиқланган 376-сонли «Юридик шахслар томонидан касса операцияларини юритиш қоидалари»га қандай тартибда амал қилаётганлигини назорат қилишдан иборат.

Кассада тафтиш вақтида камомад ёки ортиқча бойликлар аниқланганда далолатномада камомад ёхуд ортиқча сумма ва уларнинг пайдо бўлиш ҳолатлари кўрсатилади.

Текширув солиқ инспекторлари томонидан корхонанинг бош ҳисобчиси ва кассирнинг бевосита иштирокида ўтказилади. Текширув бошланиши олдида солиқ инспекторлари кассирдан унинг кассадаги нақд пул маблағлари ва қимматли қоғозларнинг ҳаракати тўғрисидаги охириги ҳисоботни ва ҳамма расмийлаштирилган ҳужжатларни талаб қилиб олишлари лозим. Солиқ инспектори унга тақдим этилган ҳар бир ҳужжатни қонунийлиги, бажарилган хўжалик операцияларининг ҳақиқийлиги, айниқса кассадан берилган пуллар, ҳужжатларнинг тўғри расмийлаштирилганлиги, раҳбар ва бош ҳисобчи каби мансабдор шахслар томонидан берилган рухсатномаларда имзоларининг мавжудлиги ва пул олган шахслар ҳақида маълумотлар тўлиқ ёзилганлиги, уларнинг ҳам аниқ қўйилган имзолари борлиги нуқтаи назаридан синчковлик билан текшириб кўриши керак. Текширув жараёнида корхона кассири томонидан солиқ инспекторларига тақдим этилган хомаки яъни кассирни ўзи учун тайёрланган ҳисоб-китоблар, юритилган дафтарлар ва умуман тўлиқ расмийлаштирилмаган (норасмий) ҳужжатлар ва тилхатлар моддий жавобгар сифатида кассирнинг тасарруфидаги нақд пул маблағлари ва бошқа қимматли қоғозлар қолидигини аниқлашда инобатга олинмайди.

Бундай ҳолатларнинг мавжудлиги тафтиш далолатномасида касса интизомининг бузилиши сифатида пулларни олган шахсларни, пул қийматини ва нима мақсадда берилганлигини кўрсатилган ҳолда қайд этилиши лозим.

Солиқ инспектори кассанинг кирым ва чиқим ҳужжатлари номерларининг кетма-кетлигига, шу жумладан кассирнинг охириги ҳисоботидаги ҳужжатларнинг номерларига эътибор қаратиши

лозим. Ҳужжатлардаги номерларда тафовут бўлиши касса ҳужжатларидан айримларини қасддан олинганлигидан дарак бериши мумкин.

Тафтишчи томонидан ҳамма ҳужжатлар кўриб чиқилгандан сўнг текширув ўтказилган кундаги кассирнинг ҳисоботи тузилади.

Корхонада кассир ўзгарган бўлса ёки кассани бошқа моддий жавобгар шахсга берилишида пул тўлаш учун тузилган ҳамма ведомостлар ёпилган бўлиши лозим.

Касса тафтишида кўпинча учраб турадиган ҳужжатларни расмийлаштириш билан боғлиқ қонун бузилишлари қуйидагилардан иборат:

- бир марталик аванс, таътил пуллари, нафақа ва шунга ўхшаш тўловлар ведомостларининг ёпилмасдан қолганлиги;

- сарфлар бўйича касса ҳужжатларида кассада пул берилишига рухсатнома сифатида корхона раҳбари ва бош ҳисобчининг имзоларининг мавжуд эмаслиги;

- касса китобида қайд этилмаган кирим ва чиқим ордерларининг мавжудлиги ва уларда тартиб рақамларининг йўқлиги;

- олинган пуллари ўз вақтида кирим қилинмаганлиги;

- ёзилмаган чек китобчаларини (книжкаларида) корхона раҳбари ва бош ҳисобчиси томонидан имзоланган ҳолда сақланиши ва бошқалар.

Касса интизоминда юқорида қайд этилган камчиликларнинг мавжудлиги кассир томонидан жиноят содир этилишига имконият яратилганлигини англатади. Чунончи, касса дафтарида рўйхатга олинмаган ва номерлари кўрсатилмаган кирим касса ордерлари аниқланиши, албатта, текшириляётган фаолият давридаги барча хўжалик операциялари бўйича корхона кассасига тушган пуллари тўлиқ ва тўғри кирим қилинганлигини текширилиб кўрилишини талаб қилади.

Касса китобчасини текшириш чоғида инспектор қуйидагиларга алоҳида эътиборини қаратиши лозим:

- кассир томонидан ҳужжатларни ўз вақтида расмийлаштирилиб боришига;

- касса китобчасининг ҳамма варақларининг кетма-кет рақамланганлигига ва боғичланиб, сурғучланиб муҳрланганлигига ҳамда корхона раҳбари ва бош ҳисобчисининг имзолари мавжудлигига.

Текширув вақтида кассир солиқ инспекторлари назоратида кассадаги ҳамма нақд пулларини купюрларга ажратган ҳолда тўлиқ саноқдан ўтказди. Саноқ натижалари бўйича томонларда эътироз пайдо бўлса пул маблағлари қайтадан саналади. Худди шу тарзда қимматли қоғозлар ҳам саноқдан ўтказилади. Лозим бўлган ҳолларда цех, лаборатория ва шунга ўхшаш бўлим моддий жавобгар шахслари масъуллигида бўлган қимматбаҳо тошлар ва металллар ҳам аниқланади. Бундай ҳолатларда текширув натижасида аниқланган қимматбаҳо тошлар ва металлларнинг ҳисоб-китобининг юритилиши, уларнинг сақланиши ва сарфланиши ҳамда улардан фойдаланиб буюмлар ишлаб чиқарилиши бўйича далолатнома тузилади.

Кассада корхонага тегишли бўлмаган моддий қийматликларнинг сақланиши қатъиян ман этилади. Агар белгиланган тартибларга зид ҳолда кассада касаба уюшмасига, ўзаро ёрдам кассасига ёки бошқа шахсларга тегишли бўлган пул маблағлар ва шунингдек бошқа моддий қийматликлар мавжудлиги аниқланса, инспектор текширув ўтказишдан олдин тегишли моддий жавобгар шахслардан пул маблағлари қолдиги тўғрисида маълумотнома талаб қилиши керак.

Кассадаги нақд пул маблағлари ва қимматли қоғозларнинг ҳақиқий қолдигини аниқлашда солиқ инспектори нақд пуллар сақланадиган сейфнинг ҳамма ячейкаларини текшириб кўради. Бу билан пулларнинг яширилишини ёки уларни саноқдан қолиб кетишини олдини олади.

Текширув давомида инспектор қатъи ҳисобда турувчи бланкаларнинг сақланишини, ҳисоб-китобининг юритилишини ва ҳақиқий қолдиқларини саноқдан ўтказиб текширади.

Қатъий ҳисобда турувчи бланкалардан фойдаланиш назоратининг йўқлиги шу билан боғлиқ хўжалик операцияларини амалга оширувчи моддий жавобгар шахслар томонидан шахсий манфаатларда суиистеъмол қилинишига олиб келиши мумкин.

Нақд пул ва қимматли қоғозларнинг ҳақиқий қолдиги бухгалтерия ҳисобидаги расмий қолдиқ кўрсаткичлари билан солиштирилиб, касса тафтишининг натижаси чиқарилади.

Текширув натижаси бўйича нақд пуллар ва қимматли қоғозлар саноғида ортиқча ёки камомад қайд этилса, инспектор бунинг сабабларини аниқлаш мақсадида кассирдан ёзма равишда тушунтириш хати берилишини талаб қилади.

Корхона кассасида ортиқча ёки камомад содир бўлишига қуйидагилар сабаб бўлади:

- кассир томонидан пулларнинг ўзлаштирилиши;
- нақд пул тушумлари тўлиқ кириш қилинмаслиги;
- қалбаки ҳужжатлар расмийлаштириш йўли билан ҳақиқий харажат қилинмаган пулларни ҳисобдан чиқариш;
- касса ҳужжатларини ва ҳисоботларини юритишда хатога йўл қўйиш;
- ҳар кунги пул айланмаси бўйича якуний натижани ҳисоблашда янглишиш;
- кун охиридаги қолдиқни нотўғри ҳисоблаш.

Кассани юритишда ортиқча ёки камомадга йўл қўйилиши касса операцияларини юритишда жиддий камчиликлар борлигидан ва кассир томонидан суиистеъмол қилинишидан дарак беради.

Кассани тафтишдан ўтказиш якунида текширув натижасида пул маблағлари бўйича камомад аниқланса, уни ундириш чораси кўрилади. Агар ортиқча пуллар мавжудлиги қайд этилса, улар тўлиқлигича кассага кириш қилиниб, давлат бюджетига ўтказилади.

Текширув ўтказишда корхона бухгалтерияси томонидан ҳар ойда текширув ўтказилганлиги ва уларнинг натижалари ўрганилиб чиқилади.

Касса текширувида кассир билан корхона раҳбари ўртасида моддий жавобгарлик мажбурияти махсус шартнома билан расмийлаштирилганлиги ва бу ҳужжатнинг тўғри тузилганлиги кўриб чиқилади.

Бундан ташқари, корхона раҳбарияти томонидан кассирнинг иш юритиши учун тегишли шароит яратилганлиги ва пул маблағларининг кафолатли сақланиши, пул сақланадиган хона ва темир сандиқларнинг муҳофазаланганлиги текширилиб хулоса чиқарилади.

Касса операцияларини текширишни бошлашда қуйидаги ҳолатлар аниқланиб олинishi лозим:

- касса китобларида ва рўйхатга олиш журналида кириш ва чиқим касса ордерларининг қайд қилинишининг тўғрилиги;
- касса дафтаридаги маълумотларнинг кассир ҳисоботида тўғри акс эттирилганлиги;
- ёзувларда ўзгартиришлар киритилмаганлиги;
- касса дафтаридаги саҳифа рақамларининг кетма-кетлиги;

- касса ҳужжатларидаги рақамларнинг тўғрилиги;
- ҳар кунги пул тушумларининг кирим ва чиқим айланмаси ҳисоб-китобларининг тўғри ҳисобланиб борилганлиги;
- ҳар кунги пул қолдиқларининг тўғрилиги ва уларни кейинги куннинг бошланишига тўғри ўтказилганлиги;
- тафтиш ўтказилаётган фаолият даврида кассада қолиши мумкин бўлган нақд пул лимитига риоя этилиши.

Юқоридagi ҳолатлар аниқланиб бўлингач, касса операцияларини текширишга киришилади.

Банкдан олинган нақд пулларнинг кирим қилинишини текшириш тартиби

Бу текширувни ўтказишда 3 турдаги ҳужжатларнинг маълумотлари солиштирилади:

1. Банк маълумотлари (выписка);
2. Касса китобидаги ёзувлар;
3. Чек китобчасига асосан олинган нақд пул бўйича кассирнинг ҳисоботи.

Чек китобчасининг корешогидаги банкдан берилган нақд пуллар суммалари касса китобида қайд этилган касса кирим ордери маълумотлари ва банк выпискасидаги суммалар билан солиштирилади. Текширилган ҳар бир сумма ёнига қизил қалам билан шартли белги қўйиб борилади.

Касса китобида қайд этилмаган суммаларнинг сабаби аниқланади.

Шундай тарзда олинган ва кирим қилинган нақд пуллар текширилиб баланси чиқарилади.

Банкдан нақд пул олишда бузилган ва бекор қилинган чеклар чек китобчасидаги тегишли корешокларга солиштирилиб қўйилган бўлиши лозим.

Банкка қайтарилган нақд пуллар касса китобида қайд этилади. Бу суммалар банк томонидан қабул қилиб олинганлигини тасдиқловчи банк чиптасида (выпискасида) қайд этилган бўлиши керак. Бу текширувда банкка топширилган нақд пул суммаси билан ҳисобдан чиқарилган сумма ўртасида тафовут йўқлигига алоҳида эътибор берилиши лозим.

Ишчи ва хизматчиларга иш ҳақи тўланишини текшириш

Иш ҳақи тўланишини текширишда солиқ инспектори вақтинчалик иш қобилиятини йўқотганлиги учун нафақа тўловларини, меҳнат таътиллари учун тўловларни ва давлат пенсиясини тўлаш билан боғлиқ ҳамма бухгалтерия ҳужжатларидаги арифметик ҳисоб-китобларни кўриб чиқади. Ҳужжатларни расмийлаштиришда ўчириб ёзилган, тузатилган ёзувларнинг мавжудлигига, айрим шахсларга пулларни ҳақиқий тўланганлигига, бошқа шахсларга ишонч қоғози билан тўланган ҳақларга алоҳида эътибор қаратилиши лозим. Назорат-тафтиш ўтказиш тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, корхоналарда иш ҳақи тўлаш билан боғлиқ нақд пулни ноқонуний ўзлаштириш икки хил усулда амалга оширилиши мумкин:

- кассадан иш ҳақи тўланишидан ҳисобланган суммадан ортиқ миқдорда пулни ҳисобдан чиқариш;
- иш ҳақи ҳисобланмасдан кассадан иш ҳақи сифатида нақд пулни чиқим қилиш.

Бундай қонунбузарликларни аниқлаш учун ҳар ойдаги тўланган иш ҳақи бўйича синтетик ва аналитик ҳисоб юритиш ҳужжатлари текширилиб кўрилади ва баланси чиқарилади. Агар ҳисоб-китоб натижаларида тафовут чиқса, бу ҳолат кассадан ноқонуний равишда нақд пул ҳисобдан чиқарилганини аниқлатади.

Ноқонуний иш ҳақи тўланишини ва кассадан ортиқча пул ўзлаштирилишини иш ҳақи тўлаш ведомостларини касса чиқим ордерлари билан ушлаб қолинган суммаларни инобатга олган ҳолда солиштириб кўриш йўли билан ҳам аниқлаш мумкин. Тўлов ведомостлари ва касса чиқим ордерлари бўйича ойлик тўланган суммалар лавозим окладлари, ишга чиқиш табеллари, ишчи ва хизматчиларнинг шахсий варақларидаги маълумотлар билан солиштирилиб кўрилади.

Ноқонуний пул тўланиши қуйидаги кўринишларда бўлиши мумкин;

- таътилда бўлган ходимларга иш ҳақи тўлаш;
- вақтинчалик иш қобилиятини йўқотган ходимларга пул тўлаш;
- ишдан бўшатилган ходимларга ҳақ тўлаш;
- корхонада ишламайдиган ёки умуман ўйлаб топилган тахминий шахсларга ҳақ тўлаш.

Иш ҳақи тўлашда содир этиладиган ғайриқонуний ишларни аниқлашда ҳар хил тўлов ҳужжатларидаги ва корхонанинг кадрлар бўлимидаги имзоларни солиштириб кўриш ҳам яхши натижа беради. Лозим бўлган ҳолларда ҳақиқий тўланган иш ҳақини текшириб кўриш учун пул олган ходимларни чақиртириб сўров ўтказиш ҳам мумкин.

Иш ҳақи тўлаш кўринишида кассадан нақд пулни ҳисобдан чиқарилишининг аниқ сабабларини топиш учун иш ҳақи тўлаш ва уни ташкил қилиш механизмини тафтишдан ўтказиш керак. Бир ой давомида айрим шахсларга бир неча тўлов ҳужжатлари билан нақд пул берилиши ҳам бўлиши мумкин бўлган суинтеъ-молчиликни кўрсатувчи аломатларга киради ва бу ҳолат албатта бу суммаларни тўғри ҳисобланганлигини текшириб кўришни талаб қилади. Масалан, бир шахсга касаллик варақаси бўйича пул тўланган ва меҳнат таътил тўлови ва ойлик маош тўланган бўлса, суммаларни тўғри ҳисобланганлиги текширилиб кўрилиши керак.

Иш ҳақи ва шунга ўхшаш тўловларни тўлашдаги ноқонуний ҳаракатлар қуйидаги ҳужжатлар текширилиши натижасида аниқланади:

- тўлов ҳужжатлари билан ҳисобдан чиқарилган суммалар;
- ҳисоблаш ведомостлари;
- табеллар, нарядлар;
- ишга қабул қилиш ва ишдан озод этиш буйруқлари.

Депонентга ўтказилган пуллар ҳисобидан иш ҳақи тўланишини текшириш

Баъзи ҳолларда депонент карточкаларига ўтказилган суммаларни нотўғри ҳисобдан чиқариб, кассадаги нақд пул ўзлаштирилиши мумкин. Шунинг учун депонент ҳисобидан пул тўланган ведомостлар, депонент карточкаларига ўтказилган суммалар ва тегишли синтетик ҳамда субсчётлар (№3 депонент) солиштирилиб текширилиши лозим. Солиқ инспектори ишчи ва хизматчилар томонидан иш ҳақини ўз вақтида олмаганлик сабабини, иш ҳақини депонент карточкага ҳақиқий ўтказилганлигини ва депонент суммаларни айнан тегишли шахслар томонидан олинганлигини ҳамда депонент суммаси олинганда паспорт маълумотлари қайд этилганлиги текширилиб кўрилади.

Мукофотлар ва бошқа тўловлар бўйича касса чиқимларини текшириш

Бундай тўловларни текшириш корхонанинг тегишли буйруқлари ва қарорлари билан боғлиқ ҳолда амалга оширилади. Текширувчи солиқ инспектори энг аввало текширилаётган даврдаги ҳамма тўловлар бўйича суммаларни йиғма ведомостга кўчириб олиши керак. Бу усул айрим ходимларга бир неча марта пул берилганлигини аниқлашда жуда қўл келади. Кейин ҳар бир тўлов тегишли буйруқ ва қарорлар билан солиштирилади.

Иш ҳақи, мукофотлар, касса варақаси бўйича нафақалар ва пенсия тўлаш ҳисобига кассадаги нақд пулларни ҳисобдан чиқарилишини текшириш жараёнида тўланган суммаларни қайси йил ва ойга тўланганлигига алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Кассада чиқим қилинган сумма бўйича расмийлаштирилган ҳужжатда «олинди» ёки «тўланди» штамплари қўйилиб, кассирнинг имзоси ва сана кўрсатилган бўлиши лозим.

НАЗОРАТ САВОДЛАРИ

1. Хўжалик юритувчи субъектларнинг касса ва касса операцияларини тафтиш қилишнинг асосий мақсади нимада?

2. Кассани тафтиш қилиш тартиби қандай?

3. Кассани тафтиш қилишда кассирдан қандай ҳужжатлар талаб қилинади?

4. Касса ва касса операцияларини тафтиш қилиш якуналари бўйича қандай ҳужжат расмийлаштирилади?

5. Кассада ортиқча ёки камомад мавжуд бўлса қандай чоралар кўрилади?

2.5§. Тайёр маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннарни ва харажатлар таркибини текширишнинг ўзига хос жиҳатлари

Текширув жараёнида тайёр маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннарни тўғри ҳисоблаб чиқарилганини текшириб, корхона соф фойдаси ҳисобига тўланадиган харажатлар чиқимларга киририлгани далиллари бор-йўқлигини аниқлаш лозим. Харажатлар-

ни асоссиз ошириш солиқ солинадиган фойда камайишига олиб келиб, давлат бюджетига зиён келтиради.

Маҳсулот ишлаб чиқаришдаги харажатларни ҳисобга олиш аниқланаётганда қуйидаги талабларга риоя этилгани текширилиши зарур:

йил бошида танланган ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш усулининг ўзгармаганлиги ҳамда маҳсулот таннархини калькуляциялаш ва унинг ташкилот соҳаси ва ташкилий жиҳатларига мувофиқлиги;

ҳисобот даврлари бўйича харажатларнинг тўғри тақсимланганлиги;

маҳсулот ишлаб чиқаришга сарфланган моддий ресурслар тўғри баҳоланганлиги;

моддий ресурсларни ҳисобдан чиқаришда ҳақиқий таннархи ва ҳисобли нархлари ўртасидаги фарқнинг асосли ҳисобдан чиқарилганлиги;

асосий воситалар ва номоддий активлар бўйича эскириш тўғри ҳисоблаб ёзилганлиги ва эскириш суммалари ишлаб чиқариш чиқимларига киритилганлиги;

юкхат харажатлари суммаларининг асослилиги ва уларни калькуляция объектлари бўйича тақсимлаш усуллари;

хизмат сафарлари (айниқса хорижга) харажатлари, вакиллик харажатлари, реклама, текширувчилик хизматлари ҳақини тўлаш харажатлари ва кўплаб бошқа ишлаб чиқариш чиқимлари ҳақиқий суммаларининг тўғри киритилганлиги.

Харажатлар ҳисобининг эҳтимоллий бузиб кўрсатилиши гуруҳлари ва уларнинг сабабларини ажратиш мақсадга мувофиқдир:

маҳсулот таннархига киритиладиган моддий харажатлар миқдори асоссиз оширилиши (пасайтирилиши), текширилаётган давр охиридаги ҳолатга кўра тугатланмаган ишлаб чиқариш қолдиқлари нотўғри баҳоланиши.

Текширувчи саноат ташкилотларида харажатлар таркибини текшираётганда ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш усулларини ва маҳсулот ҳақиқий таннархи калькуляцияланишини ўрганиши лозим. Текширувчи харажатларни ҳисобга олишнинг у ёки бу усули асосли қўлланилганлигини ва унинг маҳсулот таннархини тўғри белгилашга таъсирини текшириши шарт.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулот иқтисодий жиҳатдан қанчалик асосли равишда баҳоланаётганини аниқлаш учун кальку-

ляциялаш объектлари ўртасидаги билвосита харажатлар тақсимланиши усуллари ташкил этишда тўғри танлов амалга оширилганини текшириш. Масалан, саноатда меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари суммаси, моддий харажатлар миқдори ва бошқаларга пропорционал тақсимлаш усулидан фойдаланилади.

Таннархни текшириш давомида ишлаб чиқаришдаги ярим тайёр маҳсулотлар (деталлар) ҳаракати ҳисоби ташкил этилишига эътибор қаратиш керак. Ярим тайёр маҳсулотлар ҳаракати ҳисобини ташкил этиш тартиби ишлаб чиқариш технологик ташкил этилиши хусусиятлари, ишлаб чиқариладиган ярим тайёр маҳсулотлар (деталлар) номенклатураси, бажарилган ишларни қабул қилиш тартиби, операциялар оралиғидаги захира ярим тайёр маҳсулотларни сақлаш шароитлари ва бошқа омилларга боғлиқ. Таннарх асосли шакллантирилганига тўла ишонч ҳосил қилиш учун текширувчи ишлаб чиқариш харажатлари йиғма ҳисоби ташкил этилганини баҳолаш зарур.

Текшириляётган ташкилотларда ярим тайёр маҳсулотсиз ва ярим тайёр маҳсулотли вариантлар бўйича йиғма ҳисоб юритилиши мумкин. Биринчисида ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар цехдан цехга ўтказилганда уларнинг таннархи бухгалтерияда қайд этилмасдан ҳисоб юритилади: ярим тайёр маҳсулотлар, деталлар ва узелларни тайёрлаш харажатлари цехлар бўйича харажатлар моддалари кесимида ҳисобга олинади. Иккинчи вариантда бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари тизимида цехдан цехга ўтказилганда ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар таннархи ҳисоблаб ўтказилган ҳолда ҳисоб юритилади; ярим тайёр маҳсулотларни тайёрлаш харажатлари цехлар бўйича «Ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар» комплекс моддасида ҳисобга олинади.

Калькуляциялаш моддалари турлари бўйича харажатларни текшириш чиқимлар юзага келган жойларда ва жавобгарлик марказларида қандай шаклланаётганини белгилаш, шунингдек ноишлаб чиқариш харажатлари ва завод ичидаги хўжалик ҳисобкитоби натижаларини аниқлаш имконини беради. Калькуляциялаш моддалари – бир элементли ёки комплекс харажатлардир. Комплекс харажатларни назорат қилиш учун текширувчи сметаларни жалб этади ҳамда йўл қўйилган йўқотиш ва ортиқча харажатларга эътибор қаратган ҳолда режали ва ҳақиқий харажатларни таққослайди. Таннархнинг текшириладиган энг муҳим

моддалари қуйидагилардир: табиий хом ашъдан фойдаланиб (ерларни рекультивация қилиш, сув ва бутунлай бериладиган ёғочтахта ҳақини тўлаш) маҳсулот ишлаб чиқариш билан бевосита боғлиқ бўлган харажатлар; ишлаб чиқаришга тайёрлаш ва уни ўзлаштириш харажатлари; ишлаб чиқариш технологиясини такомиллаштириш ва маҳсулот сифатини яхшилаш билан боғлиқ нокапитал тусдаги харажатлар; ишлаб чиқариш жараёнига хизмат кўрсатиш харажатлари; нормал меҳнат шароитлари ва хавфсизлик техникасини таъминлаш харажатлари; ишлаб чиқаришни бошқариш, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш билан боғлиқ харажатлар; давлат ижтимоий ва тиббий сугуртага ажратмалар, пенсия таъминоти; кредитлар бўйича тўловлар, номоддий активлар бўйича эскириш ва бошқа харажатлар.

Ишлаб чиқаришни бошқариш: ташкилот бошқарув аппарати ва унинг таркибий бўлинмалари ходимларини тутиб туриш; хизмат енгил автотранспортини сақлаш харажатлари; хизмат сафарлари харажатлари; қўшимча тўловлар, чет ташкилотларнинг ишлаб чиқаришни бошқариш бўйича хизматларига ҳақ тўлаш билан боғлиқ харажатлар моддалари синчиклаб текширилади.

Ташкилотнинг тижорат фаолияти билан боғлиқ вакиллик харажатлари; ташкилот кенгаши (бошқаруви) ва тафтиш комиссияси мажлисларини ўтказиш харажатлари (тасдиқланган сметалардан ортиқ).

Қайд этилган харажатлар орасида вакиллик харажатлари алоҳида эътибор талаб қилади. Уларга вакилларни расмий қабул қилиш (нонуста ёки тушлик ёхуд бошқа шунга ўхшаш тадбир); маданий томоша тадбирларида қатнашиш харажатлари; музокаралар ва маданий дастур тадбирлари вақтида буфет хизмати кўрсатиш харажатлари; ташкилот штатида бўлмаган таржимонлар хизматларига ҳақ тўлаш; автотранспортдан фойдаланиш учун ҳақ тўлаш киради.

Маҳсулот таннархи даражасига ноишлаб чиқариш харажатлари жиддий таъсир кўрсатади. Шу сабабли текширувчи маҳсулотнинг ҳақиқий таннархига киритилган брақдан кўрилган йўқотишлар; кафолатли таъмирлаш харажатлари; туриб қолиш натижасидаги йўқотишлар; айбдор шахслар топилмаганда моддий бойликлар камомоди; ишлаб чиқаришда жароҳатланиш оқибатида меҳнат қобилиятини йўқотиш сабабли тўланадиган нафақалар, қайта ташкил этиш ва штат қисқариши муносабати билан

ташкilotдаги ишдан бўшатишган ходимларга тўловларни ўрганади. Ушбу йўқотишлар ва харажатларга таъсир кўрсатган омиллар ва сабаблар аниқланади.

Текширувчи қуйидагиларни ўз ичига олган харажатлар моддаларини алоҳида текшириш шарт: солиқлар, йиғимлар, бюджетдан ташқари ижтимоий жамғармаларга ажратмалар, йўл қўйиладиган меъёр доирасида инфлослантирувчи моддаларни ташлаганлик учун тўловлар, кредитлар бўйича ставкалар доирасидаги тўловлар, маҳсулотни сертификатлаш ишлари ҳақини тўлаш, белгиланган меъёрларга кўра хизмат сафарларига харажатлар, йўл пули, ёнғинга қарши ва қоровулар муҳофазаси, кадрлар етказиб бериш ҳамда уларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш учун чет ташкilotларга тўланган ҳақ, алоқа, ҳисоблаш марказлари хизматлари ҳақини тўлаш, ижара ҳақини тўлаш ва бошқа харажатлар.

Тугалланмаган ишлаб чиқариш ҳақиқатда қолдиқлари борлигини белгилаш ва уларнинг ҳақиқий баҳосини чиқариш катта аҳамиятга эга, чунки товар маҳсулоти таннари, фойда кўрсаткичлари, ундан бюджетга ажратмаларнинг тўғрилиги шунга боғлиқ.

«Реализация» дебетига киритилган ишлаб чиқариш харажатлари ва реализация қилинган маҳсулот сотилиши тўғрисидаги маълумотлар асослилигини текшириш жуда муҳим. Бунда назоратнинг қуйидаги асосий босқичларини ажратиш олиш зарур:

реализация қилинган (юклаб жўнатишган) маҳсулот билан омборлардаги маҳсулот қолдиқлари ўртасидаги харажатлар асосли тақсимланганлигини текшириш,

харажатлар таркиби тўғри шакллантирилганлигини текшириш. Агар жорий ҳисобда юклаб жўнатишган ва реализация қилинган маҳсулот ҳисоб нархлари (режадаги таннарх, улгуржи ёки шартномавий нархлар) бўйича баҳоланган бўлса, юклаб жўнатишган товарлар ҳақиқий таннархи белгиланади ва ҳисобот даври охиридаги омборлардаги тайёр маҳсулот қолдиқлари баҳоланади. Бунинг учун тайёр маҳсулот ҳақиқий таннархининг ҳисоб нархларидаги қийматидан четланишлари фоизи ҳисобланади. Ҳисобот даврида юклаб жўнатишган товарлар ҳақиқий таннархини ҳисоблаш учун ҳисоб нархлари бўйича юклаб жўнатишган товарлар миқдорига четланишлар фоизи билан тузатиш киритилади. Тайёр маҳсулот қолдиқлари ҳақиқий таннархи ҳам худди шундай ҳисобланади.

Моддий ишлаб чиқариш захиралари бухгалтерия ҳисоби операцияларини текширишда омбор ҳисоби маълумотларининг 1000 «Материаллар» счёти бўйича синтетик ҳисоб кўрсаткичларига мувофиқлиги аниқланади. Бунинг учун сальдо ведомости бўйича қолдиқлар умумий якуни (суммар кўринишда) айланма ведомостида келтирилган ой охиридаги қолдиқлар билан солиштирилади. Бундай солиштирув ҳар бир омборда алоҳида ўтказилади. Барча омборлардаги бир ой давомида материаллар чиқиб кетиши умумий айланмалари ва ведомостдаги ой охиридаги материаллар қолдиқлари кредит айланмаси ва 1000 «Материаллар» счётидаги қолдиқлар билан солиштирилади.

Агар барча тафовутлар моддий ресурслар ҳисоби йўлга қўйилмаганлиги натижасида юзага келган бўлса, бухгалтерия ҳисобини тиклаш чораларини кўриш лозим.

Материалларни ишлаб чиқаришга бериш операцияларини текшираётганда чиқим ҳужжатлари асосида тузиладиган омборлардаги материалларни сарфлаш бўйича жамғарма ведомостларидан фойдаланилади. Ҳужжатлар айлануви катта бўлганда интервал бўйича белгиланган жамликдаги ҳужжатлар танланади.

Шуни ҳисобга олиш лозимки, моддий-техник таъминот бўлимлари ёки режалаш бўлимлари муайян турдаги буюмларни ишлаб чиқаришга материаллар сарфлашнинг белгиланган меъёрлари асосида материалларни ишлаб чиқаришга бериш лимитларини ишлаб чиқадилар. Барча ҳолларда материалларни ишлаб чиқаришга бериш муайян турдаги буюмни ишлаб чиқариш лимити доирасида амалга оширилиши керак. Агар лимитлар белгиланмаган бўлса, материалларнинг ишлаб чиқаришга берилиши тасдиқланган рецептлар ва калькуляцияларга мувофиқ амалга оширилади.

Моддий бойликларни омборлардан ишлаб чиқаришга бериш корхона тегишли тармоққа мансублигига қараб турли ҳужжатлар билан расмийлаштирилади. Булар ойлик йиртма талонли лимит карталари, материалларни алмаштириш ёки уларни қўшимча бериш талабнома-далолатномалари, комплектловчи ведомостлар, бичиш карталари, забор варақлари ва бошқалар бўлиши мумкин.

Бир вақтнинг ўзида моддий бойликлар берилгандан кейин омбор ҳисоби маълумотларини диққат билан таҳлил қилиш лозим. Натижада ошириб ҳисобдан чиқариш ҳажмини аниқлаш

имкони туғилади, бу эса омборларда ҳисобга олинмаган ортиқча материаллар юзага келишига, уларнинг олиб қўйилишига сабаб бўлади.

Ҳисобдан чиқариш ҳақиқатда сарфлашга қараб эмас, балки меъёрга кўра амалга оширилса, хом ашё ва ёрдамчи материаллар оширилган меъёрлари натижасида тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришда ҳисобга олинмаган ортиқча материаллар юзага келиши мумкин. Чиқим ҳужжатларида қайд этилган материаллар сифат хarakterистикаси кўрсаткичлари материаллар омборга кириш қилинган ёрдамчи ҳужжатлар маълумотлари билан солиштирилади.

Хом ашё ва ёрдамчи материалларни ишлаб чиқаришга назорат тартибиде бериш (эксперимент) ёрдамеда белгиланган сарфлаш меъёрлари асослилигини текшириш мумкин, унинг боришини комиссия махсус далолатнома билан расмийлаштиради.

Тайёр буюмлар ишлаб чиқаришга материаллар қийматидаги четланишлар асосли ҳисобдан чиқарилганлиги белгиланади. Бунинг учун моддий бойликлар ҳисоби ведомости маълумотлари таҳлил қилинади. Ведомость кўрсаткичлари моддий ресурсларни кириш қилиш бўйича назорат таомилларини бажаришда текширилганлиги боис четланишлар ҳисоб-китоби техникасини баҳолаш билан чекланилади. Шунингдек четланишлар ўртача фoзи ва материаллар сарфланиши йўналишлари бўйича четланишларнинг ҳисобдан чиқарилиши, жумладан уларнинг омбордаги қолдиги тўғри ҳисобланганлиги текширилади.

Ишлаб чиқариш харажатлари умумий ҳажмига цехларга берилган материаллар ва хом ашёни баҳолаш сезиларли таъсир кўрсатади. Баҳолаш усуллари корхона ҳисоб сиёсатида белгиланиши керак. Улар: ўртача ҳисобланган нарх, FIFO (ФИФО) ёки LIFO (ЛИФО)* усуллари бўлиши мумкин. Эслатиб ўтамиз, ФИФОда моддий ресурслар биринчи харид нархлари бўйича, ЛИФОда эса охириги харид нархлари бўйича таннархга киритилади.

Текширувчи йил давомида материалларни баҳолаш усули ўзгармаганлигига ишонч ҳосил қилиши керак.

Ишлаб чиқариш захиралари жорий ҳисоби ҳисоб нархлари бўйича юритилган вариантда ушбу нархлар ва харид қилинган материаллар ҳақиқий таннархи ўртасидаги четланишларнинг тақсимланиши назоратнинг муҳим объекти ҳисобланади.

Материаллар сарфи ҳақиқий таннархи хато равишда ёки қасдан оширилганда тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари

сунъий равишда ошиб, маҳсулотлар реализациясидан фойда каямади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

- 1. Маҳсулот таннархи деганда нимани тушунаси?*
- 2. Таннарх қандай аниқланади?*
- 3. Тайёр маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархи ва харажатлар таркибини текширишда қандай ҳужжатлар ўрганилади?*
- 4. Маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг ишлаб чиқариш таннархига киритиладиган харажатларига қандай харажатлар киради?*
- 5. Давр харажатларига қандай харажатлар киради?*
- 6. Молиявий фаолият бўйича харажатлар ҳақида нималарни биласиз?*
- 7. Баҳолашнинг қандай усуллари биласиз?*

2.6§. Қисқа муддатли текширувлар ўтказиш тартиби

Давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилдиган солиқ текширувларининг асосий шаклларида бири бўлган қисқа муддатли текширув солиқ тўловчининг молия-хўжалик фаолиятини текшириш билан боғлиқ бўлмаган, фақатгина унинг айрим операцияларининг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқлигини текшириш ҳисобланади. Жумладан, мазкур текшириш қуйидагиларни назорат қилиш мақсадида ўтказилади:

а) фискал хотирали назорат-касса машиналарини (бундан буён – НКМ) ва пластик карточкалар бўйича тўловларни қабул қилувчи ҳисоб-китоб терминаллари тўғри қўлланилаётганлигини аниқлаш;

б) бир марталик талон ва бошқа рухсат берувчи ҳужжатлар борлигини белгилаш;

в) солиқ хизмати органлари ваколат доирасига кирадиган, лицензиялаш қоидаларини ва айрим турдаги акциз товарларни сақлаш ва реализация қилиш, ишлаб чиқариш шароитларини ҳамда турларини ўрганиш.

Бизга маълумки, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида нақд пулда ҳисоб-китоб қилиш билан товарларни реализация қилиш,

ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш Назорат-касса машиналарининг давлат реестрига киритилган фискал хотирали назорат-касса машиналари мажбурий қўлланилган ҳолда амалга оширилади. Фақатгина бундан нақд пул билан ҳисоб-китоб қилишни, фаолиятининг ўзига хос хусусияти сабабли назорат-касса машиналарини қўлламасдан амалга ошириши мумкин бўлган айрим тоифадаги юридик ва жисмоний шахслар мустасно ҳисобланади. Фаолиятининг ўзига хос хусусияти сабабли нақд пул билан ҳисоб-китоб қилишни назорат-касса машиналарини қўлламасдан амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган айрим тоифадаги юридик ва жисмоний шахсларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдаланишга рухсат этилган Назорат-касса машиналарининг давлат реестри Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган тартибда шакллантирилади.

Қуйидаги жадвалда ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдаланишга рухсат этилган назорат-касса машиналарининг Давлат реестри келтириб ўтилган (9-жадвал).

Фискал хотирали назорат-касса машинаси техник жиҳатдан вақтинча носоз бўлган ёки электр энергияси бўлмаган тақдирда, нақд пул билан ҳисоб-китоб қилишни харидорларга квитанциялар, чипталар, талонлар ёки чекка тенглаштирилган, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тасдиқланадиган шаклдаги қатъи ҳисобдаги бошқа ҳужжатларни бериш орқали амалга оширишга йўл қўйилади.

Фискал хотирали назорат-касса машиналарини қўллаш жариёида юқоридаги мажбуриятлардан ташқари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 24 апрелдаги «Деҳқон бозорлари ва савдо комплекслари фаолиятини ташкил қилишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1326-сонли қарори билан 2010 йилнинг 1 октябридан бошлаб аҳоли билан пул ҳисоб-китобларини амалга оширувчи ҳўжалик субъектлари томонидан қўлланиладиган назорат-касса машиналари ягона техник талабларга мос келиши ва «Ўзстандарт» агентлиги томонидан белгиланган тартибда мажбурий сертификациядан ўтказилиши лозимлиги, сертификати бўлмаган ёки белгиланган ягона техник талабларга жавоб бермайдиган назорат-касса машиналаридан фойдаланган ҳолда чек бериш айбдор шахсларни қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка тортиш учун асос бўлишлиги белгилаб қўйилди.

**Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдаланишга рухсат этилган назорат-касса машиналарининг
ДАВЛАТ РЕЕСТРИ¹⁰**

№	Нazorat-касса машина руsumлари	Нazorat-касса машиналарини ишлаб чиқарувчилар	Давлат	Фойдаланишга рухсат этилган НКМларни Давлат Реестрига киритилган сана	Нazorat-касса машина- ларидан фойдаланиш муддати
1.	UZBEKISTAN	«ЎзЭФФ» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	30.08.95.й	Чекланмаган
2.	SILEKX – 7004	M+SHOURDAKIS	Греция	30.08.95.й	Чекланмаган
3.	SILEKX – PARCTIKA	M+SHOURDAKIS	Греция	12.12.97.й	Чекланмаган
4.	CASIO FE-2000	CASIO	Япония	30.08.95.й	Чекланмаган
5.	CASIO TK-2200	CASIO	Япония	30.08.95.й	Чекланмаган
6.	CASIO FE-700	CASIO	Япония	30.08.95.й	Чекланмаган
7.	КАРАТ –1500-Д	ТОО	Болгария	30.08.95.й	Чекланмаган
8.	КАРАТ-КОЛИБРИ	ТОО	Болгария	07.03.97.й	Чекланмаган

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси материаллари асосида тайёрланган.

9.	SAMSUNG ER-4615-RF	SAMSUNG	Жанубий Корея	07.03.97.й	Чекланмаган
10.	SAMSUNG ER-250-RF	SAMSUNG	Жанубий Корея	30.08.95.й	Чекланмаган
11.	SAMSUNG ER-4615-F	«Ўз-SAMCUNГ» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	01.04.98.й	Чекланмаган
12.	SAMSUNG ER-250-F	«Ўз-SAMCUNГ» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	01.04.98.й	Чекланмаган
13.	ЭЛЕКТРОНИКА 92-06	«ЭЛЕКТРОНИКА»	Болгария	01.04.98.й	Чекланмаган
14.	МЕРКУРИЙ-115Ф-Уз	«ФОТОН» ХЖ	Ўзбекистон	02.10.98.й	Чекланмаган
15.	АРКУС-КАСБИ-01Ф	«АРКУС-Д» АОЗТ	Россия	02.10.98.й	Чекланмаган
16.	RF КАСБИ 02-Ф	«АРКУС-Д» АОЗТ	Россия	06.09.99.й	Чекланмаган
17.	МЕРКУРИЙ-112Ф-Уз	«ФОТОН» ХЖ	Ўзбекистон	17.12.99.й	Чекланмаган
18.	МЕРКУРИЙ-112.1Ф-Уз	«ФОТОН» ХЖ	Ўзбекистон	17.12.99.й	Чекланмаган
19.	МЕРКУРИЙ-111Ф	«ИНКОТЕКС» фирмаси	Россия	05.03.01.й	Чекланмаган
20.	МЕРКУРИЙ-112Ф	«ИНКОТЕКС» фирмаси	Россия	05.03.01.й	Чекланмаган

21.	МЕРКУРИЙ-115Ф	«ИНКОТЕКС» фирмаси	Россия	05.03.01.й	Чекланмаган
22.	МЕРКУРИЙ-152Ф	«ИНКОТЕКС» фирмаси	Россия	05.03.01.й	Чекланмаган
23.	МЕРКУРИЙ-153Ф	«ИНКОТЕКС» фирмаси	Россия	05.03.01.й	Чекланмаган
24.	DATECS MP-5000	«КАШФИ АСРОР ЛТД» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	05.03.01.й	Чекланмаган
25.	PCU POS – 560-B1	«ФИРИШ ИНТЕРПРАЙЗЕС Ко.ЛТД»	Тайвань	05.03.01.й	Чекланмаган
26.	АМС-100Фш	«ТАРАҚҚИЁТ- АРКУС» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	15.04.02й	Чекланмаган
27.	АМС-101Фш	«ТАРАҚҚИЁТ- АРКУС» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	15.04.02. й	Чекланмаган
28.	ОРИОН-100Ф-Уз	«ФОТОН» ХЖ	Ўзбекистон	31.07.02 й.	Чекланмаган
29.	Астра-100Uz	«YENGIL SANOAT TIJORAT MARKAZI» маъсулияти чекланган жамияти	Ўзбекистон	27.11.02 й.	Чекланмаган

30.	Элвес-Микро-Ф	«НАМЦТРИХ М» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	27.11.02 й.	Чекланмаган
31	«Элит-Мобил F UZ»,	«BULTEX» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	24.02.03 й.	Чекланмаган
32.	«Элит Микро F UZ»,	«BULTEX» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	24.02.03 й.	Чекланмаган
33.	«Элит Такси ЛГ F UZ»	«BULTEX» қўшма корхонаси	Ўзбекистон	24.02.03 й.	Чекланмаган
34	«Штрих-ФР-Ф»	«Штрих-М» ЁАЖ	Россия	06.09.06 й.	Чекланмаган
35	«INTER MROS 2001»	«Intet» фирмаси	Туркия	06.09.06 й.	Чекланмаган

Фискал хотирали назорат-касса машиналарининг қўлланилиш тартибига риоя этилиши устидан назорат давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 6 апрелдаги «Тижорат банклари депозитларига аҳоли ва хўжалик субъектлари бўш пул маблағларини жалб этишни янада рағбатлантириш қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1090-сонли қарори билан тегишли рўйхатга киритилган савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналари томонидан тўлов терминаллари билан жиҳозлаш ҳамда улардан фойдаланиш талабларига риоя этилмаганлиги назорат-касса машиналарини ўрнатиш ҳамда фойдаланиш тартиби, савдо ва хизмат кўрсатиш қоидаларини бузишга тенглаштирилди, шунингдек улар зиммасига қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавобгарлик юкланиши белгилаб қўйилди.

Ўз навбатида мазкур қарордан келиб чиққан ҳолда солиқ органларига:

савдо ва хизмат кўрсатиш объектларида тўловларни пластик карточкалар орқали қабул қилиш бўйича ҳисоб-китоб терминалларининг мавжудлиги ҳамда улардан мажбурий равишда фойдаланиш устидан қаттиқ назорат ўрнатиш;

савдо ва назорат-касса машиналаридан фойдаланиш ҳамда ҳисоб-китоб терминалларида фойдаланиш қоидалари бузилиши, шунингдек пластик карточкалардан фойдаланган ҳолда тўловларни қабул қилишдан ноқонуний бўйин товлаш ҳолатлари аниқланган тақдирда айбдор шахсларга нисбатан қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарлик чоралари қўллаш;

савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналари томонидан тўловларни пластик карточкалар орқали амалга оширишда ҳисоб-китоб терминалларида фойдаланиш масалалари бўйича тезкор равишда чора кўриш учун хизмат кўрсатувчи тижорат банки билан биргаликда ҳар бир минтақада миқдорларнинг аризаларини, шу жумладан, «ишонч телефонлари» орқали мурожаатлари кўриб чиқишини ҳамда келиб тушадиган мурожаатларнинг зудлик билан текширилишини ташкил этиш вазифалари юклатилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 19 апрелдаги «Тижорат банклари депозитларига аҳоли ва хўжалик субъектлари бўш пул маблағларини жалб этишни янада рағбатлантириш қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1325-сон-

ли қарорида аҳоли билан пулли ҳисоб-китобларни амалга оширадиган ва банк пластик карточкаларидан тўловлар қабул қилиш бўйича ҳисоб-китоб терминаллари билан жиҳозланиши шарт бўлган чакана савдо ҳамда хизмат кўрсатиш объектларининг рўйхати қайта тасдиқланди (10-жадвал).

10-жадвал

Аҳоли билан пулли ҳисоб-китобларни амалга оширадиган ва банк пластик карточкаларидан тўловлар қабул қилиш бўйича ҳисоб-китоб терминаллари билан жиҳозланиши шарт бўлган чакана савдо ҳамда хизмат кўрсатиш объектлари рўйхати

N	Объектларининг номи
1	Авиация ва темир йўл чипталарини сотиш кассалари
2	Автовокзаллар ва автостанциялар кассалари
3	Автомобилларга ёнилғи қуйиш шохобчалари
4	Меҳмонхоналар
5	Кредит ташкилотлари (кредит уюшмалари, микрокредит ташкилотлари, ломбардлар), суғурта ташкилотлари ва молия бозорининг бошқа субъектлари
6	Турғун савдо шохобчалари, шу жумладан дорихоналар (эгалланган майдон ҳажмидан қатъи назар)
7	Умумий овқатланиш объектлари
8	Аҳолидан уй-жой-коммунал хизматлари, шунингдек телефон, шу жумладан уяли телефон алоқаси хизматлари учун тўловларни қабул қилиш пунктлари
9	Автотранспорт воситаларини вақтинчалик сақлаш жойлари
10	Алоқа бўлимлари
11	Маиший хизмат кўрсатиш ва маданий-оммавий ҳамда томоша тадбирларини ўтказиш объектлари
12	Аҳоли билан пулли ҳисоб-китобларни амалга оширувчи бошқа хўжалик юритувчи субъектлар

Демак, юқорида рўйхати келтирилган аҳоли билан пул ҳисоб-китобларини амалга оширадиган ва ҳисоб-китоб терминаллари билан жиҳозланиши шарт бўлган чакана савдо ҳамда хизмат кўрсатиш объектларининг қонунчиликка биноан банк пластик карточкаларидан тўловлар қабул қилиш талабларига сўзсиз риоя қилишини таъминлаш мақсадида қисқа муддатли текширишларни ташкил қилиши ҳамда аҳоли билан пул ҳисоб-китобларини амал-

га оширадиган ва ҳисоб-китоб терминаллари билан жиҳозланиши шарт бўлган объектлар фаолияти устидан мунтазам мониторинг олиб борадилар.

Ўз навбатида солиқ тўловчи сифатида рўйхатдан ўтмасдан тадбиркорлик фаолиятини юритаётган шахсларни аниқлаш солиқ хизмати органларининг хизмат йўналишларидан бири ҳисобланади. Мазкур хизматни солиқ хизмати органлари ходимлари мунтазам, систематик равишда амалга оширадилар. Солиқ тўловчиларни рўйхатга олиш учун солиқ хизмати органлари ходимлари муайян йўналиш ёки ҳудуд участкаси бўйича рейд текширувигачиқишлари керак. Бунда ушбу ҳудуд участкаларида солиқ органларида рўйхатдан ўтган солиқ тўловчилар тўғрисида маълумот бўлиши зарур. Ўрганилаётган ҳудуд участкасида биринчи галда, рўйхатга олинмаган шахслар ҳақида маълумотларни инобатга олиш керак.

Белгиланган участка бўйича рейд текширувигачиқишдан аввал солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган маълумотларнинг (фаолият тури, мол-мулк, ер участкалари, транспорт воситалари мавжудлиги, ёлланма ишчилар борлиги ҳамда сони ва ҳ.к.) тўғрилигини солиштириш мақсадида солиқ органи ходими тадбиркорлик объектлари бўйича тўлиқ маълумотлар тўплаб, солиқ тўловчи тўғрисида ахборот тайёрлайди. Шунингдек, бошқа давлат органларининг маълумотлари, оммавий ахборот воситаларидан олинган хабарлар, солиқ тўловчиларнинг ариза ва шикоятлари, шу жумладан «ишонч телефони»га берилган хабарлардан фойдаланиш керак.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг тегишли моддаси бўйича илгари маъмурий жавобгарликка тортилган солиқ тўловчиларни рўйхатга олиш доимий равишда назорат (мониторинг) қилинади. Агарда солиқ органига рўйхатга қўйилмаса такрорий рейд текшируви ўтказилади.

Рейд текшируви давомида солиқ тўловчидан қуйидаги ҳужжатлар сўралади:

жисмоний шахслар учун яқка тартибдаги тадбиркор сифатида давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ёки юридик шахс сифатида давлат рўйхатидан ўтказилганлиги (қайта рўйхатдан ўтказилганлиги) тўғрисида гувоҳнома;

НКМни рўйхатдан ўтказиш карточкаси;

НКМ касса юритиш китоби (кассир-оператор китоби).

Солиқ тўловчи томонидан НКМни қўлламай, давлат солиқ хизмати органларида рўйхатдан ўтказилмаган ёки фискал режимда бўлмаган ёхуд носоз НКМни қўллаб пул ҳисоб-китобларини амалга ошираётган ёки хизматлар кўрсатилаётган ҳолатларни қисқа муддатли текширув далолатномасида акс эттириш керак. Бундан ташқари, солиқ тўловчидан (унинг мансабдор шахсидан) мазкур қонунбузарлик ҳолати юзасидан тушунтириш хати олиш зарур. Агар қисқа муддатли текширув давомида товарни сотишда (ишлар, хизматлар) НКМни қўллаб реализация қилинаётганда солиқ тўловчига (унинг мансабдор шахси) НКМ тасмасидан чекни йиртиб бермаса, бинобарин чек харидорга берилмаса, бу ҳолатни ҳам қисқа муддатли текширув далолатномасида қайд этиш керак.

Қисқа муддатли текширув давомида солиқ тўловчи иштирокида кассадаги нақд пул тушуми ҳисобланиши асосий жиҳат саналади. Сўнгра иш куни бошидан текширув бошланиш пайтигача тушган нақд пул тушуми йиғиндиси акс эттирилган Х – ҳисоботи олинади. Кассадаги нақд пулни саноқдан ўтказилиши ҳамда Х – ҳисобот олинishiни солиқ тўловчи томонидан давлат солиқ хизмати органи ходими иштирокида амалга оширилади ва улар ўзаро солиштирилади.

Х – ҳисоботда акс эттирилган тушум йиғиндиси билан кассадаги нақд пул йиғиндиси орасида фарқ борлиги аниқланганда қисқа муддатли текширув далолатномасига солиқ тўловчининг (унинг мансабдор шахсларининг) тафовут сабаблари кўрсатиб ўтилган тушунтириш хатини илова қилиш керак. Солиштириш чоғида иш куни бошида касса юритиш китобида акс эттирилган нақд пуллар қолдиги борлигига ҳамда пул маблағлари ҳаракатига ҳам эътибор бериш лозим (кассир-оператор китобида).

Бунда кассадаги нақд пуллар йиғиндиси Х – ҳисоботда акс эттирилган йиғиндидан кўпроқ бўлса, тушумнинг бир қисми (нақд пуллар) НКМда акс эттирилмай кассага қабул қилинганини тасдиқлайди, мазкур ҳуқуқбузарлик НКМни қўллаш тартибини бузиш деб баҳоланади.

Агар кассадаги нақд пул йиғиндиси Х – ҳисоботда акс эттирилган йиғиндига қараганда кам бўлса, унда кун бошидаги касса қолдиги ва кун давомидаги хизмат харажатлари НКМ орқали ўтказилган нақд пулларни ҳисобга олиш китобини текшириш керак.

Х – ҳисобот билан нақд пулларни ҳисобга олиш китобидаги маълумотлар орасидаги тафовут, бундай ҳуқуқбузарлик касса операцияларини юритиш тартибини бузиш деб баҳоланади.

Барча аниқланган маълумотлар, шу жумладан ҳуқуқбузарликлар ва тафовутлар далолатномада, ушбу ҳолатларни тасдиқловчи ҳужжатларга таянган ҳолда батафсил акс эттирилади. Бундан ташқари, қисқа муддатли текширув далолатномасига қуйидагилар илова қилинади: қисқа муддатли текширув пайтида солиқ тўловчи (унинг мансабдор шахси) томонидан имзоланган кассадаги тушумни (нақд пуллар) санокдан ўтказиш далолатномаси, Х – ҳисобот.

Қисқа муддатли текширувда ҳуқуқбузарликлар аниқланганда давлат солиқ хизмати органи ходими маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳақидаги иш кўриладиган жойни, сана ва вақти ҳақида солиқ тўловчини хабардор қилиши шарт. Бунда солиқ тўловчини чақириш ҳақидаги хабарнома қисқа муддатли текширув далолатномасига тегишли маълумот киритиш йўли билан берилади.

Бир марталик талон мавжудлиги бўйича рейд текширувини ўтказиш, бир марталик талон асосида тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи шахсларга нисбатан ўтказилади.

Рейд текшируви ўтказилаётганда бир марталик талоннинг мавжудлиги, бир марталик талон асосидаги тартиб тўғри қўлланилаётганлиги, шунингдек бир марталик талон бланкасидаги маълумотларнинг тўғрилиги, амалга оширилаётган фаолият тури кўрсатилганлиги, маҳаллий ваколатли орган қарори билан белгиланган бир марталик талонлар қиймати тўғри қайд этилганлиги текширилади.

Бир марталик талон бўлмаганда маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида баённома тузилиб, текширув материаллари билан бирга маъмурий жавобгарликка тортиш учун суд органларига топширилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Қисқа муддатли текшириш неча кунда амалга оширилиши керак?

2. Назорат касса машиналарининг мажбурий қўлланилишини назарда тутувчи қандай меъёрий ҳужжатларни биласиз?

3. Банк пластик карточкаларидан тўловлар қабул қилиш бўйича ҳисоб-китоб терминалларининг мажбурий йўлланилиши лозим бўлган чакана савдо ва хизмат кўрсатиш объектлари рўйхатига қайси объектлар киради?

4. Назорат касса машиналарининг қандай турлари мавжуд?

5. Бир марталик талон ёки чек ҳақида нималарни биласиз?

6. Назорат касса машиналаридан фойдаланиш тартиб-қоидаларини бузганлик учун қандай жавобгарлик чоралари мавжуд?

7. Назорат касса машиналаридан «X» ва «Z» ҳисоботлари нима мақсадда чиқарилади?

8. Қандай ҳолатлар назорат касса машиналарини қўллаш тартибини бузиш деб баҳоланади?

2.7§. Хўжалик юритувчи субъектларни фаолият турларига нисбатан текширишнинг ўзига хос хусусиятлари

Қурилиш ташкилотларини текшириш хусусиятлари

Қурилиш ташкилотларини текшириш хусусиятига бажарилган қурилиш ишлари, шунингдек қурилишдан ташқари бошқа фаолият турлари бўйича ишлаб чиқарадиган маҳсулот ва кўрсатадиган хизматлар таннархи тўғри белгиланганини текшириш киради. Қурилиш ишлари таннархи ташкилот тузилмаси ва қурилиш ишлари бўйича тузилган шартнома шартларидан келиб чиқади.

Текширувчи қуйидагиларни текшириши зарур:

- қурилиш ишларига ҳисобдан чиқарилаётган материаллар қиймати тўғри шакллантирилганлиги;

бажарилган қурилиш-монтаж ишлари ҳажми олинган натижаларни қурилиш-монтаж ишларини бажариш далолатномалари билан солиштириб текширилади (2-сон шакл).

- қурилиш шартномаси;

- лойиҳа-смета ҳужжатлари;

- объектлар қурилишига капитал қўйилмалар технологик таркиби тўғри белгилангани (капитал қўйилмалар барча турдаги

қурилиш ишлари, монтаж ишлари, ускуналар, асбоб-анжомлар қиймати, бошқа ишлар ва харажатлардан таркиб топади).

Текширувчи қуйдагиларни ҳам аниқлаши шарт:

- қурилиш ишларига, ускуналарни монтаж қилиш ишларига нималар киришини (ускуналарни монтаж қилиш ишлари ҳажмига нималар киритилмайди);

- ускуналар, асбоб-анжомлар бўйича харажатлар таркибига нималар киришини;

- қайси ускуна қурилиш сметаларига кириши ёки кирмаслигини;

- бошқа капитал ишлар ва харажатлар таркибига нималар кириши (капитал қўйилмаларга нималар киритилмайди);

- қурилиш ишлари, шунингдек маҳсулот ва хизматлар таннарига нималар киритилмаслиги керак;

- тугалланмаган қурилиш ишлаб чиқаришига нималар кириши;

- солиқлар тўғри ҳисоблаб ёзилганми ва бюджетга тўланганми.

Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарини текшириш хусусиятлари

Бунда савдо, умумий овқатланиш соҳаси текширилади.

Текширувчи қуйдагиларни текшириши зарур:

- товарлар омборга кирим қилиниши учун асос бўладиган бирламчи ҳужжатлар (ҳисобварақ-фактура, товар-транспорт юкхати, юк квитанциялари – юк темир йўлдан қабул қилинганда) қандай расмийлаштирилганлиги;

- бухгалтерияда товарлар аналитик ҳисоби тўғри юритилганлиги;

- тегишли ихтисослаштирилган корхоналарда тарози ҳўжалиги;

- чакана савдода товарлар тўғри ҳисобга олинганлиги (қиймат ифодаси, бундан миқдори, нархи ва суммасига қараб ҳисобга олинадиган товарлар мустасно);

- табиий йўқолиш тўғри ҳисобдан чиқарилганлиги;

- реализация қилинаётган товарлар чакана нархлари тўғри қўйилганлиги;

- идишлар (тара) билан операциялар тўғри акс эттирилганлиги;

- аҳоли билан пул ҳисоб-китобларини амалга оширишда назорат-касса машиналарини қўллаш тартиби бузилмаганлиги;

- нақд пулларни инкассация қилиш муддатлари;

- инвентаризациянинг ўз вақтида ўтказилганлиги ва натижалар аниқланганлиги;
- моддий жавобгар шахсларнинг товар ҳисоботларини тўғри тузганлиги;
- касса операцияларини юритиш тартиби;
- товарлар реализациясидан тушум тўлиқ кирим қилинганлиги;
- товарлар комиссияга реализация қилинганда операциялар тўғри акс эттирилганлиги;
- товарларни арзонлаштириш, қўшимча баҳолаш ва қайта баҳолаш тўғри йўлга қўйилганлиги.

Лойиҳа-қидирув ташкилотларини текшириш хусусиятлари

Лойиҳа-қидирув ташкилотларини текшириш хусусиятларига лойиҳа ва қидирув маҳсулотлари (ишлари, хизматлари) таннархига киритиладиган харажатлар таркиби ва уларнинг ҳисобга олинишини ҳамда молиявий натижалар шакллантирилишини текшириш киради.

Текширувчи қуйидагиларнинг таннархи билан боғлиқ масалаларни текшириши шарт:

- қидирув экспедициялари, партиялари, отрядлари ходимлари ва бошқа ходимларга вахта усулида ишлаганларида иш жадвалида назарда тутилган корхона жойлашган жойдан иш жойига ва ундан қайтишга йўлда бўлган кунлар учун, шунингдек ходимлар об-ҳаво шароити ва транспорт ташкилотлари айби билан йўлда ушланиб қолган кунлар учун қонунчиликда белгиланган миқдорда тўланадиган сумма;

- буюртмачи қурилиш лойиҳаси таркибида берадиган намунали ва бошқа лойиҳалар ёки уларнинг қисмлари, чизмалари ва намунавий конструкциялар, узеллар ва деталлар, стандартлар қиймати;

- грунтлар ва сув лаборатория таҳлили, хом ашёни ўрганиш ва таҳлил қилиш, қурилиш материалларини ўрганиш ва синаш ҳамда лойиҳаларда қўлланиладиган ва экспериментал текширувга муҳтож янги ускуна тажриба намуналарини синаш, макетлар ва моделлар тайёрлаш хизматлари ҳақини тўлаш;

- дала харажатлари, қидирув амалга оширилаётган ҳудудда экспедициялар, партиялар ва отрядларни тутиб туриш;

- макетлар, слайдлар, кинофотохужжатлар тайёрлаш, лойиҳа-қидирув ҳужжатлари намунавий элементларини ишлаб чиқиш ва тайёрлаш, ҳужжатлар чиқариш ва жўнатиш, кўрсатилган ишларни бажариш учун микрофильмлаш ускуналарига хизмат кўрсатиш билан боғлиқ харажатлар;

- шартномалар бўйича чет ташкилотлар ишлаб чиқарадиган маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнлари ва сифатини экспертиза қилиш, унга доир маслаҳат бериш, назорат қилиш ишларига ҳақ тўлаш ва бошқа харажатлар.

Кичик корхоналарни текшириш хусусиятлари

Текширувчи қуйидагиларни текшириши зарур:

- корхона ҳисоб сиёсати, бухгалтерия ҳисоби тўғри юритилаётганлиги;

- солиқлар ҳамда бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармаларга бошқа тўловлар тўлаш бўйича имтиёзлар тўғри қўлланилаётганлиги ва мақсадли фойдаланилаётганлиги;

- ишлаётганлар, шу жумладан ўриндошлик бўйича ишлаётганлар сони бўйича кичик корхоналар сирасига кирувчи тоифалар тўғри белгиланганлиги.

Транспорт ва транспорт-экспедиторлик корхоналарини текшириш хусусиятлари

Транспорт хизматлари кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектлар текширилаётганда қуйидагиларга эътибор бериш зарур:

- ҳисобот даврида қанча йўл босганликни кўрсатувчи спидометр кўрсаткичларидан келиб чиқиб ЁММ ҳисобдан чиқарилиши;

- йўл варақалари расмийлаштирилиши ва автомобиль қанча йўл босганлигининг акс эттирилиши;

- ЁММ харид қилиш манбаи;

- аҳоли ташиш хизматларини кўрсатганликдан тушган тушум тўлиқ инкассация қилинганлиги;

- транспорт экспедицияси шартномаси шартлари текширилиши;

- транспорт-экспедиция хизматлари кўрсатиш харажатлари таннархга тўғри киритилганлиги.

Юқоридаги масалалардан ташқари солиқ текшируви ўтказишда корхона хусусияти ва солиқ хизмати органлари зиммасига юклатилган солиқ назорати масалаларини ҳисобга олган ҳолда бошқа масалалар ҳам ўрганилиши мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- 1. Қурилиш ташкилотларини текширишининг қандай ўзига хос хусусиятлари мавжуд?*
- 2. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарини текширишда асосан нималарга эътибор қаратиш лозим?*
- 3. Кичик корхоналар ва микрофирмаларни текширишининг ўзига хос жиҳатлари нимада?*
- 4. Транспорт ва транспорт-экспедиторлик корхоналарини текширишда нималарга алоҳида эътибор қаратиш зарур?*

III. БЮДЖЕТ ВА БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАҚСАДЛИ ЖАМҒАРМАЛАР БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАРНИ ТЕКШИРИШ

3.1§. Хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет билан солиқлар бўйича ҳисоб-китобларини текшириш

Солиқ органлари ходимлари томонидан хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет билан солиқлар бўйича ҳисоб-китобларини текширганда солиқ базаларининг тўғри аниқланганлигига, солиқ имтиёзларининг тўғри қўлланилишига, солиқ ставкалари ва солиқ суммаларининг тўғрилигига, солиқларнинг муддатида ва тўлиқ бюджетга ўтказилганлигига, бюджет билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобида тўғри юритилишига, тўловлар бўйича аналитик ҳисобнинг тўғри юритилишига, бюджетга тўловлар бўйича ҳисобот маълумотларининг тўғрилиги ва асослилигига эътибор берилиши лозим.

Корхонанинг бюджет олдидаги мажбуриятлари молиявий ҳисоботнинг биринчи шакли, яъни «Бухгалтерия баланси» (пасив томони, иккинчи – «Мажбуриятлар» бўлими, «Бюджет бўйича қарзлар» сатри) тўғрисида ҳисобот»да келтирилган («Бюджетга тўловлар тўғрисида маълумот» номли иловада ифодаланган бўлади). Бюджет билан корхонанинг ҳисоб-китоблари бухгалтерия ҳисобининг 6410 – «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик» счётида олиб борилади.

6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар (турлари бўйича)» счётининг кредитида бюджетга тўланиши керак бўлган мажбурият суммаси олинган счётлар, давр харажатлари, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш учун фойданинг ишлатилиши, меҳнат ҳақи бўйича ходимлар билан ҳисоб-китобларни ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда акс эттирилади. Якуний ҳисоб-китобда, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича бюджетга илгари ўтказилган бўнак тўловлари 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар (турлари бўйича)» счётининг дебет томонида бюджетга бўнак тўловларини ҳисобга олувчи счётлар (4400) билан боғланган ҳолда акс эттирилади. Бюджетга ҳақиқатда ўтказилган суммалар 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар (турлари бўйича)» счётининг дебет томонида пул маб-

лағларини ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда акс эттирилади.

6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар (турлари бўйича)» счёти бўйича аналитик ҳисоби ҳар бир солиқ турлари бўйича алоҳида юритилади (11-жадвал).

Текширувчи даставвал ушбу счётнинг қолдиғини бухгалтерия балансидан аниқлайди (460-сатр). Мазкур счётнинг қолдиғи Бош китоб, оборот ведомостлари билан ўзаро солиштирилади. Солиқларнинг турлари молиявий ҳисоботдаги «Бюджетга тўловлар тўғрисида маълумот»да келтирилган бўлади.

Шунинг учун у бюджет тўловларига доир ҳисоб-китобларнинг тўғрилиги ва уларнинг Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд қонунчиликка мувофиқ ўз вақтида ўтказиб берилишини синчиклаб текшириши лозим.

11-жадвал

Бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисобга олувчи счёт (6400)нинг бошқа счётлар билан боғланиши

Т/р	Хўжалик муомалаларининг мазмуни	Счётларнинг боғланиши	
		Дебет	Кредит
1	Давр харажатларига тааллуқли ҳар хил ажратмалар, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича бюджетга қарзлар	9430	6410
2	Тайёр маҳсулотларни, товарларни сотишда, ишларни бажариш ва хизматларни кўрсатиш, шунингдек асосий воситалар ва бошқа активларни сотиш ва турли чиқаришда ҚҚС ва акциз суммаси ҳисобланди	4010	6410
3	Бюджетдан маблағлар қайтарилидиган келгуси тўловлар ҳисобига ўтказилди (якуний ҳисоб-китоблар ва ш.к.)	5110, 5210, 5530, 4410	6410

4	Жисмоний шахсларнинг иш ҳақидан даромад солиғи суммаси ушлаб қолинди	6710	6410
5	Ҳисобланган дивиденддан даромад солиғи суммаси ушлаб қолинди	6610	6410
6	Фойдадан бюджетга тўловлар ҳисобланди	9810-9890	6410
7	Бюджетга тўловлар ўтказиб берилди	6410	5010-5530
8	Моддий ресурслар, товарлар, ишлар ва хизматларга тегишли бўлган ҚҚС суммаси ҳисобга олинди	6410	4410
9	Олинган кредитлар ва қарзлар ҳисобидан бюджетга қарзлар тўланди	6410	6810-6840, 7810-7840

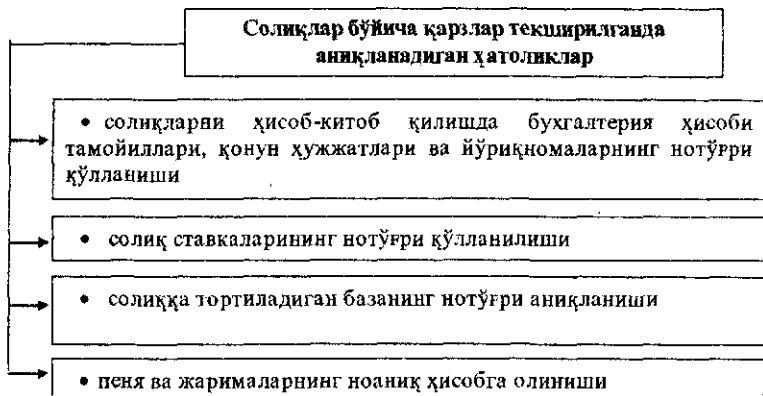
Бюджетга тўланадиган тўловларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси билан, айрим тўловлар¹¹ бўйича бюджет билан, ҳисоб-китобларни амалга ошириш тартиби билан тартибга солинади.

Солиқлар бўйича қарзлар юридик шахсларнинг бюджет олдидаги мажбурияти ҳисобланади ва одатда, маълум санада тўланади. Солиқ қонунчилигининг тез-тез ўзгариши ва меъёрий ҳужжатлар айрим қоидаларидаги зиддиятлар солиқларга доир ҳисоб-китобларда тасодифий хатоларни келтириб чиқариши мумкин.

Солиқлар бўйича қарзлар синчиклаб текширувдан ўтказилганида қуйидаги хатолар аниқланиши мумкин: (8-расм)

Кредиторлик қарзлари ва бутун бухгалтерия ҳисоботини баҳолашга қуйидагилар таъсир кўрсатади:

¹¹ Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмаларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби тўғрисида Низом (ЎЗР АВ 31.01.2005 й. 1446-сон билан рўйхатга олинган ЎЗР МВ 14.01.2005 й. 3-сон ва ЎЗР ДСК 2005-3-сон Қарори билан тасдиқланган)

8-расм. Солиқлар бўйича қарзлар текширилганда аниқланадиган ҳатоликлар

- солиққа тортиш бўйича имтиёз олиш учун хато ахборотларни тақдим этиш;

- солиқ органларига тақдим қилинадиган маълумотларнинг бузиб кўрсатилиши ёки яширилиши;

- бюджетга қарздорликларни аниқлашда, солиққа тортишдан озод этилганлар сифатида солиққа тортишда ҳисобга олинadиган даромадларни нотўғри туркумлаш ёки ҳисоб-китоб қилиш;

- солиққа тортиш бўйича имтиёз олиш учун бош ва шўъба корхоналар ўртасидаги ҳисоб-китоблар бўйича ҳисобда қалбаки муомалаларни акс эттириш.

Ҳар бир солиққа оид қонунчилик ҳужжатида солиқ ставкаларини қўллаш, солиқ солинадиган базани аниқлаш, солиқларни тўлаш муддатлари, ҳисоботларни тайёрлаш ва ҳоказо талаблар акс эттирилади.

Солиқ мажбуриятларининг нотўғри аниқланиши катта молиявий йўқотишлар келтириб чиқаришнинг ҳисобга олиб, ушбу участкада текширувларни ташкил этиш ва ўтказиш технологиясига алоҳида эътибор беришлари лозим.

Текширувларни муваффақиятли ўтказиш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

- бюджет билан ҳисоб-китобларни текширишга юқори малакали мутахассисларни жалб қилиш;

- ходимларни солиққа тортиш масалаларига оид тезкор ахборотлар ва меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш;

- солиқ тўловчи томонидан тақдим қилинадиган, солиққа тортиш масалаларига доир ёзма ахборотлар сифатини самарали назорат қилиш;
- корхона ичида солиқ бўйича маслаҳат бериш технологиясини барпо қилиш ва бюджет билан ҳисоб-китобларни текшириш натижалари бўйича расмийлаштирилиши лозим бўлган ишчи ҳужжатларининг махсус шаклларини ишлаб чиқиш.

Фойда солиғи ва қўшилган қиймат солиғи корхонанинг молия-хўжалик фаолиятига энг катта таъсир кўрсатиб, ҳисоб-китоб қилишда ҳам, текширув ўтказишда ҳам ҳаммадан кўп қийинчиликларни келтириб чиқаради. Шу боис, умум давлат солиқларидан шу инкаласига батафсил тўхталиб, қолган солиқлар ва йиғимлар бўйича эса умумий текширув қоидаларини баён қиламиз.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Корхоналарнинг бюджет билан солиқлар бўйича ҳисоб-китобларини текширишда нималарга алоҳида эътибор бериш зарур?

2. Корхонанинг бюджет олдидagi мажбуриятлари молиявий ҳисоботнинг қайси шаклида акс эттирилган бўлади?

3. Бюджет билан корхонанинг ҳисоб-китоблари бухгалтерия ҳисобининг қайси счётларида олиб борилади?

4. Солиқлар бўйича қарзлар текширилганда қандай хатоликлар аниқланиши мумкин?

5. Текширувларни муваффақиятli ўтказиш учун нималарга эътибор қаратиш лозим?

3.2§. Фойда солиғини ҳисобланиш жараёнини текшириш

Фойда солиғи ҳуқуқий шахслар фойдасининг бир қисмини давлат томонидан олиш йўли билан бюджетга тушириладиган маблағлар манбаларидан биридир. Фойда солиғини текширувдан ўтказиш, қоидага кўра, қуйидагиларни ўз ичига олади:

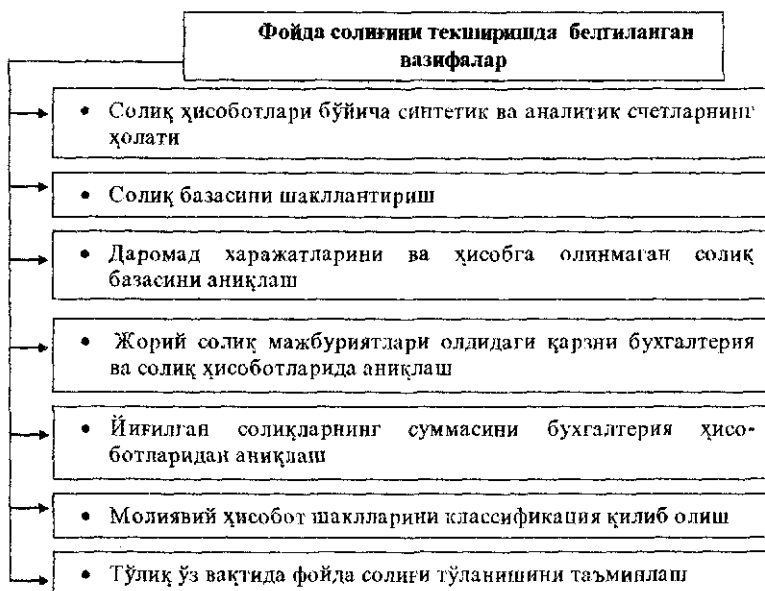
- чораклик учун солиқ ҳисоб-китоби асосида ҳар чоракда ҳисобланган ва тўланган бўнак тўловларни таҳлил қилиш;
- ҳисобот даври учун фойда солиғи ҳисоб-китобини текшириш;
- фойда солиғи бўйича қарзларни ҳисобот давридаги молия-хўжалик фаолияти натижалари асосида таҳлил қилиш.

Корхона ҳисобот даври учун тахмин қилинаётган фойда ва солиқ ставкасидан келиб чиқиб аниқланадиган фойда солиғининг бўнак бадалларини чораклик давомида бюджетга тўлаб боради.

Фойда солиғи бўйича жорий тўловлар ҳар ойнинг 15-кунига қадар ҳисоблаб чиқарилган йил чораги бўйича фойда солиғи суммасининг учдан бир қисми миқдорида тўланади.

Ҳисобот даврида тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойда энг кам иш ҳақининг икки юз бараваридан кам миқдори ташкил этадиган солиқ тўловчилар жорий тўловларни тўламайди.

Тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган фойда солиғи суммаси ҳисобот даври учун бюджетга тўланиши лозим бўлган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи суммасига нисбатан 10 фоиздан кўпроқ камайтирилган тақдирда, давлат солиқ хизмати органи жорий тўловларни юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг ҳақиқий суммасидан келиб чиқиб пеня ҳисоблаган ҳолда қайта ҳисоблашга ҳақли (9-расм).

9-расм. Фойда солиғини текширишда белгиланган вазифалар

Фойда солиғини текшириш жараёнида қуйидаги ҳуқуқбузарликлар бўлиши мумкин:

- Солиқ базасини тўғри шакллантирмаслик (даромад харажати);
- Иқтисодий харажат таркибига белгиланмаган харажатларнинг киритилиши;
- Солиқ имтиёзлари қоидаларини бузиш;
- Шакллантирилган солиқ ажратмаларини бузиш ҳоллари;
- Ички назоратнинг йўқлиги, фойда солиғини нотўғри ҳисобланганлиги.

Текширув чоғида қуйидаги ишлар амалга оширилиши лозим:

1. Фойда солиғини ҳисобга оладиган счёт бўйича қолдиқни бош дафтар маълумотлари билан солиштириш;

2. Фойда солиғи бўйича қарзлар қолдиқлари бўйича ҳисоб-китобини тайёрлаш ва қолдиқларни чиқариш;

3. Корхона томонидан қилинган фойда солиғи ҳисоб-китобини ва фойда солиғининг ҳақиқий ва ҳисоб-китоб суммалари ўртасидаги барча катта фарқларни таҳлил қилиш;

4. Фойда солиғини ҳисоб-китоб қилишга таъсир кўрсатган омилларни муҳокама қилиш. Ҳақиқий ва ҳисоб-китоб қилинган суммалар ўртасидаги фарқлар изоҳланиши ва ҳужжатларда акс эттирилиши лозим;

5. Суммаларни жамлашнинг тўғрилигини текшириш ва қайта ҳисоблаш;

6. Фойда солиғи бўйича бўнакларни ва якуний солиқ суммасини солиштириш.

Ҳисобот даври учун ҳисоб-китобларда тайёрланган чораклик бўнак тўловларини таҳлил қилиш чораклик тўловларни банк кўчирмаси бўйича солиштириш, солиқларни дастлабки ҳисоб-китоб қилиш ҳужжатлари ва кейинчалик жарималар ва пенялар тўлашдан қутулиш учун бўнакларнинг ўз вақтида тўланишини таҳлил қилишга асосланиши лозим.

Муомалалар натижалари асосида фойда солиғининг ҳақиқий қарзини текшириш қуйидагиларни ўз ичига олади:

- фойда ва зарарлар счёти бўйича солиққа тортилгунгача фойдани текшириш;

- фойда солиғи бўйича қарзларни якуний солиқ декларацияси маълумотлари билан солиштириш;

- бир йиллик фойда солиғининг тўғрилигини, солиқ ставкасини қўллаш ва имтиёзлардан фойдаланишнинг тўғрилигини, со-

лиқларни тўлаш муддатларининг мувофиқлигини кўрсатган ҳолда қайта ҳисоблаш ва текшириш.

Текшириш чоғида фойда солиғи тўловчи субъектнинг мақоми, унинг асосий ва қўшимча фаолият турлари, ички ва алоҳида ажралиб чиққан бўлинмалари ҳамда ҳамкорларини аниқлаши зарур. Фойда солиғи корхоналарда турли ставкалар билан ҳисобланишини, уни тўлаш йил давомида жорий тўловлар тартибида амалга оширилиб, чорак, ярим йил, тўққиз ой ва йил охирида ҳақиқий олинган фойдага нисбатан қайта ҳисобланишини, тўловчиларга эса ҳар хил имтиёзлар берилишини назарда тутиб, солиққа тортиш базасини текширишда, аввало ялпи фойдани сўнгра унинг бевосита солиққа тортиладиган қисмини ҳисобга олишнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилиши лозим. Шундан сўнг, биринчи навбатда, фойда ҳақидаги баланс маълумотларини 9900 «Якуний молиявий натижа (даромадлар ва харажатларни жамлаш)» счёти бўйича бош дафтарда, журнал ордерларда, машинаграммалардаги ва «Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот» (2 шакл) бўйича бир-бирига таққослаб, уларнинг ўзаро мос келишини аниқлаши керак.

Шуни таъкидлаш жоизки, ҳозирги пайтда баланс фойдаси йил давомида акс эттирилади: пассивда олинган фойда, активда эса унинг ишлатилиши. Йил якунида аниқланган фойданинг ишлатилган суммасига 9810-«Фойда солиғи бўйича харажатлар» ва 9820-«Фойдадан тўланадиган бошқа солиқлар ва йиғимлар бўйича харажатлар» счётларини кредитлаб 9900-«Якуний молиявий натижа» счётини дебетлаб тўғриланади (корректировка қилинади). Фойданинг тақсимланмай қолган қисми эса 9900-«Якуний молиявий натижа» счёти дебетига ва 8710-«Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (қопланмаган зарари)» счётининг кредитига ёзилиб, ҳисобдан ўчирилади.

Ҳақиқий фойдани таҳлил қилишда 9010-«Маҳсулотлар сотишдан олинган даромадлар», 9020-«Товарларни сотишдан олинган даромад», 9030-«Бажарилган ишлар ва хизматлардан олинган даромадлар», 9110-«Сотилган маҳсулотлар таннархи», 9120-«Сотилган товарлар таннархи», 9130-«Бажарилган ишлар ва хизматлар таннархи», 9210-«Асосий воситаларнинг чиқими» ва 9220-«Бошқа активларнинг чиқими» счётларининг кредити ва дебетида акс эттирилган барча ёзувларнинг ишончлилиги ҳақида исботга эга бўлиш зарур. Солиқ кодексига мувофиқ солиққа тор-

тиладиган фойда умумий даромад билан белгиланган чегирмалар ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Текширувчи умумий даромад ва ундан чегириладиган чегирмалар таркибига кирувчи ҳар бир модда бўйича маълумотларни синчиклаб текшириши керак.

Фойда солиғи бўйича солиқдан тўлиқ озод қилиш, вақтинча озод қилиш ва солиққа тортиладиган даромадни (фойдани) камайтириш йўли билан бериладиган имтиёзларни қўллашнинг тўғрилигини текшириши лозим.

Бу имтиёзлар асосан ногиронлар ва нафақахўрлар меҳнатидан фойдаланиш; табиатни муҳофаза қилиш тадбирларига капитал сарфлар қилиш, соғлиқни сақлаш объектлари, қариялар ва ногиронлар уйлари, мактабгача муассасалар, маданият ва спорт объектлари, уй-жой фондини сақлаш харажатлари билан; корхона реконструкция қилиш ва техникавий қайта қуроллаштиришни инвестициялаш (маблағ билан таъминлаш), илмий-техник ва тажриба-конструкторлик ишларини ўтказиш; кичик бизнесни ривожлантириш ва бошқалар билан боғлиқ. Лекин барча имтиёзлар уларнинг берилиши ҳамда умумий суммаси бўйича маълум даражада чегараланган. Корхона томонидан солиққа тортиладиган базани камайтиришнинг барча ҳоллари бўйича тузилган махсус ҳисоб — китобнинг амалдаги қонунчиликка мос келишини текширувчи диққат билан текшириши лозим.

Бундан ташқари, тахмин қилинаётган фойда ва солиқларнинг жорий тўловлари ҳақидаги маълумотнома ҳам текширилиши керак. Солиқ тўловчи солиқ суммасини мустақил аниқлашда, ўзи солиқ бўйича бериладиган имтиёзларни ҳисобга олади ва солиқларнинг ўз вақтида ҳамда ҳар хил даражадаги бюджетларга тўла-ниши учун жавобгардир.

Корхона штатидаги ходимлардан, шунингдек пудрат шартномаси ва меҳнат битими бўйича ишга жалб қилинган шахслардан даромад солиғи олишнинг тўғрилигини танлов усули билан текшириши керак. Текширишнинг мақсади Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси талабларига риоя қилинаётганлигини текшириш ва йўл қўйилаётган хато-камчиликларни тугатиш бўйича тавсиялар беришдан иборат. Йиллик умумий даромад билан чегирмалар ўртасидаги фарқ сифатида аниқланадиган даромад жисмоний шахсларнинг солиққа тортиладиган даромадини ташкил қилади. Кўпчилик ҳолларда жами даромадни ҳисоб-

лаш ва имтиёзларни қўллашда хатоларга йўл қўйилади. Хусусан, кўпчилик ҳолларда хорижий валютада олинган даромадлар асоссиз равишда сўмга ҳисоблаб ўтказилмайди, бундай ҳисоблаб ўтказиш эса даромад олинган вақтида амалда бўлган, Ўзбекистон республикаси Марказий банки курси бўйича амалга оширилиши керак. Айрим ҳолларда Ўзбекистон Республикаси Нафақа фондига ушланган суммага жами даромад камайтирилмайди. Кўпгина ҳолларда хизмат сафари харажатларини қоплаш нормаларидан ошган суммалар ва натурал шаклда олинган даромадлар солиққа тортиладиган даромадга киритилмай қолади. Натурал шаклда олинган даромадлар йиллик жами даромад таркибида давлат баҳоси бўйича ҳисобга олиниши лозим, улар бўлмаганда эса даромад олинган кундаги бозор баҳоси бўйича ҳисобга олиниши керак.

Фойда солиғи бўйича имтиёзларнинг тўғри қўлланилиши ва тўлов муддатларига риоя қилиниши ҳам текширилиши зарур.

Фойда солиғи бўйича берилган мақсадли имтиёзлар ва уларни қўллаш шартларига доир мисоллар:

1-мисол. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 14 мартдаги «Ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлашни рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-3860-сонли Фармонига асосан хўжалик субъектлари томонидан ишлаб чиқаришни мунтазам модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш, уни юқори сифатли, рақобатбардош, экспортга йўналтирилган маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш имконини берадиган илғор замонавий ускуналар билан таъминлашга қаратилган самарали рағбатлантириш тизимини яратиш мақсадида хўжалик юритувчи субъектларга уч йил мобайнида ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлашга, ушбу мақсадлар учун берилган кредитларни қайтаришга, лизинг объекти қийматини тўлашга йўналтирилган маблағлар миқдорида, тегишли ҳисобот даври учун ҳисобланган амортизация маблағларидан фойдаланиш шарти билан фойдадан олинадиган солиқ базасини камайтириш ҳуқуқи берилган.

Фармонда кўзда тутилган солиқ имтиёзлари янги жиҳозлар ишлаб чиқаришга жорий этилган пайтдан бошлаб навбатдаги солиқ ҳисоботи даври учун қўлланилиши;

технологик жиҳозлар харид (импорт) қилинган пайтдан бошлаб уч йил ичида сотиб юборилган ёки текинга берилган бўлса, қайд этиб ўтилган солиқ имтиёзларининг амал қилиши бекор қилиниши, бюджетга тегишли солиқлар тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланиши;

технологик жиҳозлар харид (импорт) қилинган пайтдан бошлаб уч йил ичида сотиб юборилган ёки текинга берилган бўлса, божхона тўловлари бўйича имтиёзлар бекор қилинади ва бюджетга божхона тўловлари тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланиши белгилаб қўйилган.

Мазкур имтиёз «Ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтириш, ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишни амалга оширувчи хўжалик юритувчи субъектлар томонидан имтиёзларни қўллаш тартиби тўғрисида НИЗОМ¹²»да белгиланган тартибда тақдим этилади.

Юридик шахсларнинг солиқ солинадиган фойдаси ишлаб чиқаришни модернизациялашга, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, янги технологик жиҳоз харид қилишга, ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришга, ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишга, ушбу мақсадлар учун берилган кредитларни қайтаришга, лизинг объекти қийматининг ўрнини қоплашга йўналтириладиган маблағлар суммасига, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегириб ташлаган ҳолда, бироқ солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда камайтирилади. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича имтиёз товарлар (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқаришни амалга оширувчи солиқ тўловчилар томонидан қўлланилади. Кредитни (лизинг-ни) тўлашда солиқ солиш фойдасидан асосий қарз суммасини

¹² Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2007 йил 11 июнда 1688-сон билан рўйхатга олинган Молия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси ва Давлат божхона қўмитасининг 2007 йил 27 апрелдаги 47, 21, 2007-29, 01-02/8-11-сон қарори билан тасдиқланган

(лизинг объекти қийматини) тўлашга сарфланган сумма чиқариб ташланади. Солиқ солиш базасини ҳисоблашда жиҳозларни сотиб олиш учун фойдаланилган маблағлар фақат бир марта чегириб ташланади. Масалан, агарда солиқ солиш базаси кредит (лизинг) ҳисобига олинган жиҳоз қийматига камайтирилган бўлса, у ҳолда ушбу кредитни (лизинг объекти қийматини) тўлашга сарфланган маблағлар солиқ солиш базасидан чегириб ташланмайди.

Солиқ солинадиган фойдани юқорида кўрсатилган мақсадларга йўналтириладиган маблағлар суммасига камайтириш харажатлар амалга оширилган солиқ давридан эътиборан, янги технологик жиҳоз бўйича эса у фойдаланишга топширилган пайтдан эътиборан беш йил ичида амалга оширилади. Агар жорий солиқ даврида юқорида таъкидлаб ўтилган мақсадлар учун йўналтириладиган маблағлар суммаси солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан ошса, қолган сумма келгуси солиқ даврларида ўрнатилган муддатда чегирилиб бориши мумкин.

Бунда, солиқ солиш фойдасининг камайтирилиши ҳар ҳисобот (солиқ) даврида ўсиб боровчи якун билан амалга оширилади.

Агар ҳисобот (солиқ) даврида ҳисобланган амортизация суммаси ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлашга, ушбу мақсадлар учун берилган кредитларни қайтаришга ва лизинг объекти қийматининг ўрнини қоплашга йўналтирилган маблағлар суммасидан ошса, ушбу ҳисобот (солиқ) даврида юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича солиқ солиш фойдасининг камайтирилиши амалга оширилмайди.

Юқоридаги имтиёзларнинг берилиши натижасида бўшаган маблағлардан мақсадли фойдаланганлигини тасдиқлаш учун хўжалик юритувчи субъектлар ҳар йили йиллик молиявий ҳисоботга қўшиб давлат солиқ хизмати органларига қуйидаги шаклда улардан фойдаланиш тўғрисидаги ҳисоб-китобни тақдим қилишлари лозим:

(ҳисоб-китоб тақдим қилинадиган орган номи)

Қабул қилиб олувчи
органнынг штампи ёки
Белгиси
Олинди
" " 20 йил

(корхонанинг тўлиқ номи)

Жавобгар шахс (ижрочи)нинг фамилияси

Тел.: _____ факс: _____

**Солиқлар, боғхона ва бюджетга мажбурий тўловлардан
озод этиш натижасида бўшаган маблағлардан
фойдаланиш тўғрисида
ҲИСОБ-КИТОБ**

йил

(ҳисобот даври)

N	Тўловларнинг номи	Суммасы	Асос, шартли давр
1			
2			
	Жами суммага		
	Белгиланган мақсадларга йўналтирилган маблағлар, жами		
	жумладан, қуйидаги мақсадларга:		

" " 20 йил
(тақдим қилинган сана)

Раҳбар (имзо)

Бosh бухгалтер (имзо) М.Ў.

2-мисол. «Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили» Давлат дастурини бажариш юзасидан ҳамда янги корхоналар барпо этиш ва ишлаб турганларини модернизация қилиш, ишлаб чиқариш сарф-харажатлари камайишини ҳамда тайёр маҳсулот нархининг арзонлашувини таъминлайдиган замонавий энергия тежайдиган технологияларни татбиқ қилиш ҳисобига сифатли деворбоп қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ҳажмларини кўпайтириш ва шу асосда ички бозорни шундай материаллар билан тўлдириш, уй-жойлар, айниқса қишлоқ жойларда иморат қураётган аҳоли-

нинг ортиб бораётган талаб-эҳтиёжини янада тўлиқроқ қондириш мақсадида 2009 йил 6 июнда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Деворбоп материаллар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни рағбатлантириш ва сифатини яхшилаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-1134-сонли Қарори эълон қилинган бўлиб, ушбу қарорга асосан махсус печлардан (айланма, туннелсимон ва бошқалар) фойдаланган ҳолда, замонавий энергия тежайдиган технологиялар асосида пишган ғишт ишлаб чиқарувчи корхоналар 2009 йилнинг 1 июлидан 2012 йилнинг 1 январига қадар:

- а) юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи;
- б) қўшилган қиймат солиғи;
- в) ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;
- г) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ;
- д) мол-мулк солиғи;
- е) ер солиғи;
- ж) ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;
- з) ягона солиқ тўлови;
- и) товарларни реализация қилиш ҳажмидан ҳисоблаб чиқариладиган давлат мақсадли жамғармаларига ва бюджетдан ташқари Мақтаб таълимини ривожлантириш жамғармасига мажбурий тўловлар тўлашдан озод қилинган.

Бундан ташқари 2012 йилнинг 1 январидан бошлаб махсус печлардан фойдаланган ҳолда пишган ғишт ишлаб чиқарувчи, ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ солинадиган фойдали қазилмаларни қазиб чиқарувчи микрофирмалар ва кичик корхоналарга ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш мажбурияти сақланган ҳолда ягона солиқ тўловига ўтиш ҳуқуқи берилди.

Пишган ғишт ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг мазкур солиқ имтиёзлари ва переференцияларидан фойдаланиш тартиби «Пишган ғишт ишлаб чиқарувчи корхоналар томонидан солиқ имтиёзлари ва переференцияларни қўллаш тартиби тўғрисидаги НИ-ЗОМ¹³»да белгилаб қўйилган. Ушбу низомга асосан корхона-

¹³ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 24 июлда 1985-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг 2009 йил 22 июлдаги 73, 2009-23-сон қарори билан тасдиқланган

лар юқорида қайд этилган имтиёз ва переференцияларни олиш учун уларнинг махсус печлардан фойдаланган ҳолда замонавий энергия тежайдиган технологиялар асосида пишган ғишт ишлаб чиқаришни амалга ошираётганлигини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон нефть маҳсулотлари ва газдан фойдаланишни назорат қилиш давлат инспекциясининг ҳудудий органи томонидан тасдиқловчи хулосасига эга бўлишлари ҳамда мазкур хулосани илова қилган ҳолда корхоналар давлат солиқ хизмати органларига Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 19 июндаги ПҚ-1134-сон «Деворбоп материаллар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни рағбатлантириш ва сифатини яхшилаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарорига асосан солиқлар ва давлат мақсадли жамғармаларига ва бюджетдан ташқари Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлашдан озод этилганлиги тўғрисидаги ёзма хабарномани белгиланган шаклда тақдим этишлари лозим.

Мазкур корхоналар солиқ имтиёзларини бухгалтерия ҳисобида «Юридик шахсларга солиқлар, божхона ва мажбурий тўловларни бюджетга тўлаш бўйича берилган имтиёзларни расмийлаштириш ва бухгалтерлик ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисидаги Низом¹⁴» асосида акс эттиришлари лозим.

Солиқ органлари ходимлари махсус печлардан фойдаланган ҳолда замонавий энергия тежайдиган технологиялар асосида пишган ғишт ишлаб чиқаришни амалга ошириш билан бирга, бошқа фаолият турлари билан шуғулланувчи корхоналарнинг ушбу фаолият турлари бўйича алоҳида-алоҳида ҳисоб юритаётганликларини ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда тўлаётганликларини ҳам текширишлари лозим.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- 1. Фойда солиғи қандай тартибда ҳисобланади?*
- 2. Фойда солиғини текширишда қандай вазифалар белгиланади?*

¹⁴ ЎЗР МВ, ДСҚ ДБҚинг 2005 йил 24 февралдаги 29, 2005-25, 01-02/8-3-сон қарори билан тасдиқланган.

3. Фойда солигини текшириш жараёнида қандай ҳуқуқбузарликлар аниқланиши мумкин?

4. Солиққа тортиладиган базага қайта қўшиладиган харажатлар таркиби қандай харажатлардан иборат?

5. Фойда солиғи базасини камайтиришига хизмат қилувчи солиқ имтиёзлари таркибига қандай имтиёзлар кириди?

6. Маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг ишлаб чиқариш таннархига киритиладиган харажатлар таркибига қандай харажатлар кирилади?

7. Корхонанинг давр харажатлари қандай харажатлардан иборат бўлади?

8. Молиявий фаолият бўйича харажатлар деганда қандай харажатлар тушунилади?

3.3§. Қўшилган қиймат солиғини текшириш

Ҳозирги иқтисодиётни модернизациялаш шароитида ҳўжалик юритувчи субъектларнинг қўшилган қиймат солиғи бўйича бюджет билан ҳисоблашишларни текширувдан ўтказиш алоҳида ўрин эгаллайди.

Қўшилган қиймат солиғини текширувдан ўтказиш қуйидагиларни ўз ичига олади:

- олдинги даврлардаги солиқ ҳисоботларини таҳлил қилиш, камчилиги кўрсатилган масалалар бўйича берилган тавсиялар бажарилишини аниқлаш;

- жорий давр учун ҚҚС счётлари бўйича қолдиқларни олдинги даврлардаги қолдиқлар билан таққослаш ва тафовутларни таҳлил қилиш;

- жорий давр учун ҳақиқий ставкаларини таққослаш ва тафовутларни таҳлил қилиш;

- ҳисобот даври учун бюджетга тўловлар тўланишини таҳлил қилиш.

Текширувчи ҚҚС ни тўлашнинг тўғрилигини текширишда моддий қийматларнинг харажати акс эттириладиган барча счётларни, тўлов топшириқлари ва бошқа тўлов ҳужжатларини назорат қилиб чиқиши лозим.

Сотиладиган товарлар, иш ва хизматлар таннархига қўшиладиган, олинган ҚҚС ҳисобининг тўғрилигини, бюджет олдидаги

ҚҚС бўйича қарзларнинг мувофиқлигини текширишда текширувчи қуйидаги ишларни амалга оширишлари лозим:

- Бош дафтардаги қолдиқларни текшириш;
- ҚҚС бўйича йиғма ведомост тузиш ва ҳисоб-китоб счётларининг маълумотларини таҳлил қилиб чиқиш;
- солиқ инспекциясига тақдим қилинган ҚҚС ҳисоб-китобларининг маълумотларини текшириш;
- фаолият хусусиятлари ва сотиладиган маҳсулот (иш, хизмат)лар турларига қараб солиқ ставкаларини қўллашнинг тўғрилигини таҳлил қилиш;
- ҳисобот даври учун ҚҚС бўйича қарзларни қайта ҳисоблаш;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ ҚҚС бўйича берилган имтиёзларнинг тўғри қўлланишини таҳлил қилиш;
- ҚҚС бўйича ўртача ойлик қарз ҳисоб-китоби асосида ҚҚСни тўлаш даврийлигини аниқлаш;
- ҚҚС бўйича ҳисоб-китобларни ва ҳужжатларни тузишнинг тўғрилигини, пенялар ва жарималар тўлашдан қочиш учун банк кўчирмалари маълумотларига таққослаш йўли билан танлаб текширув ўтказиш.

Товарлар сотиш, иш ва хизматлар бажариш бўйича айланма қўшилган қиймат солиғининг объекти ҳисобланади. Харидорларга жўнатилган маҳсулот, бажарилган иш ва хизматлар товарлар сотиш бўйича айланмани ташкил қилади.

Товарлар сотиш ўзида ишлаб чиқарилган ҳамда четдан солиб олинган ҳамма товарларни сотиш бўйича айланма солиқ олинadиган объект ҳисобланади. Солиқ солиш мақсадида истёмоил учун белгиланган ва қийматга эга бўлган ҳамма нарса (товар, маҳсулот, кўчмас мулклар, электр ва иссиқлик энергияси, газ, сув ва бошқалар) товар ҳисобланади.

Бажарилган ишлар бўйича қурилиш-монтаж, таъмирлаш, илмий-текшириш, тажриба-конструкторлик, лойиҳа-қидирув ва бошқа ишларнинг қиймати солиқ объекти ҳисобланади.

Хизматлар кўрсатиш бўйича пассажир ва юк транспортининг хизматлари, шу жумладан нефть, газ, электр ва иссиқлик энергиясини узатиш, товарларни ортиш, тушириш ва сақлаш бўйича кўрсатиладиган хизматларнинг қиймати, мулкларни ижарага бериш, воситачилик, алоқа, турар жой — коммунал, реклама ва бошқа хизматларнинг қиймати солиқ объекти бўлиб ҳисобланади.

Сотиш бўйича солиққа тортиладиган айланма суммаси сотиладиган товарлар, иш ва хизматларнинг амалдаги нарх ва тарифлар билан баҳоланадиган қийматига асосан, уларга қўшимча қиймат солиғини киритмаган ҳолда аниқланади. ҚҚС ни тўлашнинг тўғрилигини текширишда моддий қийматларнинг харажати акс эттириладиган барча счётларни, тўлов топшириқлари ва бошқа тўлов ҳужжатларини назорат қилиб чиқиш лозим.

Текширув жараёнида ҚҚСнинг тўғри ҳисобланганига ишонч ҳосил қилиш лозим. Ҳисоб-китоб махсус шакл бўйича тузилади ва моҳияти шундан иборат бўладикки, бюджетга тўланиши лозим бўлган солиқ суммаси харидорларга сотилган товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) учун улардан олинган ва сотиб олинган моддий ресурслар, ёқилғи, хизматлар учун мол етказиб берувчиларга тўланган солиқ суммасининг мазкур ҳисобот даврида ишлаб чиқариш ва муомала сарфларига ҳақиқатдан олиб борилган қийматига тегишли суммаси ўртасидаги фарқ кўринишида намоён бўлади. Хусусан, ҚҚС ни текшириш қуйидагиларни ўз ичига олинади:

- олдинги даврлардаги солиқ ҳисоботларини таҳлил қилиш, камчилик кўрсатилган масалаларни ва ушбу масалалар бўйича берилган тавсияларнинг бажарилишини аниқлаш;

- жорий давр учун ҚҚС счётлари бўйича қолдиқларни олдинги даврлар учун қолдиқлар билан таққослаш ва катта ёки ғайриоддий тафовутларни таҳлил қилиш;

- жорий давр учун ҳақиқий ставкаларни таққослаш ва катта ёки ғайри оддий тафовутларни таҳлил қилиш;

- ҳисобот даври учун бюджетга тўловлар тўланишини таҳлил қилиш.

Товарлар, иш ва хизматларни сотиб олиш чоғида тўланган ҚҚСни текширувидан ўтказишда, айланма маблағларни сотиб олишдаги ҚҚС ва бюджетдан қопланадиган ҚҚС ҳисоб-китобини таҳлил қилиш зарур. Айланма маблағларни сотиб олишга доир ҚҚСни таҳлил қилишда Бош дафтардаги қолдиқлар, бюджет билан ҳисоб-китобларга доир дастлабки ҳужжатлар ва баланснинг тузилиши синчиклаб текширувдан ўтказилади.

Асосий воситалар ва номоддий активларни сотиб олишда тўланган ҚҚС суммалари, асосий воситалар ва номоддий активларни ҳисобга қабул қилиш пайтида бюджетга тўланадиган ҚҚС суммасидан тўлиғича чегириб ташланади.

Бюджетдан қопланадиган, тўланган ҚҚС ни таҳлил қилишда қуйидаги ишларни амалга ошириши лозим:

- 4410 - «Солиқлар ва йиғимлар бўйича бўнак тўловлар» счётининг «ҚҚС ҳисоб-китоби» аналитик счёти дебети бўйича ёзувлар текширувдан ўтказилади;

- баланс тузиш (текширув мақсадида) ва сотиб олинган ишлаб чиқариш захиралари, иш ва хизматлар бўйича тўланган ҚҚС ни ҳисобга олишнинг тўғрилигини дастлабки ҳужжатлар бўйича танлаб текшириш.

Ушбу иш ҚҚС бўйича бюджет билан ҳисоб-китобларни ҳисобот даврлари бўйича аниқ тақсимлашни назарда тутати.

Сотиладиган товарлар, иш ва хизматлар таннархига қўшила-диган, олинган ҚҚС ҳисобининг тўғрилигини, бюджет олдидаги ҚҚС бўйича қарзларнинг мувофиқлигини текширишда қуйида-ги ишларни амалга оширишлари лозим:

- Бош дафтардаги қолдиқларни текшириш;
- ҚҚС бўйича йиғма ведомост тузиш ва ҳисоб-китоб счётла-рининг маълумотларини таҳлил қилиб чиқиш;
- солиқ инспекциясига тақдим қилинган ҚҚС ҳисоб-китоб-ла-рининг маълумотларини текшириш;
- фаолият ҳусусиятлари ва сотиладиган маҳсулот (иш, хиз-мат) лар турларига қараб солиқ ставкаларини қўллашнинг тўғри-лигини таҳлил қилиш;
- ҳисобот даври учун ҚҚС бўйича қарзларни қайта ҳисоблаш;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ ҚҚС бўйича берилган имти-ёзларнинг тўғри қўлланишини таҳлил қилиш;
- ҚҚС бўйича ўртача ойлик қарз ҳисоб-китоби асосида ҚҚСни тўлаш даврийлигини аниқлаш;
- ҚҚС бўйича ҳисоб-китобларни ва ҳужжатларни тузишнинг тўғрилигини, пенялар ва жарималар тўлашдан қочиш учун банк кўчирмалари маълумотларига таққослаш йўли билан танлаб тек-ширув ўтказиш.

6410-«Бюджет тўловлар бўйича қарздорлик (турлари бўйи-ча)» счёти («қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисоб-китоблар» аналитиксчёти)нинг дебет ва кредит ёзувларининг аниқлиги на-зорат қилинади. Хусусан, ноштарлаб чиқариш эҳтиёжлари учун сарфланган, сотиб олинган товар-моддий қийматликлар учун тўланган ҚҚС 6410-счётнинг дебетида олиб борилмаслиги, балки тегишли харажат счётларига олиб борилиши керак.

Асосий воситалар ва номоддий активлар, тўланган ҚҚС ҳам қўшилган ҳолда, сотиб олиш қиймати билан кирымга олинади.

ҚҚС бўйича қўлланилган имтиёзларнинг ҳамда ишлаб чиқаришга сарфланган моддий ресурслар учун мол етказиб берувчиларга тўланган ҚҚСнинг харидорларга жўнатилган тайёр маҳсулотлар учун корхона ҳисоблаган ҚҚС дан ошган суммаларининг тўғрилигини текшириши керак.

Солиқлар ва бўнак тўловларининг ўз вақтида бюджетга ўтказилиши ҳам текширилиши керак.

6410-«Бюджет тўловлар бўйича қарздорлик (турлари бўйича)» счёти («қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисоб-китоблар» аналитиксчёти)нинг дебет ва кредит ёзувларининг аниқлиги назорат қилинади. Хусусан, ноишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун сарфланган, сотиб олинган товар-моддий қийматликлар учун тўланган ҚҚС 6410-счётнинг дебетиға олиб борилмаслиги керак, балки тегишли харажат счётларига олиб берилади.

Асосий воситалар ва номоддий активлар, тўланган ҚҚС ҳам қўшилган ҳолда сотиб олиш қиймати билан кирымга олинади.

ҚҚС бўйича қўлланилган имтиёзларнинг ҳамда ишлаб чиқаришга сарфланган моддий ресурслар учун мол етказиб берувчиларга тўланган ҚҚСнинг харидорларга жўнатилган тайёр маҳсулотлар учун корхона ҳисоблаган ҚҚСдан ошган суммаларининг тўғрилигини текшириши керак.

Сотиладиган товарлар, иш ва хизматлар таннархига қўшиладиган, олинган ҚҚС ҳисобининг тўғрилигини, бюджет олдигаги ҚҚС бўйича қарзларнинг мувофиқлигини текширишда қуйидаги ишлар амалга оширилиши лозим:

- Бош дафтардаги қолдиқларни текшириш;
- қўшилган қиймат солиғи бўйича йиғма қайднома тузиш ва ҳисоб-китоб счётларининг маълумотларини таҳлил қилиб чиқиш;
- солиқ инспекциясига тақдим қилинган ҚҚС ҳисоб-китобларининг маълумотларини текшириш;
- фаолият ҳусусиятлари ва сотиладиган маҳсулот (ишлар, хизмат) лар турларига қараб солиқ ставкаларини қўллашнинг тўғрилигини таҳлил қилиш;
- ҳисобот даври учун ҚҚС бўйича қарзларни қайта ҳисоблаш;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ ҚҚС бўйича берилган имтиёзларнинг тўғри қўлланишини таҳлил қилиш;

- қўшилган қиймат солиғи бўйича ўртача ойлик қарз ҳисоб-китоби асосида ҚҚСни тўлаш даврийлигини аниқлаш;

- қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисоб-китобларни ва ҳужжатларни тузишнинг тўғрилигини, пенялар ва жарималар тўлашдан қочиш учун банк кўчирмалари маълумотларига таққослаш йўли билан танлаб текширув ўтказиш.

Ноль даражали ставка бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқариш жараёнларини текшириш

Бизга маълумки, товарларни чет эл валютасида экспортга реализация қилиш оборотига ноль даражали ставка бўйича қўшилган қиймат солиғи солинади. Бунинг учун эса албатта солиқ тўловчиларда товарларнинг ҳақиқатда экспорт қилинганлигини тасдиқловчи божхона ҳужжатлари мавжуд бўлишлиги лозим.

Солиқ идоралари ходимлари хўжалик юритувчи субъектларнинг ноль даражали ставка бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқариш билан боғлиқ ҳужжатларни текширишлари лозим бўлади. Мазкур жараёнда асосан қуйидагилар аниқланиши зарур:

- экспортга реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) учун корхонанинг валюта ҳисоб варағига келиб тушган эркин алмаштириладиган валюта тушуми суммаси;

- реализация қилинган товарлар ҳажмида экспорт қилинган товарлар улуши;

ушбу товарларнинг ҳақиқатда экспорт қилинганлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг (жумладан, контрактнинг белгиланган тартибда тасдиқланган кўчирма нусхаси, товарларни экспорт қилиш режимида чиқаришни амалга оширувчи божхона органининг белги қўйилган божхона юк декларацияси, Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан ўтказиш пунктида жойлашган божхона органининг товарлар тайин этилган мамлакатга жўнатилганлигини тасдиқловчи қайд белгиси қўйилган товарга илова қилинадиган ҳужжатлар) мавжудлиги;

- келиб тушган валюта тушумига тегишли товарлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқаришга ҳақиқатда сарф қилинган хом ашёларни сотиб олишда тўланган ҚҚСни аниқлаш зарур.

1. Қўшилган қиймат солиғини солиққа тортишининг қандай тартибини қўллаётган солиқ тўловчилар тўлаши мумкин?

2. ҚҚСнинг нолли ставкаси қандай ҳолларда қўлланилади?

3. Ҳисобварақ-фактураларни расмийлаштириш тартибини бузиш деганда нимани тушунасиш?

4. Ҳисобварақ-фактураларни расмийлаштириш тартибини бузганлик учун қандай жавобгарлик чоралари мавжуд?

5. Қўшилган қиймат солиғини тўғри ҳисоблаб, бюджетга ўтказилганлигини текшириш жараёни нималарни ўз ичига олади?

6. Солиққа тортишининг соддалаштирилган тартибини қўлловчи кичик корхоналарнинг ҚҚСдан берилган имтиёзлардан фойдаланиш тартиби қай тартибда бўлади?

3.4§. Акциз солиғини текшириш

Акциз солиғини текширишда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган, амалдаги акциз солиғи белгиланган товарлар рўйхати ва акциз солиғининг ставкаларини текширувчи билиши лозим. Сўнгра текшириладиган корхонада акциз тўланадиган товарлар аниқланиб, улар бўйича солиқ объекти тўғри белгиланганлиги текширилади. Солиқ кодексига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган, акциз солиғи тўланадиган товарлар учун уларнинг қўшилган қиймат солиғи ҳисобга олинмайдиган (акциз солиғи суммасини ўз ичига олган) қийматли ёки товарнинг физик ҳажми солиқ объекти ҳисобланишини назарда тутиш керак. Агар товар ишлаб чиқарувчи акциз тўланадиган товарни натурал ҳақ ёки совға сифатида берса, солиқ тўловчида товарни топшириш пайтида вужудга келган, лекин қилинган ҳақиқий харажатлардан кам бўлмаган, нархлар даражасидан келиб чиқиб ҳисобланган қиймат солиқ солиш объекти ҳисобланади. Шу билан бирга, текширувчи буюртмачиларнинг хом ашёларидан ишлаб чиқарилган товарлар бўйича ҳам акциз солиғи ҳисобланишини текшириши зарур.

Шундан сўнг ҳисобланган акциз солиғининг тўлаш муддатларига риоя қилинишини текширади. Бунда Солиқ кодексига мувофиқ акциз солиғи бюджетга қуйидаги муддатларда тўланади:

жорий ойнинг 13-кунидан кечиктирмай – жорий ойнинг биринчи ўн кунлиги учун;

жорий ойнинг 23-кунидан кечиктирмай – жорий ойнинг иккинчи ўн кунлиги учун;

келгуси ойнинг 3-кунидан кечиктирмай – ҳисобот ойининг қолган кунлари учун.

Текширувчилар акциз солиғининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари-га:

акциз солиғи тўловчилар бўлган микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан – йилнинг ҳар чорагида солиқ давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай;

микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан – ҳар ойда солиқ давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай тақдим этиб келаётганлигини аниқлаши лозим.

Акциз солиғи тўланган хом ашёдан акциз тўланадиган товар ишлаб чиқарилган тақдирда, мазкур хом ашё учун тўланган акциз солиғининг суммасига ушбу товарга солинадиган акциз солиғи камайтирилишини назарда тутмоқ керак. Текширувчи акциз солиғи тўланадиган импорт қилинадиган товарлар бўйича солиқ солишни текширишда божхона ҳақидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аниқланадиган божхона қиймати солиқ солиш объекти эканлигига амал қилади. Шунингдек, акциз тўланадиган импорт товарлар учун акциз солиғи ўз вақтида, яъни божхонада расмийлаштирилишига қадар ёки расмийлаштирилиши пайтида тўланганлигини ҳам аниқлаши зарур.

Хўжалик юритувчи субъектларда акциз тўланадиган товарлар харид қилинганда улар бюджетга бўнак тўловлари бўйича ҳисоблашишларни 4421- «Мамлакатимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларга акциз солиғи бўйича бюджетга бўнак тўлови счёти» ва 4422 - «Импорт қилинган маҳсулотларга акциз солиғи бўйича бўнак тўлови счёт»ларида тўғри олиб борилиши текширувдан ўтказилади.

Шунингдек, акциз солиғи тўланишини Солиқ кодексининг 240-моддасига асосан назорати таъминланади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириладиган, акциз тўланадиган товарлар бўйича акциз солиғини тўлаш бошқа божхона тўловларини тўлашдан олдин ёки у билан бир вақтда амалга оширилиши белгилаб қўйилган. Тўлдирилган «Божхона юк декларацияси» билан бирга тақдим этилган, тўлашга қабул қилинганлиги тўғрисида банк белгиси бўлган тўлов топшириқ-номаси тўловчи томонидан акциз солиғи тўланганини тасдиқлайди.

Акциз солиғини текшириш учун аввало, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган, амалдаги акциз солиғи белгиланган товарлар рўйхати ва акциз солиғининг ставкалари билан танишиши лозим. Сўнгра текширув ўтказиладиган корхонада акциз тўланадиган товарлар аниқланиб, улар бўйича солиқ объекти тўғри белгиланганлиги текширилади. Солиқ кодексига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган, акциз солиғи тўланадиган товарлар учун уларнинг қўшилган қиймат солиғи ҳисобга олинмайдиган (акциз солиғи суммасини ўз ичига олган) қиймати ёки товарнинг физик ҳажми солиқ объекти ҳисобланишини назарда тутиш керак. Агар товар ишлаб чиқарувчи акциз тўланадиган товарни натурал ҳақ ёки совға сифатида берса, солиқ тўловчида товарни топшириш пайтида вужудга келган, лекин қилинган ҳақиқий харажатлардан кам бўлмаган, нархлар даражасидан келиб чиқиб ҳисобланган қиймат солиқ солиш объекти ҳисобланади. Шу билан бирга, буюртмачиларнинг хом ашёларидан ишлаб чиқарилган товарлар бўйича ҳам акциз солиғи ҳисобланишини текшириши зарур.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- 1. Акциз ости маркали товарлар рўйхати қайси орган томонидан белгиланади?*
- 2. Текширувчи акциз солиғи тўланадиган импорт қилинадиган товарлар бўйича солиқни ҳисоблашни текширишда нималарга эътибор қаратиши лозим?*
- 3. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга ўтказилишини текшириш жараёни нималарни ўз ичига олади?*

3.5§. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китобларни текшириш

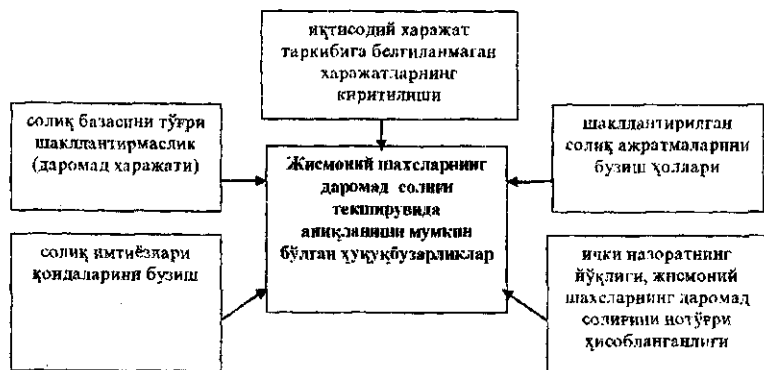
Текширувчи корхона штатидаги ходимлардан, шунингдек пудрат шартномаси ва меҳнат битими бўйича ишга жалб қилинган шахслардан даромад солиғи олишнинг тўғрилигини танлов усули билан текшириши керак. Текширишнинг мақсади Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси талабларига риоя қилинаётганлигини текшириш ва йўл қўйилаётган хато-камчиликларни тугатиш бўйича тавсиялар беришдан иборат. Йиллик умумий даромад билан чегирмалар ўртасидаги фарқ сифатида аниқланадиган даромад жисмоний шахсларнинг солиққа тортиладиган даромадини ташкил қилади. Тажриба шуни кўрсатмоқдаки, кўпчилик ҳолларда жами даромадни ҳисоблаш ва имтиёزلарни қўллашда хатоларга йўл қўйилади. Хусусан, кўпчилик ҳолларда хорижий валютада олинган даромадлар асоссиз равишда сўмга ҳисоблаб ўтказилмайди, бундай ҳисоблаб ўтказиш эса даромад олинган вақтида амалда бўлган, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки курси бўйича амалга оширилиши керак.

Жисмоний шахсларнинг даромад солиғини ва уларни текширишда қуйидагиларни билиш зарур:

- жисмоний шахсларнинг даромад солиғини текширувдан ўтказишнинг мақсад ва вазифалари;
- жисмоний шахсларнинг даромад солиғини текширишда қўлланадиган асосий ҳужжатларнинг таркиби;
- жисмоний шахсларнинг даромад солиғини текшириш ўтказишнинг кетма-кетлиги;
- жисмоний шахсларнинг даромад солиғини текширишдан ўтказишда аниқланган ҳуқуқбузарликларнинг турлари;

Жисмоний шахсларнинг даромад солиғини текширишнинг асосий мақсади ушбу солиқ турининг солиқ қонунчилиги талабига асосан тўғри ҳисобланиши ва ўз вақтида тўланишини назорат қилишдан иборат.

Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи текширувини ўтказиш жараёнида қуйидаги ҳуқуқбузарликлар бўлиши мумкин: (10-расм)

10-расм. Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи текширувида аниқланиши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликлар

Жисмоний шахснинг йиллик умумий даромадига меҳнат ҳақи шаклида олинган даромадлар, жисмоний шахслар мулкидан оладиган даромадлари ва тадбиркорлик фаолиятидан олинган ялпи даромад кирази.

Иш ҳақидан даромад солиғининг тўғри ушланганлигини текширишда Солиқ кодекси моддалари ва улар бўйича киритилган қўшимча ҳамда ўзгартишлардан фойдаланиш тавсия қилинади.

Даромад солиғи бўйича берилган имтиёزلарнинг қонунийлигини аниқлаш учун имтиёزلарни тасдиқловчи ҳужжатларнинг мавжудлиги ва тўғри расмийлаштирилганлигига ишонч ҳосил қилиш керак. Шундан сўнг жисмоний шахслар жами даромадини аниқлаш, асосий ходимлар, ўриндошлар, фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар асосида пул тўланадиган шахслар ва бошқалар бўйича солиқ имтиёзлари ва даромад солиғи ставкаларини қўллашнинг тўғрилиги текширилади.

Жами даромадни текширишда корхонанинг ўз маблағлари ҳисобидан тўланган, ижтимоий тавсифдаги тўловлар (овқат пули, йўл ҳақи ҳужжатлари, олий ўқув юртларида таълим олиш, имтиёзли шартлар билан қарз бериш, байрам ва юбилей саналарига совға бериш, меъёрдан ошiq хизмат сафари харажатлари ва тегишли ҳужжат билан тасдиқланмаган сарфлар ва шунга ўхшашлар)нинг солиққа тортиш мақсадида жисмоний шахслар жами даромадига қўшилганлиги аниқланади.

Иш ҳақидан ушланадиган суммалар бўйича аниқланган тафвотлар ҳам текширувчининг иш ҳужжатларида умумлаштирилиши ва акс эттирилиши лозим.

Иш ҳақи ҳисоб-китобини текширгандан сўнг меҳнат ҳақиға доир харажатларни счётлар, масъулият марказлари ва таннарх ҳисоблаш объектлари бўйича гуруҳлаш ва умумлаштиришнинг тўғрилигини аниқлаш зарур.

Амалиётда меҳнат ҳақини харажат счётларига (2010, 2310, 2510, 9400) олиб боришининг асослилигини текширишда ишлаб чиқариш захираларини тайёрлаш (1510) ва капитал ишлар (0810, 0820, 0830, 0840, 0850, 0860, 0890) билан боғлиқ меҳнат ҳақи суммаларининг харажат счётларига олиб борилиш ҳоллари учрайди. Буни текшириш учун дастлабки ҳужжатлар (иш вақтини ҳисобга олиш табели, ишбай ишлар учун нарядлар ва бошқалар), ҳисоблашув ва ҳисоблашув-тўлов ведомостлари, ҳамда 4210, 6710 ва 6720 счётлар бўйича ҳисоб регистрлари маълумотларини изчил кўриб чиқиш услуби таклиф қилинади. Меҳнат ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар акс эттирилишининг тўғрилигини текшириш натижалари ҳам иш ҳужжатлари билан расмийлаштирилиб борилиши лозим.

Жисмоний шахснинг йиллик умумий даромадига меҳнат ҳақи шаклида олинган даромадлар, жисмоний шахслар мулкидан оладиган даромадлари, моддий наф тарзидаги ва бошқа даромадлари киради.

Солиққа тортиладиган базани тўғри аниқлаш учун жами даромаддан қуйидагилар чегириб ташланади:

- ижтимоий суғурта ва таъминотга доир давлат нафақалари (вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик учун бериладиган нафақадан ташқари): хизмат вазибаларини бажариш билан боғлиқ ходимларга етказилган зарарларни қоплаш учун берилган суммалар;

- ишдан бўшаганда тўланадиган нафақалар, шунингдек, ишдан бўшатилаётган ходимларга корхонадан кетаётганда тўланадиган барча турдаги пуллик компенсациялар;

- олинадиган алиментлар;

- давлат заёмлари, давлат мажбуриятлари, лотереялардан тушадиган даромадлар;

- бир йил давомида ойлик минимал иш ҳақининг белгиланган миқдорларигача бўлган моддий ёрдам суммаси;

- бошқа бир қатор даромадлар (уларнинг рўйхати амалдаги қонунчиликка асосан белгиланади).

Солиқ ходимнинг календар йилининг бошидан бошлаб олган, жами даромадининг белгиланган чегирма ва бериладиган имтиёзларни айиришдан қолган қисмидан ҳисобланиб, ҳар ойда ушлаб қолинади.

Текширувчи жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича имтиёзлар тўғри қўлланилганлигини ва солиқнинг ҳисобланиши тўғрилигини текшириш керак.

Ушбу иш жадвали бўйича умумлаштирилган маълумотлар асосида меҳнат ҳақи бўйича аниқланган тафовутларнинг ҳисобот моддалари кўрсаткичларига таъсирининг муҳимлигини аниқлаш зарур.

Ижтимоий суғурта ва таъминот фондларига тўловлар ҳисобланиши ҳамда тўланишини аудитдан ўтказишда қуйидагилар бажарилади:

- ҳар бир фонд тури бўйича ва суғурта тури бўйича тўлов (бадал) ҳисоблаш учун қабул қилинган базанинг ишончлилигини аниқлаш;

- тегишли фондлар бўйича суғурта бадаллари ставкаларини қўллашнинг тўғрилигини текшириш;

- ҳисоб-китобларни текшириш;

- суғурта бадалларини ҳисоблаш манбаларини текшириш.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китобларни текширганда текширувчи иш ҳақи суммаси, моддий ёрдам, моддий манфаатдорлик суммасининг ҳисоб-китобига алоҳида эътибор қаратиши лозим.

2010 йил 1 январдан эътиборан жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадлари суммаларидан солиқ қуйидаги миқдорда ундирилади: (12-жадвал)

12-жадвал

Жами даромад миқдори	Солиқ суммаси
Энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоригача	Даромад суммасининг 11 фоизи
Энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоридан (+ 1 сўм) ўн баравари миқдоригача	Энг кам иш ҳақининг беш баравари миқдоридан олинадиган солиқ + беш баравардан ошадиган сумманинг 17 фоизи

Энг кам иш ҳақининг ўн бара- вари миқдоридан (+1 сўм) ва ундан юқори миқдоридан	Энг кам иш ҳақининг ўн барава- ри миқдоридан олинадиган солиқ + ўн баравардан ошади- ган сумманинг 22 фоизи
---	--

Солиқ солиш мақсадлари учун энг кам иш ҳақининг миқдори йил бошидан эътиборан ортиб боровчи якун тарзида ҳисобланади.

Жисмоний шахсларга тўланадиган дивидендлар ва фоизларга 15 фоизлик ставка бўйича тўлов манбаида солиқ солинади.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича имтиёзларнинг амалда қўлланилиш тартибини текширишга доир мисол.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига мувофиқ 2010 йил 1 январдан бошлаб фуқароларнинг солиқ солинадиган иш ҳақи ва бошқа даромадларининг Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юргларида таълим олишга (ўзининг ўқиши ёки йигирма олти ёшга тўлмаган фарзандларининг таълим олиши учун) йўналтириладиган суммаларига жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи солинмайдиган бўлди.

Мазкур имтиёзни қўллаш тартиби «Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юргларида таълим олиш учун йўналтириладиган маблағларга жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича имтиёзни қўллаш тартиби тўғрисидаги НИЗОМ¹⁵»га асосан белгиланган бўлиб, унга кўра мазкур имтиёз жисмоний шахсларнинг солиқ солинадиган даромадларини Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юргларида ўзининг ўқиши ёки йигирма олти ёшгача бўлган ўз фарзандларининг ўқиши учун йўналтириладиган суммаларига камайтириш кўринишида берилади.

Жисмоний шахсларга солиқ чегирмаси ўқиш учун тўлов қуйидагилар ҳисобидан амалга оширилганда тақдим этилади:

ўз маблағлари;

жисмоний шахсга тижорат банклари томонидан берилган таълим кредитлари;

¹⁵ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2010 йил 27 майда 2107-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг 2010 йил 24 мартдаги 24, 2010-15-сон қарори билан тасдиқланган.

юридик шахслар томонидан жисмоний шахсларга қайтариш шарти билан берилган маблағлари (ссудалар).

Ўзининг ўқиши ёки ўз фарзандларининг ўқиши учун тўланганда солиқ чегирмаси жисмоний шахс – таълим олувчига, шунингдек агар ўқиш учун тўлов таълим олувчи йигирма олти ёшга тўлгунига қадар амалга оширилган бўлса унинг ота-оналарига берилади. Солиқ чегирмаси 2010 йилнинг 1 январидан кейин ўтказилган ўқиш учун тўлов суммаларига берилади. Ўқиш учун тўлов юридик шахслар томонидан жисмоний шахсларга қайтариш шарти билан берилган маблағлар ҳисобига 2010 йилнинг 1 январига қадар амалга оширилган ҳолларда, солиқ чегирмаси 2010 йилнинг 1 январидан кейин юридик шахслар томонидан берилган ссудаларни қоплаш ҳисобига ушлаб қолинган маблағлар суммасига берилади. Юридик шахслар томонидан талабаларнинг таълим олиши учун Ўзбекистон Республикасининг олий ўқув юрти билан тўғридан-тўғри тузилган шартномалар бўйича пулли-контракт асосида ўтказиладиган, ушбу юридик шахснинг харажати бўлган маблағлар суммасига солиқ чегирмаси татбиқ этилмайди. Агар ҳисобот солиқ даврида солиқ чегирмасини тўлиқ қўллашнинг имкони бўлмаса (жами йиллик даромад суммаси таълим олиш учун ҳақиқатда амалга оширилган харажатлар суммасидан кам бўлса), унинг қолдиғи кейинги солиқ даврларига кўчирилмайди. Солиқ чегирмаси давлат солиқ хизмати органлари орқали жисмоний шахснинг жами йиллик даромади тўғрисидаги декларацияни тақдим этиш йўли билан ҳамда солиқ тўловчининг ёзма аризасига биноан тўлов манбаида – иш берувчи томонидан ҳам берилиши мумкин.

Жисмоний шахслар солиқ чегирмасини олиш учун иш берувчига даромадларини ўқиш учун тўловга (кредитни қоплашга) ўтказиш тўғрисидаги аризани қуйидаги ҳужжатларни илова қилган ҳолда тақдим этади:

талаба (талабалар) билан Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юрти ўртасида тўловли-контракт асосида ўқитиш тўғрисида тузилган шартнома (шартномалар) нусхаси;

тижорат банки билан таълим кредитини олиш учун тузилган шартнома (шартномалар) нусхаси;

таълим олувчининг (таълим олувчиларнинг) паспорти ва (ёки) туғилганлик тўғрисидаги гувоҳномаси нусхаси.

Мазкур ҳужжатларнинг тақдим этилиши жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини тўлов манбаида ушлаб қолмаслик учун асос бўлади.

Олий ўқув юртлари ва тижорат банклари томонидан маблағларни қайтариб бериш ушбу маблағлар олинган шахсларнинг ҳисобварақларига ўтказиб бериш орқали амалга оширилади.

Аввал ўтказилган пул маблағлари иш берувчининг ҳисоб рақамига қайтариб берилганда, тўлов манбаида имтиёзни қўллаган иш берувчи қайтариб берилган суммани жисмоний шахснинг солиқ солинадиган жами даромади таркибига киритиши ва Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексида белгиланган тартибда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ушлаб қолиши лозим.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-кинобларни текшириш жараёни қандай тадбирларни қамраб олади?

2. Ходимларга бериладиган компенсация тўловлари ҳақида нималарни биласиз?

3. Жисмоний шахсларнинг даромад солиғини текширишида нималарни билиш зарур?

4. Жисмоний шахсларнинг даромад солиғини текширишида асосан қандай ҳужжатлар текширилади?

5. Жисмоний шахсларнинг даромад солиғида солиққа тортиладиган база қандай тартибда аниқланади?

3.6§. Мол-мулк ва ресурс солиқларини текшириш

Давлат солиқ хизмати органлари ходимлари томонидан хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджетга ҳисобланган ва тўланган мол-мулк ва ресурс солиқларини текшириш жараёни қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилади:

- солиқларнинг тўғри ҳисобланишини текшириш;
- солиқларнинг бюджетга муддатида ва тўлиқ ўтказилишини текшириш;
- солиқлар ҳисобининг тўғрилигини текшириш;
- текшириш натижаларини расмийлаштириш.

Мол-мулк солиғини текшириш. Бу солиқ корхоналарни мавжуд активлардан самарали фойдаланишга ва кераксиз мулклар тўпланиб қолишига йўл қўймасликни рағбатлантириш учун жорий қилинган. Бу солиқни солиққа тортиладиган мулки, банкда муддатсиз депозит счёти бўлган ва мустақил балансдаги ҳуқуқий шахслар тўлайди.

Солиқ кодексига мувофиқ ҳуқуқий шахслар учун мол-мулк солиғи у қайси манбадан олинганидан қатъи назар, корхона балансида турган барча асосий воситалар ва номмоддий активларнинг йиллик ўртача қолдиқ қийматига нисбатан ҳисобланади. Бунда текширувчи солиққа тортиладиган объектларнинг суммасини ва ҳар чоракликда йил бошидан ўсиб боровчи жами билан ҳисобланадиган солиқ суммасининг тўғрилигини текшириши лозим.

Солиқ ставкаси корхонанинг балансидаги асосий воситалар (лизинг шартномаси бўйича олинганлари ҳам қўшилган) ва номмоддий активларнинг эскириши айрилмаган ўртача йиллик қолдиқ қийматига нисбатан қўлланилади.

Текширувчи ҳуқуқий шахслар мулкига солинадиган солиқлар бўйича белгиланган имтиёзларнинг тўғри қўлланилишини текширади. Ҳуқуқий шахсларнинг мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаш ва тўлаш тартибига қандай риоя қилинаётганлигига ҳам алоҳида эътибор бериши зарур. Бунда у Солиқ кодексига мувофиқ юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ бўйича жорий тўловлар бюджетга ҳар ойнинг 25-кунидан кечиктирмай тўланиб келинаётганлигини аниқлаши керак. Шу билан бирга, солиқ тўловчилар томонидан мол-мулк солиғи бўйича ҳисоблаш варақаларини солиқ органларига ортиб боровчи якун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда топширилганлигини ҳам ўрганиш зарур.

Текширувчи, корхонадаги мол-мулклар бир неча мулкдорларнинг улушбай асосида умумий мулки бўлган ҳолатларни текширганда, мол-мулк солиғи ҳар бир мулкдор томонидан умумий мулкдаги улушига мутаносиб равишда тўланганлигини аниқлаши лозим. Янги қурилган иморатлар, бинолар ва иншоотлар бўйича солиқ улар барпо этилган ёки олинган йилдан бошлаб тўланишини эътибордан чиқармаслик керак.

Табиий офат ёки бошқа сабабларга кўра йўқолган мол-мулклар бўйича солиқ ундириш улар йўқ қилинган ёки бутунлай вайрон бўлган ойдан бошлаб тўхтатилади.

Мол-мулк солиғи бўйича имтиёзларнинг тўғри қўлланилиши ва тўлов муддатларига риоя қилиниши ҳам текширилиши зарур.

Мол-мулк солиғи бўйича берилган мақсадли имтиёзлар ва уларни қўллаш шартларига доир мисоллар:

1-мисол:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 27 январдаги «2009 йилда саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастури тўғрисида»ги ПҚ-1048-сонли Қарорига асосан 2011 йил 1 январгача:

маҳаллийлаштириш лойиҳалари бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулотлар бўйича фойда солиғи, ягона солиқ тўлови (солиқ солишнинг соддалаштирилган тизимини қўллайдиган субъектлар учун) ҳамда маҳаллийлаштириладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган асосий ишлаб чиқариш фондлари бўйича мулк солиғи тўлашдан озод қилинган. Қарор илова-сида рўйхати келтирилган корхоналар учун имтиёзлар лойиҳалар белгиланган тартибда экспертизадан ўтказилгандан сўнг, Саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурининг амалга оширилишини таъминлаш бўйича Махсус комиссия қарорларига биноан 2012 йилнинг 1 январигача берилиши кўзда тутилган.

Солиқ имтиёзлари берилиши муносабати билан бўшайдиган маблағлар янги ишлаб чиқаришларни ташкил этишга, шунингдек, фаолият кўрсатаётган ишлаб чиқаришларни кенгайтириш, реконструкция қилиш, модернизациялашга, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, сифатни бошқариш тизимини жорий этиш, маҳаллийлаштириладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун зарур бўлган хом ашё ва материаллар сотиб олишга, Маҳаллийлаштириш дастурини амалга оширишга жалб қилинган корхоналарнинг муҳандис-техник ходимларини рағбатлантиришга йўналтирилади.

2-мисол.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 27 январдаги «Маҳаллий ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб

чиқариш кенгайтирилишини рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1050-сонли Қарорига асосан 2012 йил 1 январгача бўлган даврда қарорда рўйхати келтирилган ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналарга қуйидаги солиқ ва божхона имтиёзлари ҳамда переференциялари берилган:

фойда солиғи ва мулк солиғи, микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови, Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан озод этиш;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхатлар бўйича импорт қилинадиган, ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган асбоб-ускуналар, бутловчи буюмлар, республикада ишлаб чиқарилмайдиган хом ашё ҳамда материалларни божхона тўловларидан (божхона расмийлаштируви йиғимларидан ташқари) озод этиш;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тасдиқланган рўйхатига киритилмаган ноозиқ-овқат истеъмол товарларини ўзи учун ишлаб чиқаришда зарур бўлган хом ашё, материаллар ва фурнитураларни импорт қилишда божхона декларацияси қабул қилинган кундан бошлаб, божхона тўловларини (божхона расмийлаштируви йиғимларидан ташқари) 60 кунгача бўлган муддатга узайтириш кўзда тутилди.

Мазкур солиқ ва божхона имтиёзлари ҳамда переференциялари худди шу товарлар ҳажми умумий ишлаб чиқариш ҳажмининг камида 60 фоизини ташкил этадиган ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналарга татбиқ этилади.

Шунингдек, ушбу солиқ ва божхона имтиёзлари берилиши муносабати билан бўшайдиган маблағлар янги ишлаб чиқаришларни барпо этишга, фаолият кўрсатаётган корхоналарни модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришда зарур бўладиган хом ашё ва материаллар харид қилишга, киритилган инвестицияларни қоплаш, жумладан кредитларни тўлашга йўналтирилади.

Берилган имтиёзлардан бўшайдиган маблағлар мақсадга номувофиқ фойдаланилган тақдирда, ушбу маблағлар қонун ҳужжатларида назарда тутилган жарима санкцияларини

ҳисобга олган ҳолда тўлиқ ҳажмда давлат бюджетига ўтказилади.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни текшириш. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни текширишда, аввало, солиқ солиш объектларининг тўғрилигини аниқлаш зарур. Бунда солиқ солиш объектларининг Солиқ кодексига мувофиқ келишини текширади. Сўнгра ушбу солиқ ставкаларининг тўғри қўлланилиши Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган ер остидан фойдаланганлик учун солиқ ставкаларига мувофиқ аниқланади. Бунда текширувчи ушбу солиқ бўйича белгиланган имтиёзларни ҳам назарда тутиши керак. Сўнгра текширувчи ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаб чиқариш ва тўлашнинг тўғрилигини ҳам аниқлаши лозим. Бунда у солиқ тўловчилар томонидан ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ бўйича ҳисоб-китобларни солиқ органларига тақдим этиш тартибига риоя қилинганлигини Солиқ кодексининг IX бўлимидаги Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар (42-46-боблар, 242-256-моддалар)га мувофиқ текширади.

Ер қаъридан фойдаланувчилар қуйидаги солиқлар ва махсус тўловларни тўловчилари бўйича алоҳида текширувдан ўтказди:

- ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;
- қўшимча фойда солиғи;
- бонус (имзоли ва тижоратбон топилма бонуслар).

Қўшимча фойда солиғини текширишда қуйидагиларга алоҳида эътибор берилади:

- айрим фойдали қазилмаларни (фойдали компонентларни) қовлаб олишни (ажратиб олишни) амалга оширувчи ер қаъридан фойдаланувчилар;

- фойдали қазилмалардан ишлаб чиқариладиган айрим турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни амалга оширувчи юридик шахслар бўйича қўшимча фойда солиғини текширади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни текшириш. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи ҳуқуқий шахслар тўлайдилар. Бу солиқни текширишда солиқ солиш объектининг Солиқ кодексининг 258-моддасига мувофиқлиги аниқланади. Сўнгра Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган амалдаги солиқ ставкалар ва Солиқ кодексининг 261-моддасига

мувофиқ сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқ бўйича имтиёзларнинг тўғри қўлланилиши текширилади. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ суммасини ҳисоблаб чиқариш тартиби ва ҳисоб-китобларни солиқ органларига тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатларига риоя қилинишига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ юридик шахслар томонидан тасдиқланган ставкалар бўйича солиқ солинмайдиган сув ҳажмларини ҳисобга олган ҳолда, олинган сувнинг ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлашни тўловчилар томонидан сувдан фойдаланиш ёки сув истеъмоли жойида ҳисоб-китоб тақдим этиладиган муддатдан кечиктирмай амалга оширилади, юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари бундан мустасно.

Юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари томонидан сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш йилига бир марта, солиқ давридан кейинги йилнинг 1 майигача амалга оширилади.

Юридик шахслар жорий йилнинг 15 январигача сувдан фойдаланиш ёки сув истеъмоли жойидаги давлат солиқ хизмати органларига сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш тўғрисидаги ёзма билдиришни белгиланган лимитдан келиб чиққан ҳолда ёки сув етказиб бериш шартномасига мувофиқ ҳар ойда ёки йилнинг ҳар чорагида эркин шаклда тақдим этадилар, қишлоқ хўжалиги корхоналари бундан мустасно.

Юридик шахсларнинг сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ бўйича бюджет билан ҳисоб-китобларининг бухгалтерлик ҳисоби бюджетга қарзлар бўйича тўловлар (турлари бўйича) счётида олиб борилади.

Ҳисобланган солиқ суммаси қуйидагича акс эттирилади:

9400-«давр харажатлари ҳисоби» счётининг дебети;

6410- «бюджетга қарзлар бўйича тўловлар ҳисоби» счётининг кредити.

Бюджетга оид ўтказиладиган солиқ суммаси қуйидагича акс эттирилади:

6410- «бюджетга қарзлар бўйича тўловлар ҳисоби» счётининг кредити;

5110- «пул воситаларининг ҳисоб» счёти кредити.

Бюджет билан ҳисоб-китоблар турлари бўйича алоҳида аналитик ҳисоб регистрларида акс эттирилиб борилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. *Хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджетга ҳисобланган ва тўланган мол-мулк ва ресурс солиқларини текшириш жараёни қандай кетма-кетликда амалга оширилади?*

2. *Ўз вақтида ўрнатилмаган асосий воситалар учун қандай жавобгарлик чоралари мавжуд?*

3. *Ер қабридан фойдаланувчилар қандай солиқлар ва махсус тўловларни тўлайдилар?*

4. *Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш ва бюджетга ўтказилганлигини текширишда асосан нималарга эътибор қаратиш лозим?*

3.7§. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибида тўланадиган солиқларни текшириш

Ягона солиқ тўловини текширишда белгиланган вазифалар:

- солиқ ҳисоботлари бўйича синтетик ва аналитик счетларнинг ҳолати;
- солиқ базасини шакллантириш;
- даромад харажатларини ва ҳисобга олинмаган солиқ базасини аниқлаш;
- жорий солиқ мажбуриятлари олдидаги қарзни бухгалтерия ва солиқ ҳисоботларида аниқлаш;
- йиғилган солиқларнинг суммасини бухгалтерия ҳисоботларидан аниқлаш;
- молиявий ҳисобот шаклларини классификация қилиб олиш;
- тўлиқ ва ўз вақтида ягона солиқ тўлови тўланишини таъминлаш.

Асосий текшириладиган меъёрий ҳужжатлар:

Корхона баланси (форма №1), молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот (форма №2), Бош дафтар, оборот-сальдо ведомости, «ҳисоб сиёсати» бўйича тасдиқланган буйруқ, кичик бизнес учун тасдиқланган соддалаштирилган солиқ ҳисобот шакллари, солиқларни тўлаш мақсадида бухгалтерия ҳисобининг ҳисоб реги-

стри, 6400 «Бюджет қарздорлиги», ягона солиқ тўлови расчётлари, бошланғич ҳужжатлар, солиққа тортишдаги тасдиқловчи ҳужжатлар.

Текширувчилар томонидан ягона солиқ тўлови тўловчи корхоналарга берилган имтиёзларнинг тўғри қўлланилиши ва тўлов муддатларига риоя қилиниши ҳам текширилиши зарур.

Ягона солиқ тўловчи корхоналарга берилган мақсадли имтиёзлар ва уларни қўллаш шартларига доир мисол:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги «Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-1047-сонли қарори билан 2012 йилнинг 1 январига қадар бўлган даврда қуйидагича солиқ ва божхона имтиёзлари берилган:

ихтисослаштирилган «Мева-сабзавотгайёрловсавдо» компанияларини ягона солиқ тўлови тўлашдан озод қилиш, бўшайдиган маблағларни мева-сабзавот, картошка, полиз маҳсулотлари ва узум тайёрлаш ҳамда сақлаш объектларининг айланма маблағларини тўлдиришга ва техникавий қайта жиҳозлашга мақсадли тарзда йўналтириш;

асосий фаолият тури бўйича гўшт ва сутни қайта ишлашга ихтисослашадиган микрофирмалар ҳамда кичик корхоналарнинг ягона солиқ тўлови ставкасини 50 фоизга камайтириш, бўшайдиган маблағларни ишлаб чиқариш корхоналарини техникавий қайта жиҳозлаш ва модернизациялашга, шу жумладан янги лабораториялар барпо этиш ва мавжудларини жиҳозлашга, янги маҳсулот турлари ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга, шунингдек хом ашё базасини ривожлантиришга мақсадли тарзда йўналтириш;

гўшт ва сут етиштириш ҳамда уларни қайта ишлашда фойдаланиладиган, республикада ишлаб чиқарилмайдиган ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхатларга мувофиқ четдан олиб келинадиган технология ускуналари, уларнинг эҳтиёт қисмлари, ёрдамчи материаллар, таркибий қисм ва компонентларни божхона тўловлари (божхона расмийлаштируви йиғимларидан ташқари) тўлашдан озод қилиш;

Ягона ер солиғини текшириш.

Қишлоқ хўжалиги учун белгиланган ерларнинг майдони ер тузиш хизмати томонидан олиб бориладиган ерларни

ҳисобга олиш ва ерлар инвентаризациясининг маълумотлари билан қишлоқ хўжалик экинлари ва ер майдонларини ўлчаш маълумотлари ҳамда махсус лойиҳалаш ва қидирув ташкилотлари олиб борган текшириш маълумотлари билан тасдиқланиши керак.

Текширувчи қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилар солиқни ҳисоблаш варақасини солиқ инспекциясига жорий йилнинг 1 февралитача тақдим қилганлигини, шунингдек, солиқ йилда уч марта тўланганлигини аниқлаши лозим.

Ягона ер солиғининг ҳисобланган суммаси давр харажатиға олиб борилади. Бюджет билан олиб бориладиган ҳисоб-китоб 6410-«Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик (турлари бўйича)» ҳисоб счегининг «Ягона ер солиғи» аналитик счегтида олиб борилади. Ҳисобланган солиқнинг суммаси шу счегтнинг кредитидан 9439-«Бошқа операцион харажатлар» счегтнинг дебетига олиб борилади.

Ягона ер солиғини текширишда белгиланган вазифалар:

- солиқ ҳисоботлари бўйича синтетик ва аналитик счегларнинг ҳолати;
- солиқ базасини шакллантириш;
- даромад харажатларини аниқлаш ва ҳисобга олинмаган солиқ базасини аниқлаш;
- жорий солиқ мажбуриятлари олдидаги қарзни бухгалтерия ва солиқ ҳисоботларида аниқлаш;
- солиқларнинг суммасини бухгалтерия ҳисоботларидан аниқлаш;
- молиявий ҳисобот шаклларини классификация қилиб олиш;
- тўлиқ ва ўз вақтида ягона ер солиғи тўланишини таъминлаш.

НАЗОРАТ САВОДЛАРИ

1. Ягона солиқ тўлови қандай тартибда ҳисобланади?
2. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари томонидан ягона солиқ тўловини ҳисоблашнинг ўзига хос жиҳатлари нимада?
3. Ягона солиқ тўловининг базавий миқдори киритилиши муносабати билан чакана савдо корхоналари, хизмат кўрсатиш соҳасидаги микрофирмалар ва кичик кор-

хоналар томонидан ягона солиқ тўловини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби қандай тартибда амалга оширилади?

4. Ягона ер солигини ҳисоблашда асосий мезон сифатида нима олинади?

3.8§. Мақсадли жамғармаларга тўловларни текшириш

Пенсия жамғармасига тўловларга оид ҳисоб-китоблар 6530 – «Бюджетдан ташқари жамғармалар» счётининг 6531 «Пенсия жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» субсчётида олиб борилади.

Текшириш чоғида Пенсия жамғармасига тўловлар бўйича содир бўладиган қуйидаги муомалаларнинг тўғрилигини текшириш лозим:

1) Пенсия жамғармасига тегишли бўлган ва маҳсулот таннаригига киритиладиган суммаларни, шу жумладан солиқларни, тўловларни ва ҳоказоларни акс эттириш:

Дебет 2010 «Асосий ишлаб чиқариш», 9410 «Сотиш харажатлари» счётлари;

Кредит 6531 «Пенсия жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти.

2) Тижорат харажатларига, ҳамда муомала чиқимлари (савдода) ҳисобига кирадиган, пенсия жамғармасига ҳисобланган бадаллар суммасини акс эттириш:

Дебет 9410 «Сотиш харажатлари» счёти;

Кредит 6531 «Пенсия жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти.

3) Пенсия жамғармасига тўланадиган бадаллар, маҳсулот, хизмат кўрсатувчи бўлинмалар ва хўжаликларнинг бажарган ишлари ва кўрсатган хизматлари харажатларига қўшиладиган, ҳамда келгуси давр харажатларининг таркибида ҳисобга олинадиган суммаларнинг акс эттирилиши:

Дебет 2010 «Асосий ишлаб чиқариш», 2310 «Ёрдамчи ишлаб чиқариш», 3190 «Бошқа олдиндан тўланадиган харажатлар» счётлари;

Кредит 6531 «Пенсия жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти.

4) Олдиндан ҳисобланган ажратмаларнинг суммаларини Пенсия жамғармасига ўтказиш: Дебет 6531 «Пенсия жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти; Кредит 5110 «Ҳисоб-китоб» счёти.

Суғурта қилдирувчининг пенсия жамғармаси бюджетига белгиланган муддатига ўтказмаган тўловлари қарз ҳисобланади ва ўз муддатида тўланмаган тўловлар ҳамда солиқ бўлмаган тўловларнинг ундириб олинishi учун белгиланган тўловлар сўзсиз тартибда пеня ҳисобланиб, ундириб олинади.

Текширувчи шунга эътибор бериш керакки, пеня бадалларини тўлаш муддати ўтган кундан кейинги кундан бошлаб, тўлов кунини ҳам қўшиб ҳисобланади. Тўлов муддати дам олиш ёки байрам кунига тўғри келса, пеня дам олиш ёки байрам кунидан кейинги 2-иш кунидан ҳисобланади.

Ижтимоий суғурта ва таъминот жамғармаларига тўловлар ҳисобланиши ҳамда тўланишини текширувдан ўтказишда қуйидагилар бажарилади:

- ҳар бир жамғарма тури бўйича ва суғурта тури бўйича тўлов (бадал) ҳисоблаш учун қабул қилинган базанинг ишончлилигини аниқлаш;

- тегишли жамғармалар бўйича суғурта бадаллари ставкаларини қўллашнинг тўғрилигини текшириш;

- ҳисоблашларни текшириш;

- суғурта бадалларини ҳисоблаш манбаларини текшириш.

Маълумотларда тафовутлар бўлган ҳолларда жамғармалар ва дебет ёки кредит оборотлари текширилиб, тафовутлар кўлами аниқланади. Кейинчалик ушбу тафовутларнинг сабаблари аниқлаштирилиши лозим.

Молиялаштириш манбаидан қатъи назар барча асослар бўйича ходимлар фойдасига ҳисобланган, пул ва (ёки) натура шаклдаги тўловларнинг барча турлари ушбу жамғармаларга суғурта бадалларини ҳисоблаш учун объект ҳисобланади.

Суғурта бадалларини ҳисоблаш учун қўлланиладиган базанинг ишончлилигини текширишда қуйидагиларни бажариш зарур:

- ҳисобот даврида ҳисобланган ва тўланган меҳнат ҳақи ҳамда бошқа тўловлар турларини аниқлаш;

- ҳақиқатда суғурта бадаллари ҳисобланган тўловлар турларини, тегишли ижтимоий суғурта жамғармасига суғурта бадал-

лари ҳисобланмайдиган тўловлар рўйхатига мувофиқ улар ҳисобланиши ёки ҳисобланмаслиги лозим бўлган тўлов турлари билан таққослаш;

- тегишли жамғармалар бўйича суғурта бадалларининг тўлиқ тўланмаган (ёки ошиқча тўланган) миқдорини аниқлаш.

Олдин ҳисобланмасдан, корхона кассасидан берилган ҳар хил тўловларни (моддий ёрдам, мукофот) махсус эътибор билан текшириш керак.

Маълумотларда тафовутлар бўлган ҳолларда жамғармалар ва дебет ёки кредит оборотлари текширилиб, тафовутлар қўлами аниқланади. Кейинчалик ушбу тафовутларнинг сабаблари аниқлаштирилиши лозим.

Молиялаштириш манбаидан қатъи назар, барча асослар бўйича ходимлар фойдасига ҳисобланган, пул ва (ёки) натура шаклдаги тўловларнинг барча турлари ушбу жамғармаларга суғурта бадалларини ҳисоблаш учун объект ҳисобланади.

Суғурта бадалларини ҳисоблаш учун қўлланиладиган базанинг ишончлилигини текширишда қуйидагиларни бажариш зарур:

- ҳисобот даврида ҳисобланган ва тўланган меҳнат ҳақи ҳамда бошқа тўловлар турларини аниқлаш;

- ҳақиқатда суғурта бадаллари ҳисобланган тўловлар турларини, тегишли ижтимоий суғурта жамғармасига суғурта бадаллари ҳисобланмайдиган тўловлар рўйхатига мувофиқ улар ҳисобланиши ёки ҳисобланмаслиги лозим бўлган тўлов турлари билан таққослаш;

- тегишли жамғармалар бўйича суғурта бадалларининг тўлиқ тўланмаган (ёки ошиқча тўланган) миқдорини аниқлаш.

Шунингдек, олдин ҳисобланмасдан, корхона кассасидан берилган ҳар хил тўловларни (моддий ёрдам, мукофот) махсус эътибор билан текшириш керак.

Сўнгра ҳисобланган ва тўланган суғурта бадалларининг ҳисобда тўғри акс эттирилишини аниқлаш зарур. Бунда ходимларга тўланган тўловларнинг суғурта бадалларини ҳисоблаш молиялаштириш манбаси ҳисобидан акс эттирилаётганлигига эътибор қаратилади. Текширув натижалари ишчи ҳужжатлар билан расмийлаштирилади.

Тўловларнинг пенсия жамғармаси бюджетига кредит муассасаларининг айбига кўра ўз вақтида ўтказилмаганлиги учун кре-

дир муассасаси муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун амалдаги қонунларда белгиланган миқдорда пеня тўлайди. Суғурта қилдирувчилардан бу кунлар учун пеня олинмайди.

Текширувчи шунга эътибор бериши керакки, суғурта бадаллари қуйидаги турдаги тўловларга ҳисобланмайди: фойдаланмаган таътил учун компенсациялар; ишдан бўшаш чоғидаги чиқиш пенсияси; моддий ёрдам кўринишида бериладиган пул пенсияларининг ҳар хил турларига; компенсация тўловларига; бепул овқатлар қийматларига; товон тўловлари (хизмат сафари бўйича суткалик пуллари ва суткалик пуллар ўрнига тўловлар, меҳнатчиларга уларнинг иши билан боғлиқ ҳолдаги шикастланиши ёки саломатлигига бошқача зарар етганлиги натижасида кўрилган зарарни қоплаш тўловлари) ва бошқаларга; берилган махсус кийим-бош, махсус пойафзал ва бошқа ҳимоя воситалари, совун, сут ва даволаш-профилактика овқатлар қиймати; тушлик овқатлар учун дотациялар, санаторий-курортларда даволаниш, дам олиш уйларига йўлланмалар қиймати, стационарларда ва амбулаторияларда даволаниш учун ҳақ тўлаш; бошқа жойга ишга ўтишдан ёки кўчиб ўтишдан йўлда юриш, мулкни ташшишга доир харажатларнинг қопланиши; доимий иши йўлда ўтадиган ёки йўлда юриш тусига эга бўлган ёхуд хизмат сафарлари билан боғлиқ ҳолларда суткалик пуллар ўрнига иш ҳақига қўшимчалар ва устамалар; иш ҳақи жамғармасидан амалга ошириладиган юбилей саналари, туғилган кунлар муносабати билан узоқ муддатли, бенуқсон меҳнат фаолияти, фаол ижтимоий иши учун ва бошқа шунга ўхшаган ҳолларда бериладиган рағбатлантириш тўловлари (мукофотлар); мусобақаларда, кўриклар, танловлар ва шу кабиларда ютуқли ўринлар учун бериладиган пул мукофотлари; корхона ва ташкилотлар ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда ўқиш учун юборилган ўқувчиларга тўланадиган стипендиялар; давлат ижтимоий суғуртаси бўйича пенсиялар, ижтимоий пенсиялар, пенсиялар.

Пенсия жамғармаси идоралари пенсия жамғармаси бюджетининг ижро этилиши бўйича Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги тасдиқлаган бюджетдаги корхона ва ташкилотлар учун бухгалтерлик ҳисобварақалари режасини қўллаган ҳолда ҳисоб юритадилар ва йилнинг ҳар чорагида пенсия жамғармаси бюджетининг ижро этилиши ҳақида молиявий ҳисоботларни тузадилар.

**Республика Йўл жамғармаси ва Мактаб таълимини ривож-
лантириш мақсадли давлат жамғармаларига тўловларини тек-
шириш.** Йўл жамғармасига тўловларга оид ҳисоб-китоблар 6530-
«Бюджетдан ташқари жамғармалар» счётининг 6532 «Йўл жам-
ғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» субсчётида олиб
борилади.

Текшириш чоғида Йўл жамғармасига тўловлар бўйича содир
бўладиган қуйидаги муомалаларни тўғри олиб борилаётганли-
гини текшириши лозим:

1) Йўл жамғармасига тегишли бўлган ва маҳсулот таннархи-
га киритиладиган суммаларни, шу жумладан солиқларни, тўлов-
ларни ва ҳоказоларни акс эттириш:

Дебет 2010 «Асосий ишлаб чиқариш», 9410 «Сотиш харажат-
лари» счётлари, Кредит 6532 «Йўл жамғармасига тўловлар бўйи-
ча ҳисоб-китоблар» счёти.

2) Тижорат харажатларига, ҳамда муомала чиқимлари (сав-
дода) ҳисобига кирадиган, пенсия жамғармасига ҳисобланган
бадаллар суммасини акс эттириш:

Дебет 9410 «Сотиш харажатлари» счёти, Кредит 6532 «Йўл
жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти.

3) Йўл жамғармасига тўланадиган маҳсулот, хизмат кўрса-
тувчи бўлинмалар ва хўжаликларнинг бажарган ишлари ва
кўрсатган хизматлари харажатларига қўшиладиган, ҳамда кел-
гуси давр харажатларининг таркибида ҳисобга олиннадиган сум-
маларнинг акс эттирилиши:

Дебет 2010 «Асосий ишлаб чиқариш», 2310 «Ёрдамчи ишлаб
чиқариш», 3190 «Бошқа олдиндан тўланадиган харажатлар»
счётлари, Кредит 6532 «Йўл жамғармасига тўловлар бўйича
ҳисоб-китоблар» счёти.

4) Олдиндан ҳисобланган ажратмаларнинг суммаларини Йўл
жамғармасига ўтказиш:

Дебет 6532 «Йўл жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-ки-
тоблар» счёти, Кредит 5110 «Ҳисоб - китоб» счёти.

Йўл жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китобларни тек-
ширувдан ўтказганда қуйидаги ҳужжатлар текшириш ўтказиш
манбалари ҳисобланади: ҳисоб-китоб қайдномалари, тўлов қайд-
номалари, касса чиқим ордерлари, банк кўчирмалари, жорий ой
учун ички баланс ҳисоблашишларни ҳисобга олиш қайдномаси,
тўлов топшириқномалари, 10-сонли журнал ордер, Бош дафтар.

Шу билан бирга, текширув мобайнида қуйидаги ҳолатларга эътибор қаратиш лозим:

- тўланиши зарур бўлган бадаллар суммасининг ҳисоблаб ёзилиши учун солиққа тортиладиган базасининг тўғри аниқланганлигини;

- бадаллар суммасининг Йўл жамғармасига ўз вақтида ҳисоблаб ўтказилаётганлигига;

- бадаллар суммасининг жамғармаларга ҳисоблаб ёзилиши ва ўтказилиши ҳисоби тўғри юритилаётганлигига;

- аналитик ҳисоб маълумотларининг 6532 «Йўл жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти маълумотларига мувофиқлигига.

Бандлик жамғармаси бўйича муомалалар ҳисоби 6530 «Бюджетдан ташқари жамғармалар» счётининг 6533 «Бандлик жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» субсчётида олиб борилади.

Текшириш чоғида Бандлик жамғармасига тўловлар бўйича содир бўладиган қуйидаги муомалаларни тўғри олиб борилаётганлигини текшириш лозим:

1) Бандлик жамғармасига тегишли бўлган ва маҳсулот таннарихига киритиладиган суммаларни, шу жумладан солиқларни, тўловларни ва ҳоказоларни акс эттириш:

Дебет 2010 «Асосий ишлаб чиқариш», 9410 «Сотиш харажатлари» счётлари, Кредит 6533 «Бандлик жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти.

2) Тижорат харажатларига, ҳамда муомала чиқимлари (савдода) ҳисобига кирадиган, пенсия жамғармасига ҳисобланган бадаллар суммасини акс эттириш:

Дебет 9410 «Сотиш харажатлари» счёти, Кредит 6533 «Бандлик жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти.

3) Бандлик жамғармасига тўланадиган маҳсулот, хизмат кўрсатувчи бўлинмалар ва хўжаликларнинг бажарган ишлари ва кўрсатган хизматлари харажатларига қўшиладиган, ҳамда келгуси давр харажатларининг таркибида ҳисобга олинадиган суммаларнинг акс эттирилиши:

Дебет 2010 «Асосий ишлаб чиқариш», 2310 «Ёрдамчи ишлаб чиқариш», 3190 «Бошқа олдиндан тўланадиган харажатлар» счётлари, Кредит 6533 «Бандлик жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти.

4) Оддиндан ҳисобланган ажратмаларнинг суммаларини Бандлик жамғармасига ўтказиш: Дебет 6533 «Бандлик жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти, Кредит 5110 «Ҳисоб-китоб» счёти.

Текширув чоғида Бандлик жамғармаси билан қуйидаги жараёнларни тўғри амалга оширилади тўғри аниқланганлигига эътибор қаратиш лозим:

- Бандлик жамғармасига тўланиши зарур бўлган бадаллар суммасининг ҳисоблаб ёзилиши учун солиққа тортиладиган базасининг тўғри аниқланганлигини;

- бадаллар суммасининг Бандлик жамғармасига ўз вақтида ҳисоблаб ўтказилаётганлигига;

- бадаллар суммасининг жамғармаларга ҳисоблаб ёзилиши ва ўтказилиши ҳисоби тўғри юритилаётганлигига;

- аналитик ҳисоб маълумотларининг 6533 «Бандлик жамғармасига тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» счёти маълумотларига тўғри келиш-келмаслигига.

Текширув чоғида ҳисоб-китоб қайдномалари, тўлов қайдномалари, касса чиқим ордерлари, банк кўчирмалари, жорий ой учун ички баланс ҳисоблашлари, ҳисобга олиш қайдномаси, тўлов топшириқномалари, 10-сонли журнал ордер, Бош дафтардан манба сифатида фойдаланиши мумкин.

Текширувчилар мақсадли жамғармаларга тўловлар бўйича корхоналарга берилган имтиёзларнинг тўғри қўлланилиши ва тўлов муддатларига риоя қилиниши ҳам текширилиши зарур.

Мақсадли жамғармаларга тўловлар бўйича корхоналарга берилган мақсадли имтиёзлар ва уларни қўллаш шартларига доир мисол:

1-мисол. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Уй-жой фондини фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида реконструкция қилиш ва таъмирлаш бўйича пудрат ишларини кенгайтиришни рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2009 йил 29 январдаги ПҚ-1051-сон қарорига асосан янгидан ташкил этилаётган таъмирлаш-қурилиш ташкилотлари 2014 йил 1 январгача:

солиқларнинг барча турларини ва давлат мақсадли фондларига мажбурий ажратмаларни (бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси бундан мустасно) тўлашдан;

Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхатлар бўйича Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириладиган қурилиш техникаси ва кичик механизациялаш воситалари учун божхона тўловлари тўлашдан (божхона расмийлаштируви йиғимлари бундан мустасно) озод қилинди.

Мазкур имтиёзларнинг қўлланилиш тартиби «Янгидан ташкил этилаётган ихтисослаштирилган таъмирлаш-қурилиш ташкилотлари томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисида НИЗОМ¹⁶»да белгилаб қўйилган бўлиб, унга кўра ихтисослаштирилган таъмирлаш-қурилиш ташкилоти фақат фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида уй-жой фонди объектларини режалаштириш, қайта режалаштириш, безаш, қуриш, қайта қуриш ва таъмирлаш ишларини амалга оширадиган ташкилотдир.

Бунда,

а) бинони режалаштириш деганда текисликдаги горизонтал кесим кўринишида бинонинг режалаштирилган ҳажмий тузилмасининг маълум масштабдаги тасвири (чизмалари) тушунилади;

б) бинони қайта режалаштириш деганда бинонинг ваёки унинг алоҳида хоналари функционал вазифаларининг ўзгаришига олиб келадиган ишлар мажмуаси тушунилади. Бундай ишларга, жумладан, қуйидагилар кирadi:

кўтариб турмайдиган пардеворларни бутунлай ёки қисман алмаштириш;

кўтариб турмайдиган пардеворларда тешиклар тешиш;

муҳандислик ёки сантехника асбоб-ускуналарини алмаштириш;

в) дизайн деганда қулайлик, тежамкорлик ва гўзалликнинг муштараклиги принципитига асосланган ҳолда бинонинг олд томони ва ички хоналарини меъморий безаш, интерьер элементларини бадийий конструкциялаш тушунилади;

г) реконструкция деганда бино (хона) ва иншоотларнинг асосий техник-иқтисодий кўрсаткичларини ва функционал вазифа-

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 19 сентябрда 2009-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси, Молия вазирлиги, Давлат божхона қўмитаси ва Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг 2009 йил 16 августдаги 2009-21, 83, 01-02/8-14, 5-сон қарори билан тасдиқланган.

ларини (хоналар сони ва майдонини, биоларнинг қурилиш ҳажми ва умумий майдонини) ўзгартириш билан боғлиқ ишлар мажмун тушунилади;

д) таъмирлаш деганда қуйдагилар тушунилади:

капитал таъмирлаш – бино ёки унинг алоҳида элементларининг фойдаланиш кўрсаткичларини яхшилаш билан боғлиқ, бино (бино элементи) мустаҳкамлигини ва қулайлигини таъминлашга йўналтирилган тиклаш бўйича ишлар мажмуи, шунингдек даҳа ичида эскирган уй-жой муҳандислик тармоқларини алмаштириш ва турар жойларга қайта қуриш, шу жумладан турар жой фондининг уйлари олдидаги ҳудудда ландшафт лойиҳа ечимларидан фойдаланган ҳолда ободонлаштириш ишларини амалга ошириш;

жорий таъмирлаш – бинонинг ёки унинг алоҳида элементларининг фойдаланиш кўрсаткичларини сақлаб туриш бўйича ишлар мажмуи;

е) қурилиш иншоотларини тайёр ҳолда топшириш деганда буюртмачининг топшириғига биноан объектда барча ишлар мажмуини бажариш, шу билан бирга лойиҳалаштириш ҳужжатларини ишлаб чиқиш, қурилиш-монтаж, махсус ва ишга тушириш-созлаш ишларини бажариш, объектни технологик ва муҳандислик асбоб-ускуналари билан жиҳозлаш, фойдаланишга тайёр қурилиш маҳсулотини яратиш тушунилади.

Қарорда белгиланган имтиёзлар ихтисослаштирилган қурилиш-таъмирлаш корхоналари томонидан фақат ўз кучлари билан бажарилган ишларга қўлланилади.

Ихтисослаштирилган таъмирлаш – қурилиш ташкилоти агар Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Уй-жой фондини фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида реконструкция қилиш ва таъмирлаш бўйича пудрат ишларини кенгайтиришни рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида» 2009 йил 29 январдаги ПҚ-1051-сон қарори чиққандан кейин юридик шахс сифатида рўйхатга олинган бўлса, у янгидан ташкил этилган ҳисобланади.

Фаолият кўрсатиб келаётган корхоналарни қайта ташкил этиш йўли билан улар ҳузурида ёки уларнинг мол-мулклари ҳузурида ташкил этилган ташкилотлар янгидан ташкил этилган таъмирлаш-қурилиш ташкилотлари сифатида қаралмайди.

Юридик шахсларга солиқлар, божхона ва мажбурий тўловларни бюджетга тўлаш бўйича берилган имтиёзларни расмий

лаштириш ва бухгалтерлик ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисидаги низомга мувофиқ бўшаётган маблағларни мақсадли ишлатиш назарда тутилмаган солиқлар ва божхона имтиёзлари берилганда бюджетга тўланадиган солиқлар, божхона ва мажбурий тўловлар ҳисоблаб чиқарилмайди ва маҳсулотлар (товарлар, ишлар, хизматлар) ҳамда бошқа мол-мулкнинг сотиш (хари) қийматига киритилмайди.

Бўшаётган маблағларни мақсадли ишлатишни назарда тутмайдиган солиқлар ва божхона имтиёзларини бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби юқорида қайд қилинган Низом билан тартибга солинади.

Янгидан ташкил этилаётган ихтисослаштирилган таъмирлаш-қурилиш ташкилотларига солиқ ва божхона тўловлари бўйича имтиёзлар ва переференциялар қуйида келтирилган шаклга мувофиқ давлат солиқ хизмати ва давлат божхона хизмати органларига тақдим этиладиган аризага асосан тақдим этилади.

Ариза давлат солиқ хизмати органларига ёки давлат божхона хизмати органларига икки нусхада тақдим этилади, шулардан биттаси ваколатли органнинг тегишли белгиси билан солиқ тўловчига қайтарилади.

Имтиёзлардан фойдаланган ихтисослаштирилган таъмирлаш-қурилиш ташкилотлари ҳақиқатда ихтисослашганлигини тасдиқлаш учун йил якуни бўйича солиқ ҳисоботларини тақдим этиш билан бир вақтда давлат солиқ хизмати органларига қуйида келтирилган шаклга мувофиқ Маълумотнома – ҳисоб-китобни тақдим этадилар. Маълумотнома – ҳисоб-китоб давлат солиқ хизмати органларига икки нусхада тақдим этилади, шулардан биттаси давлат солиқ хизматининг тегишли белгиси билан солиқ тўловчига қайтарилади.

Тақдим этилади _____

(божхона расмийлаштируви жойи бўйича ҳудудий божхона органи)

ёки _____

(солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органи)

АРИЗА

_____ (корхонанинг тўлиқ номи)

жойлашган манзили _____

1. Давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

2. Ташкил этилган сана (кун/ой/йил)

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

3. СТИР

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

4. ХХТУТ

--	--	--	--	--	--

5. Телефон: код

--	--	--	--	--	--

рақам

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

ихтисослаштирилган таъмирлаш-қурилиш ташкилоти эканлигини маълум қилади _____

(базарадиган ишларнинг номи)

Имтиёзни қўллаш учун асос:

_____ (норматив ҳужжатнинг номи)

Маълумотларнинг тўлиқлиги ва ишончлигини тасдиқлайман:	Вакolatли органнинг ходими томонидан тўлдирилади										
Раҳбар СТИР <table border="1"><tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table> Ф.И.Ш. _____ Имзо _____											
Бош бухгалтер СТИР <table border="1"><tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table> Ф.И.Ш. _____ Имзо _____											
Сана <table border="1"><tr><td></td><td></td></tr></table> <table border="1"><tr><td></td><td></td></tr></table> <table border="1"><tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table> (кк/оо/йй)											
	Тақдим этилган сана <table border="1"><tr><td></td><td></td></tr></table> <table border="1"><tr><td></td><td></td></tr></table> <table border="1"><tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table> (кк/оо/йй) Ф.И.Ш. _____ Имзо _____										

М.Ў.

Йиллик солиқ ҳисоботи билан
бирга тақдим этилади

Тақдим этилади

(солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органи)

(корхонанинг тўлиқ номи)

жойлашган манзили

1. Давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

2. Ташкил этилган сана (кун/ой/йил)

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

3. СТИР

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

4. ХХТУТ

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

5. Телефон: код

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

рақам

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

МАЪЛУМОТНОМА – ҲИСОБ-КИТОБ

_____ йил учун

Имтиёзни қўллаш учун асос:

(норматив ҳужжатнинг номи)

минг сўм

Маҳсулот номи	Миқ- дори	Жами бажарилган ишлар ҳажмига нисбатан % да
Бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар ва реализация қилинган товарларнинг умумий ҳажми, жами		
шу жумладан:		
объектларни фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида қайта режалаштириш, безаш, реконструкция қилиш, таъмирлаш ва қуриш ишлари		

фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида уй-жойларни мукаммал ва жорий таъмирлаш, шу билан бирга томларни таъмирлаш, уйлар ичидаги муҳандислик коммуникацияларини алмаштириш ва кўп квартирали уй-жойларнинг умумий фойдаланиладиган жойларини мукаммал таъмирлаш ишлари		
даҳа ичида эскирган уй-жой муҳандислик тармоқларини алмаштириш ва турар жойларга қайта қуриш, шу жумладан, тураржой фондининг уйлари олдидаги ҳудудда ландшафт лойиҳа ечимларидан фойдаланган ҳолда ободонлаштириш ишларини амалга ошириш		

Маълумотларнинг тўлиқлиги ва ишончлилигини тасдиқлайман:		Ваколатли органнинг ходими томонидан тўлдирилади	
Раҳбар СТИР Ф.И.Ш. _____ Имзо _____		Тақдим этилган сана (кк/оо/йй) Ф.И.Ш. _____ Имзо _____	
Бош бухгалтер СТИР Ф.И.Ш. _____ Имзо _____			
Сана (кк/оо/йй)			

М.Ў.

Агар ихтисослаштирилган таъмирлаш-қурилиш ташкилоти ҳисобот йили якуни бўйича тақдим этилган Маълумотнома – ҳисоб-китобдан келиб чиққан ҳолда имтиёзлар тақдим этиш учун белгиланган мезонларга мос келмаса (ихтисослаштирилган таъмирлаш-қурилиш ташкилоти ҳисобланмаганда), солиқ ва божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзлар бекор қилинади ва ушбу тўловларни бюджетга тўлаш мажбурияти қонун ҳужжатларида назарда тутилган жарима санкцияларини ҳисобга олган ҳолда тикланади.

Корхона имтиёзларни қўллаш учун белгиланган мезонларга мос келмаслиги ҳолатлари аниқланган тақдирда, давлат солиқ хизмати органлари 10 иш куни ичида давлат божхона органларини аниқланган ҳолатлар тўғрисида илгари тўланмаган божхона тўловларини ундириш чораларини кўриш учун хабардор қилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Мақсадли жамғармаларга тўловларни тегишлири чогида нималарга асосий эътибор бериш лозим?

2. Ягона ижтимоий тўловни ҳисоблаш тартиби қандай?

3. Мақсадли жамғармаларга мажбурий тўловларни тегишлири чогида қандай бухгалтерия ҳужжатлари тегишилади?

4. Йўл жамғармасига мажбурий тўлов ва ажратмаларни тегишлирида қайси ҳолатларга эътибор қаратиш лозим?

5. Мақсадли жамғармаларга мажбурий тўловлар ва уларни ҳисоблашга доир ҳисоб-китоблар қайси счётларда олиб борилади?

6. Сугурта бадалларини ҳисоблаш учун қўлланиладиган базанинг ишончилигини тегишлирида нималарга эътибор бериш зарур?

IV. СОЛИҚ ТЕКШИРУВИ ЯКУНИ ВА НАТИЖАЛАРИНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ

4.1§. Солиқ текширувининг якунланиши ва солиқ текшируви далолатномасининг тузилиши

Хўжалик юритувчи субъектлар молиявий-хўжалик фаолияти бўйича ўтказилган солиқ текширувлари, жумладан, ҳужжатли текширув (тафтиш) ҳамда қисқа муддатли текширувлар якунида, солиқ хизмати органининг мансабдор шахси (текширувчи) томонидан камида уч нусхадан иборат бўлган солиқ текшируви далолатномаси тузилади. Мазкур далолатномада текширув давомида аниқланган солиққа оид ва бошқа ҳуқуқбузарликларнинг ҳужжатлар билан тасдиқланган далиллари изчил баён этилиши ёки улар мавжуд эмаслиги кўрсатилиши, шунингдек Солиқ кодексининг аниқ моддалари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар кўрсатилган ҳолда аниқланган ҳуқуқбузарликларни баргараф этишга доир текширувчиларнинг хулоса ва таклифлари қайд этилиши керак.

Солиқ текшируви далолатномасини тузиш жараёнида ўчириб ёзиш, ўзгартириш ва бошқа тузатиш киритишга рухсат берилмайди. Далолатнома матнида қисқартирилган номлар ва умумқабул қилинган аббревиатуралардан фойдаланишга зарурат бўлганда илк бор қўллашда тегишли сўз бирикмаси тўлиқ келтирилиб, ёнида қавс ичида бундан буён матнда фойдаланиладиган унинг қисқартирилган номи ёки аббревиатураси кўрсатилади. Масалан, назорат касса машиналари (НКМ).

Солиқ текшируви далолатномаси уч қисм: кириш, баён этиш ва якуний қисмдан ташкил топиши керак.

Солиқ текшируви далолатномасининг кириш қисмида ўтказилаётган текширув ва текширилаётган солиқ тўловчи, унинг филиали ёки ваколатхонаси (солиқ тўловчи – ташкилот филиали ёки ваколатхонаси текшириладиган ҳолларда) тўғрисидаги умумий маълумотлар келтирилади.

Солиқ текшируви далолатномасининг баён этиш қисмида текширув давомида аниқланган солиққа оид ва бошқа ҳуқуқбузарликларнинг ҳужжатлар билан тасдиқланган далиллари изчил баён этилади ёки улар мавжуд эмаслиги ҳамда текширув натижаларига кўра тўғри қарор қабул қилиш учун

аҳамиятга эга бўлган ушбу далиллар билан боғлиқ ҳолатлар кўрсатилади.

Солиқ текшируви далолатномасининг якуний қисми (хулоса)да текширув ўтказишда аниқланган бюджетга тўланмаган (тўлиқ тўланмаган) солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, мажбурий ажратмалар ва пенянинг умумий миқдори тўғрисидаги маълумотлар, текширувчиларнинг аниқланган ҳуқуқбузарликларни бартараф этишга оид таклифлари келтирилади.

Солиқ текшируви якунланганда солиққа оид ва бошқа қонунбузарликлар аниқланмаса, солиқ текшируви далолатномасида бу ҳақда ҳам тегишли ёзув қайд этилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ текшируви жараёнида қандай ҳужжатлар расмийлаштирилади?

2. Текширув далолатномаси неча нусхада тузилиши шарт ва нима учун?

3. Текширув далолатномаси қандай қисмлардан иборат бўлади?

4. Далолатномани расмийлаштиришда қандай талаблар қўйилади?

4.2§. Солиқ текшируви натижаларини расмийлаштириш

Давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахслари томонидан солиқ текшируви натижалари бўйича тузиладиган далолатномада қуйидагилар кўрсатилган бўлиши керак:

текширув ўтказилган жой, далолатнома тузилган сана;

текширув ўтказиш учун асос;

текширув тури ва уни ўтказиш даври;

давлат солиқ хизмати органининг текширувни ўтказган мансабдор шахсларининг фамилияси, исми, отасининг исми;

якка тартибдаги тадбиркорнинг фамилияси, исми, отасининг исми;

юрidik шахснинг тўлиқ номи, текширув даврида раҳбарлик вазифаларини ёки бухгалтерия ҳисоби юритиш вазифаларини

амалга оширган мансабдор шахсларнинг фамилияси, исми, отасининг исми;

солиқ тўловчининг жойлашган ери (почта манзили), банк рекевизитлари, шунингдек унинг идентификация рақами;

илгариги текширув тўғрисидаги маълумотлар;

текширилаётган солиқ даври ва текширув ўтказиш учун солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган ҳужжатлар тўғрисидаги умумий маълумотлар;

солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарликнинг (у мавжуд бўлганда) солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг тегишли нормасига ҳавола этилган ҳолдаги муфассал тавсифи;

текширув натижалари бўйича фикрлар ва хулосалар.

Агар солиқ текшируви тугалланганида солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилганлиги аниқланган бўлмаса, бу ҳақда солиқ текшируви далолатномасида қайд этилади.

Солиқ текшируви далолатномасининг уч нусхаси ҳам давлат солиқ хизмати органларининг солиқ текширувини ўтказиётган мансабдор шахслари томонидан имзоланади. Солиқ текшируви далолатномасининг бир нусхаси солиқ тўловчига топширилади. Солиқ тўловчи солиқ текшируви далолатномасини олганда далолатноманинг барча нусхаларига уни олган санани кўрсатган ҳолда имзо қўйиши шарт. Солиқ текшируви далолатномасининг давлат солиқ хизмати органида қолган нусхалари солиқ текшируви материалларига қўшиб қўйилади.

Солиқ тўловчининг солиқ текшируви далолатномасидаги имзоси унинг солиқ текшируви натижаларидан рози эканлигини аниқлатмайди. Агар солиқ тўловчи текширув далолатномасига имзо қўйишдан бош тортса, бу ҳақда далолатнома тузилади.

Солиқ тўловчи солиқ текшируви далолатномасини олишдан бош тортган тақдирда давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахси бу ҳақда солиқ текшируви далолатномасига тегишли ёзув киритади. Мазкур ҳолда солиқ текшируви далолатномасининг бир нусхаси солиқ тўловчига почта орқали буюртма хат билан юборилади ва у жўнатилган кундан эътиборан уч кун ўтгач, солиқ тўловчига топширилган ҳисобланади. Солиқ текшируви далолатномаси солиқ тўловчига топширилган кун солиқ текшируви тугалланган кун ҳисобланади.

Солиқ текширувини ўтказиш учун асос бўлган, Солиқ кодексининг 88-моддаси (Солиқ текширувини ўтказиш учун асос)да

кўрсатилган ҳужжатларнинг нусхалари, солиқ текшируви доирасида содир этилган ҳаракатлар тўғрисидаги баённомалар, инвентаризация далолатномалари, экспертларнинг хулосаси, солиқ текшируви ўтказиш пайтида олинган материаллар, шунингдек солиқ текшируви доирасида ҳаракатлар содир этилганлигини тасдиқловчи бошқа ҳужжатлар солиқ текшируви далолатномасига қўшиб қўйилиши лозим.

Солиқ текшируви далолатномасига илова қилинадиган ҳужжатларнинг тўлиқ матни мазкур қўлланманинг кейинги параграфида келтириб ўтилади.

Солиқ текшируви материаллари Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси белгилagan тартибга биноан солиқ тўловчи давлат рўйхатидан ўтказилган жойдаги давлат солиқ хизмати органида солиқ текшируви тугалланган кундан эътиборан кейинги иш кунидан кечиктирмасдан рўйхатдан ўтказилиши лозим.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Текширув далолатномасида нималар кўрсатилиши зарур?

2. Солиқ текшируви далолатномасига солиқ тўловчи имзо қўйишдан бош тортиган ҳолларда қандай чора-тадбирлар қўлланилади?

3. Далолатноманинг бир нусхасини олишдан бош тортиган ҳолатда-чи?

4. Далолатнома неча кунда солиқ идорасида рўйхатдан ўтказилиши шарт?

4.38. Солиқ текшируви далолатномасига илова қилинадиган ҳужжатлар

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгаши режа-жадвалидан ёки режадан ташқари текшириш ўтказиш рухсатномасидан кўчирма, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг жиноят иши юзасидан қабул қилган «Солиқ текшируви (тафтиш) тайинлаш тўғрисида»ги қарори;

солиқ текширувини (тафтишни) ўтказиш учун солиқ органи раҳбари (раҳбар ўринбосари) томонидан имзоланган буйруқдан кўчирма;

хўжалик юритувчи субъект раҳбари (раҳбар вазифасини вақтинча бажарувчи)нинг текшириш ўтказиш учун асословчи ҳужжатлар нусхаларини олганлиги тўғрисида тилхат;

текширувчилар томонидан аниқланган қонунбузарликлар кўрсатилган ҳолда тузилган ва текширув ўтказилаётган корхона раҳбари ва бош ҳисобчиси (улар вазифасини вақтинчалик бажарувчилар) ёки хусусий тадбиркор томонидан имзоланган солиқ турлари бўйича ҳисоб-китоблар.

Ташқи-иқтисодий фаолият ва ўтказилган экспорт-импорт операциялари

Давлат солиқ қўмитасининг «Валюта ва экспорт-импорт операцияларини назорат қилиш» бош бошқармаси ва унинг жойлардаги қуйи тузилмалари ходимлари томонидан текширилиб, текширувлар натижаси бўйича аниқланган солиққа оид камчиликлар бўйича тузилган хулоса ва кўрсатмаларни ўзида акс эттирган оралиқ далолатнома.

Ўзига хос хусусиятларга эга бўлган айрим солиқлар ва мажбурий ажратмаларнинг (ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқлар, жисмоний шахсларнинг даромад солиғи, бюджетдан ташқари Пенсия, Йўл ва Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармаларига ажратмалар) шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 26 декабрдаги 621-сонли, 2002 йил 5 августдаги 280-сонли, 2004 йил 1 ноябрдаги 511-сонли, 2004 йил 21 октябрдаги 490-сонли, 2004 йил 21 декабрдаги 595-сонли қарорлари ҳамда савдо ва хизмат кўрсатишга оид Ҳукумат қарорлари талабларининг бажарилиши бўйича оралиқ далолатномалар. Оралиқ далолатнома ва маълумотномалар асосий далолатномага илова қилиш ва умумлаштириш учун 5 кун олдин тақдим қилиниши лозим.

текширув ўтказилаётган ташкилотнинг асосий воситалари, товар моддий бойликлари, ҳазинадаги нақд пуллар ва бошқалар бўйича ўтказилган саноқ далолатномалари (мазкур илова агарда саноқдан ўтказилган бўлса келтирилади):

муқобил текширув материаллари (агарда ўтказилган бўлса);
солиқ текшируви доирасида содир этилган ҳаракатлар тўғрисидаги баённомалар, инвентаризация далолатномалари, экспертларнинг хулосаси, солиқ текшируви ўтказиш пайтида олинган

материаллар, шунингдек солиқ текшируви доирасида ҳаракатлар содир этилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар;

солиқ имтиёзларидан фойдаланиш ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатлар нусхаси;

солиқ тўловчи томонидан, солиқ қонунчилиги бузилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар нусхаси ёки солиқ тўловчидан юқоридаги ҳужжатлар олиб қўйилганда уларнинг асл нусхаси.

банк (бошқа кредит ташкилотлар) маълумотномаси;

якуний текшириш ва зарурият туғилган ҳолларда текширилаётган субъектнинг банклардаги мавжуд ҳисоб рақамларидаги пул маблағларининг ҳаракати тўғрисида олинган маълумотлар (Солиқ текшируви тўлиқ ўтказилганда, бутун текширилаётган давр учун олинади);

тадбиркорлик субъекти низом жамғармасининг шаклланиши тўғрисида маълумот;

таъсисчилар таркиби ва ҳар бир таъсисчининг улушлари миқдори тўғрисида маълумот;

текширилаётган субъект раҳбарлари томонидан имзоланган, мавжуд шўъба корхоналари ва мустақил бўлинмалари, ваколатхоналари (уларнинг манзили, СТИРлари) корхонанинг асосий ҳудудидан ташқарида жойлашган ишлаб чиқариш биноси, омборхонаси ва савдо шохобчалари манзили, солиқ тўловчи қарамоғидаги ер участкаси тўғрисида маълумот;

солиқ текшируви (тафтиш) далолатномасида акс эттирилган солиқ ва бошқа қонун бузилиш ҳолатларини тасдиқловчи, шунингдек текшириш натижалари бўйича қарор қабул қилиш учун зарур бўлган бошқа ҳужжатлар.

хўжалик юритувчи субъект раҳбари ва бош ҳисобчиси (ёки уларнинг вазифаларини вақтинча бажарувчилари)нинг текширишда аниқланган қонунбузарликлар келиб чиқишининг сабаблари кўрсатилган тушунтириш (изох) хатлари.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Солиқ текшируви далолатномасига қандай ҳужжатлар илова қилиниши лозим?

2. Солиқ текшируви далолатномасига ҳужжатларнинг асл нусхалари ҳам илова қилиниши мумкинми?

3. Иловалар нима учун зарур ҳисобланади?

4. Солиқ текшируви даволатномасида акс эттирилган солиқ ва бошқа қонун бузилиш ҳолатларини тасдиқловчи, шунингдек текшириш натижалари бўйича қарор қабул қилиш учун зарур бўлган ҳужжатларга қандай ҳужжатлар киради?

У. ЯПОНИЯДА СОЛИҚ ТЕКШИРУВЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

5.1§. Текширишга тайёргарлик

5.1.1. Текширишга тайёргарлик кўриш

Текширишга тайёргарлик – бу текшириш бошлангунга қадар уни самарали ташкил этиш учун кўриладиган чора-тадбирлар мажмуидан иборат. Бунда даставвал солиқ тўловчининг фаолиятидаги илгариги текширув натижалари таҳлил этилади, текшириш оралиғида солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган ҳисоботлар (декларациялар)¹⁷, инспекцияда йиғилган ахборотлар синчковлик билан ўрганиб чиқилади. Текширишга тайёргарликнинг дастлабки босқичи тугагандан сўнг текширишда кўриладиган масалалар юзасидан саволлар тайёрланади ва текшириш ўтказишнинг аниқ тартиби ҳамда усуллари муҳокама қилинади. Агар текширишга тайёргарлик пайтида муаммолар аниқланган бўлса, текширув жараёнида уларнинг сабабларини аниқлаш зарур ҳисобланади.

Текширишга тайёргарлик ўтказишда қўлланиладиган усуллардан текширув объектини танлашда ҳам кенг фойдаланилади. Текширишга тайёргарлик кўришда ва текшириляётган объектдаги қонун бузилиши мумкинлиги даражасини аниқлашда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилади:

1. Реализация (ишлаб чиқариш) ҳажмидаги таннарх коэффициенти:

Реализация ҳажмида таннарх коэффициенти	=	реализация қилинган маҳсулотнинг таннарни	/	реализация ҳажми суммаси
---	---	---	---	--------------------------

¹⁷ Японияда юридик шахслар ҳам деярли барча солиқ турлари бўйича йил давомида оралиқ декларациялари тақдим этади, йил тугагандан сўнг якуний декларациялар тақдим этадилар.

2. Маржинал ставка(фойда олиш коэффициенти):

Маржинал ставка (фойда олиш коэффициенти)	=	реализация ҳажмидаги фойда	/	реализация ҳажми суммаси
--	---	----------------------------------	---	--------------------------------

* Жами харажатлар коэффициенти:

Жами харажатлар коэффициенти	=	барча харажатлар суммаси	/	реализация ҳажми суммаси
------------------------------------	---	--------------------------------	---	--------------------------------

* Ташқи буюртма харажатлари коэффициенти:

Ташқи буюртма харажатлари коэффициенти	=	ташқи буюртма харажатлари	/	реализация ҳажми суммаси
--	---	---------------------------------	---	--------------------------------

5.1.2. Тақдим этилган ҳужжатларни кўриб чиқиш

Солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган ҳужжатлар қуйида кўрсатилган тартибда кўриб чиқилади ва улардан шубҳа туғдирган маълумотлар ажратиб олинади.

Реализация ҳажмидаги таннарх коэффициенти ўтган йиллардаги кўрсаткичлар ва ушбу фаолият билан шуғулланувчи бошқа тадбиркорлик субъектлари билан таққосланади. Шу асосда шубҳа туғдирувчи маълумотларни аниқлаб олиш мумкин. Масалан, агарда реализация ҳажмидаги таннарх коэффициенти ўтган йилга нисбатан жуда катта ўсган бўлса, реализация ҳажми камайганлигини, реализация қилинган маҳсулот таннархи ошириб юборилганлигини ёки материал харажатлари давр охирида кескин камайтирилганлигини тахмин қилишга асос бўлади. Ушбу фаолият билан шуғулланувчи бошқа тадбиркорлик субъектлари билан таққосланган ҳолатларда коэффициентлар ўртасида фарқ бўлса, қонун бузилиш ҳолати бўлиши мумкин, деган ҳулоса қилиш мумкин ва солиқ текшируви жараёнида бу ҳулосаларни текшириш зарур бўлади.

Солиштириш орқали таҳлил қилинганда реализация ҳажмидаги таннарх коэффициентида ташқари харажатлар коэффициенти

енти, шахсий таркибни таъминлаш харажатлари коэффиценти, ташқи буюртмалар харажатлари ва бошқалар ҳам таққосланади. Булардан ташқари иқтисодиётнинг ҳар тармоқ хусусиятидан келиб чиқиб ишлаб чиқариш соҳасида асосий хом ашёни сотиб олиш харажатлари коэффиценти(асосий хом ашё сотиб олиш харажатлари реализация ҳажми), транспорт соҳасида ёқилғи сотиб олиш харажатлари коэффицент(ёқилғи харажатлари реализация ҳажми)лари мавжуд. Ҳар хил фаолият турларининг ўзига хос томонларини ҳисобга оладиган ва тўғри келадиган кўплаб текшириш усуллари мавжуд.

Ҳисоботдаги (декларациядаги) асосий моддаларнинг пул суммалари ўтган йил билан таққосланади. Бунинг асосида йил давомида катта ўзгариш бўлган моддалар аниқланади. Масалан, агарда ўтган йил билан таққослаганда фойдаланилган сув билан электроэнергия харажатларида катта ўзгариш бўлса, янги кўчмас мулк, ишлаб чиқариш воситалари ва ҳоказолар сотиб олинганлигини тахмин қилиш мумкин. Шу билан бирга, бу харажатлар ўйлаб топилган деб ҳам тахмин қилиш мумкин.

Молиявий натижалар бўйича ҳисоботда ўзаро боғлиқликда бўлган фойда ва зарарга тегишли саволлар (масалан, сотиш ҳажми ва таъминот харажатлари) мавжудлигини таҳлил этиш.

Масалан, ўтган йил билан таққослаганда ташқи буюртма харажатлари коэффицентида катта фарқ бўлса ёки ташқи буюртма харажатлари коэффицентини ўсиши реализация ҳажми ўсиши билан мутаносиб бўлмаса, ташқи буюртмалар харажатлари кескин ошганлигини ёки реализация ҳажми қисқарганлигини тахмин қилиш мумкин.

Текшириш муддати давомида янги сотиб олинган мулкнинг ҳақиқатда мавжудлиги аниқланади. Сўнгра, декларацияда қайд этилган жами фойдага ушбу мулкни олиш мумкинлиги текширилади. Бундан ташқари, корхона директори, фирманинг бошқа бошқарув ходимлари ўзларига мулк олганликлари ва ушбу мулкни олишда ходим ойлик маошининг етарлилик даражаси текширилади. Кўп ҳолларда мулк сотиб олиш учун маблағлар қонунга зид ҳаракатлар орқали йиғилади.

Кредит таъкилотлари ва бошқа муассасалардан олинган қарзлар ва уларнинг манбасини текшириш.

Корхона директори, фирма бошқарувининг ходимлари ёки уларнинг оила аъзолари, танишлари томонидан қарз олинган

тақдирда, ушбу қарзлар қандай йўл билан олинганлигини текшириш зарур, чунки кўп ҳолларда бундай маблағлар ҳалоллик билан йиғилмайди.

Бир соҳада ишлайдиган, қўшни бўлган, ишининг салмоғи, фойдасининг суммаси ва бошқалари ўхшаш бўлган тадбиркорларни таққослаш ва кўриб чиқиш.

Фаолият тури бир хил бўлиб, қўшни бўлган тадбиркорларнинг фаолият юритишлари бир хил бўлгани учун уларнинг иш салмоғи ва турли коэффициентларини солиштириш йўли билан шубҳали маълумотни топиш ва кейинчалик уларнинг сабабини аниқлаш мумкин. Масалан, ишлаб чиқариш ускуналари ва ишчилари сони яқин шу соҳадаги бошқа корхоналар билан сотиш ҳажми катта фарқ қилиш ҳолатлари шулар жумласидандир.

5.1.3. Аввал ўтказилган текширишлар тажрибасини ўрганиш

Аввал текшириш ўтказилган ҳолларда қуйидаги ўрганиш ўтказилиб, олинган ахборотдан солиқ текшируви жараёнида маълумот тариқасида фойдаланилади.

Аввалги текшириш қай тариқада ўтказилган? Қандай ҳужжатлар мавжуд? Қандай ҳужжатлар ўрганилган? Корхона фаолияти ва бухгалтериясининг мазмунини тўғрисида аниқ ахборот йиғилиб, текшириладиган ҳужжатларнинг зарурлиги ва муҳимлилик даражасига қараб бўлинади ва улар бу сафар қандай текширилиши ҳал қилинади.

Аввал ноқонуний ҳаракатлар мавжуд бўлган бўлса, улар қай йўл ва усулда топилганлиги аниқланади. Шундай ҳаракатлар кейинги йилларда ҳам қайтарилганми-йўқлиги юзасидан текшириш керак.

Аввалги текшириш объектларида аниқланган турли коэффициентлар ҳозирда ўтказилаётган текширишдаги коэффициентлар билан таққосланади. Агарда фарқ бўлса, сабаблари аниқланади.

Масалан, ўтган йиллардаги сотиш ҳажмида таннарх коэффициенти ва фойда коэффициентиغا нисбатан тегишли текширув ўтказилаётган йилдаги худди шу коэффициентлар ўртасида фарқ бўлиши ҳолатлари шулар жумласидандир.

5.1.4. Инспекция ичида ахборот ва ҳужжатларни йиғиш

Агар инспекциянинг бошқа бўлимларида ахборот ва сўнгги олинган ҳужжатлар бўлса, улар ўтказиладиган текширишга фойдаси бўладими ёки йўқлиги аниқланиши керак.

Мисол тариқасида қуйидагиларни келтириш мумкин:

Тўлов манбаида солиқларни ушлаб қолиш билан шуғулланувчи бўлимда иш ҳақи берилган ходимлар сони, берилган иш ҳақи суммаси, тўлов манбаида ушлаб қолинган солиқ суммалари текширилиб, ҳисобот ва ҳисоб-китобларда келтирилган иш ҳақи суммалари билан таққосланади.

Бошқа солиқ турлари бўйича ҳам тегишли бўлимларда солиққа тортиш ҳолати текширилиб, шубҳали масалалар кўриб чиқилади.

Масалан, ер солиғи ва мулк солиғи тўланган бўлса-да ушбу ер ва бинодан фойдаланиш ҳолати ноаниқ ёки ер ва бино ҳисоб-китобларда бўлса-да ер солиғи тўланмаган бўлиши мумкин.

5.1.5. Ташқаридан ҳужжат ва маълумотлар йиғиш

Бошқа вазирлик ва идораларда сақланаётган солиқ объекти тўғрисидаги маълумотларни йиғиб улардан фойдаланилади.

Кўчмас мулкни рўйхатга олиш идораларида солиқ объектига тегишли кўчмас мулкка молиявий муассасаларнинг ипотека ҳуқуқи ўрнатилганми-йўқлигини текшириб, маблағ қаердан олинганлигини аниқлаш билан биргаликда, одатда банкдан кредит олинган бўлса, ушбу банк билан кредит шартномаси ҳам бўлиши керак.

Ундан ташқари, банкдан кредит олинган бўлса-да кўчмас мулкка ипотека ҳуқуқи ўрнатилмаган бўлса, кредит олиш учун қимматбаҳо қоғозлар, олтин ва бошқа қийматга эга нарсалар гаровга қўйилган бўлиши мумкин.

Ер ва қурилиш ишларида назорат қилувчи идораларга иш режаси тақдим қилинган тақдирда, ушбу иш режасининг мазмуни текширилиб, ҳисоботлар (ҳисоб-китоблар) билан солиштирилади.

5.2§. Жойида текшириш ўтказиш

Текшириш ўтказиш жараёни текшириш ўтказиладиган жойида бошланади (инспектор солиқ тўловчи ҳузурига боради). Жойида текшириш ўтказиш солиқ текширувининг муҳим қисми ҳисобланади. Қуйида унинг моҳияти, усуллари ва бошқа муҳим томонлари келтирилган.

5.2.1. Ишнинг ҳақиқатдаги ҳолатини аниқлашга йўналтирилган текшириш

Текшириш объекти жойида текширилганда, авваламбор ишнинг ҳақиқатдаги аҳволи аниқланишига қаратилган текшириш ўтказилади. Объект фаолиятининг ҳақиқатдаги аҳволини аниқлашда текшириш тўғридан-тўғри олиб борилади.

Солиқ текшируви – бу ҳисобот(декларация)ларнинг мазмунини кўриб чиқишдир. Мазмуннинг тўғрилигини текшириш учун жуда ҳам кўп ахборот керак бўлади. Кўп ҳолларда, биринчи навбатда бухгалтерия ҳисоб-китоб маълумотлари кўрилган тақдирда ҳам қонунга зид ҳаракатларни топиш осон бўлмайди.

Аммо жойида текшириш ўтказилганда фаолият ва бухгалтерия ҳисобига тегишли саволлар бўйича текшириш объектидан тушунтириш талаб этиш, ишнинг ҳақиқатдаги аҳволини ўз кўзи билан кўриш мумкин. Бундан ташқари, нафақат бухгалтерия ҳисоб-китобларини, балки бошқа ҳужжатларни ҳам ўрганиш, яъни кўп ахборот олиш имкони пайдо бўлади.

Одатда, тижорат келишувларини яхши ўтказишда, муҳими, келишиладиётган томонни жуда яхши билиш зарур. Худди шу нарса солиқ текширувларига ҳам тегишлидир. Шунинг учун ҳам жойида текшириш ўтказишда ишнинг ҳақиқатдаги аҳволини билиш, кўп ахборотга эга бўлиш муҳим ўрин эгаллайди.

Суҳбатнинг аниқ саволлари, моҳияти ва ҳоказолар қуйида баён қилинади. Юқорида қайд қилинганидек, қандай ахборот олмайлик, бу текширишда керак бўлмаса ҳам келгуси текширишлар учун фойдаси бўлишини эсдан чиқармаслигимиз керак.

а) Иш фаолияти ҳақида қисқача ахборот.

Текширувчи ҳар бир ишлаб чиқариш соҳаси бўйича билимга эга бўлса, бу ҳолат текшириш жараёни ва унинг натижасига ўз ижобий таъсирини ўтказади. Шунинг учун бу билимларни солиқ

текширувлари орқали олиш жуда муҳимдир. Бунинг учун аввало объектнинг ишлаб чиқариш фаолиятининг ҳақиқатдаги аҳволи ҳақидаги ахборотини диққат билан тинглаш керак. Бунда ишлаб чиқариш фаолиятининг ҳақиқий аҳволи ҳақидаги аниқ ахборот, яъни иш, хизмат (товарларни)ларни сотиш, ишнинг йўналиши, филиаллар борлиги, ишлаб чиқариш ускуналари ва уларнинг самарадорлиги, мол-мулк, ходимлар сони, ишлаб чиқаришдаги асосий ҳамкорлар (банклар, пул маблағлари, қўйилмаларни сақлаш учун масъуллар), бухгалтерия ҳисоб-китоблари учун масъул шахс, тилхатларни сақлаш шароитлари, ушбу соҳадаги бошқа тадбиркорлардан фарқи, ўзига хос савдо анъаналари ва бошқалар ҳақида конкрет ахборот олиш зарур.

Бундан ташқари, хўжалик юритувчи субъект ходимлари фақатгина бухгалтерия маълумотларинигина эмас, балки назорат бўйича бошқа ахборотларга ҳам эга бўладилар. Завод ёки унинг филиалидаги масъул шахслар шахсий масъулиятни ёритиш учун сотиб олинган хом ашёнинг асосий турлари олинганлиги, ходимларнинг тақсимоги, иш режаси, иш унумдорлиги(сотув)ни ошириш ва бошқа кўрсаткичларни ақс эттириладиган ишлаб чиқариш журнаlines юритадилар. Ушбу маълумотлар кейинчалик «фаолият назорати материаллари» деб номланади.

Солиқ идораси ходими ишлаб чиқариш фаолияти тўғрисидаги ахборотни тинглаб бўлгандан сўнг завод ёки унинг филиалини ўз кўзи билан кўриб чиқиши ва қандай товарлар олинган (ишлаб чиқилган), қандай ишлаб чиқариш ускуналари мавжуд, қанча ходим ишлашини аниқлаши керак. Сўнгра ҳисобот(декларация)-да кўрсатилган маълумотларда тафовут бор-йўқлигини, ҳамда «фаолият назорати материаллари» мавжудлигини аниқлайди.

«Фаолият назорати материаллари» маълумотларининг бухгалтерия ҳисоб-китобига алоқаси бўлмайди. Аммо бу маълумотлар ҳисобот(декларация) тўғри эканлигини аниқлашда фойда беради. Шунинг учун бундай ёзувлар мавжудлигини аниқлаш зарур, агар мавжуд бўлса мазмунини текшириш учун кўрсатишни талаб этиш керак.

Чунки ҳар бир фаолият турининг натижаларини ўрганиш учун нималарга эътибор бериш кераклигини аниқлаб олиш лозим.

Масалан, ишлаб чиқариш корхоналарини текширишда қандай асосий ва ёрдамчи хом ашё, материаллар ишлатилади, ишлаб чиқариш бирлигига қанча материал сарфланиши ҳақида ах-

боротга эга бўлиш керак, агар гўзаллик салони ёки кир ювиш корхонаси бўлса қандай воситалар (реагентлар) ва қанча миқдорда ишлатилиши ҳақида ахборотга эга бўлиш зарур. Бу ахборотдан кейинчалик бухгалтерия ҳисоб-китоб маълумотларини текшириლაётганида, сотиб олиш нархларини солиштиришда, ишлатилган миқдорларни ва фойда суммасини аниқлашда фойдаланилади.

Бухгалтериядаги ҳолат. Бухгалтерияга тегишли кундалик савдо (фойда) ҳажмини ҳисоблаб борадиган масъул шахснинг қандай усулда ҳисоб олиб бориши (нақд пул суммаси, регистр, сотиш жадвалларидан фойдаланиш) ҳамда ушбу ёзувларни киритадиган масъул шахсга маълумотларни етказиш усуллари ҳамда харажатлар нима асосида кўрсатилиши текширилади.

Солиқ текшируви молия йили тугалланиши арафасида ўтказилади. Текширув ҳисобот (декларация) тақдим этилгунга қадар ўтказилгани учун кўп ҳолларда бухгалтерия китобларига кўп маълумотлар киритилмай қолган бўлади.

Бундай ҳолларда бухгалтерия китоблари тўлдирилмаган пайтда сотиш ва тўловлар ҳақидаги маълумотлар кейинчалик қайси ҳужжатлар асосида киритилишини сўраш керак. Иложи бўлса, бу қандай ҳужжатлар эканлигини аниқлаш керак. Айниқса, нақд пулга боғлиқ бўлган текширишда касса аппаратидан тегишли равишда фойдаланилиш ва унинг қоғозлари қандай сақланиши ҳақида маълумот олиш зарур.

Ҳисобот (декларация) тақдим қилишдан олдинги давр текшириш даврига кирмайди. Текшириш даврида бухгалтерия китоблари қай тарзда тўлдирилишини оғзаки сўраб билиш керак. Имкониятдан фойдаланиб, бухгалтерия ҳисоб-китоблари аниқланган усулда тўлдирилиши хусусида тортишиш, «ушбу ахборотни маълумот тарзида эшитмоқчиман» деб ёрдам сўраш мумкин.

Мисол: Кундалик савдо ҳақидаги маълумотлар бухгалтерия китобига киритилмай, балки бошқа ёзувларда қайд қилиниб борилаётган бўлса, ушбу ёзувларни текширилаётган давр учун кўрсатишни талаб қилиш керак. Агар улар кўрсатилса, бу ёзувларни ҳақиқатга яқин деб ҳисоблаш мумкин (савдо ҳақидаги маълумотлар ўзгартирилган бўлса, бундай ёзувлар сақланмайди ёки умуман кўрсатилмайди)

Шундай қилиб, корхонанинг ишлаб чиқариш фаолияти ва бухгалтерияси ҳақида ахборот олиш мумкин ва улар ҳақида умумий

тасаввурга эга бўлинади. Бу ёзувлардаги ахборот тўғри кўрсатилганлигини билиш учун бажарилади.

Бухгалтерия китобларидаги ёзувлар тўғрилиги, агар ноқонуний ҳаракат содир этилган бўлса, у ким томонидан қилинганлиги аниқланиши керак.

Фаолиятнинг амалдаги аҳволини аниқлаш учун ўтказилган текширишда эътибор қилинадиган моддалар:

1. Ким ва қай усулда кунлик фойда(сотиш ҳажми)ни ҳисоблаб боради? Бу маълумотлар ёзувларни олиб борувчи масъул шахсга қандай қилиб берилади?

2. Ҳисобот (декларация)лар тўғрилигини текширишда бухгалтерия китобларидан ташқари маълумот сифатида фойдаланиш мумкин бўлган ҳужжатлар, ёзувлар ва шунга ўхшашларнинг мавжудлиги.

Кўп ҳолларда бундай ҳужжатларнинг текширишга алоқаси йўқ деб, кўрсатишдан бош тортадилар. Бундай ҳолларда, «текширишга алоқаси бор ёки йўқ ҳужжатларни аниқлашни ўзимизга қўйиб берсангиз» деб, ҳамкорлик қилишни илтимос қилиш лозим.

Бундан ташқари, «бу ҳужжатлар шахсий фойдаланиш учун» деб ҳам кўрсатмаслик ҳоллари учрайди. Бундай ҳолларда «идорада ёки филиалда мавжуд барча ҳужжатлар ишлаб чиқариш фаолиятига тегишли» эканини эслатиш керак.

3. Корхона директори хонасида қимматбаҳо жиҳозлар, идорада ва бошқа жойларда қимматбаҳо мебель предметлари мавжудлигига эътибор қаратиш керак.

Бундан ташқари, директорнинг кўнгилхушликлари, унинг оиласида чет элга ўқишга борган шахслар борми ёки йўқлиги ҳақида суриштириш зарур.

Энг асосийси, шахсий ахборотларни оддий суҳбат даврида олишга эришиш лозим.

5.2.2. Бухгалтерия ҳужжатларини ўрганиш

Кейин бухгалтерия китоблари мазмунини ўрганиш бошланади.

Тақдим этилган бухгалтерия китоблари текшириш бошида сўралган ва ёзувларга база вазифасини ўтайдиган материаллар асосида ишланганлиги аниқланади. Бундан ташқари, бухгалте-

рия китобларида кўрсатилган пул суммалари тақдим этилган ҳисобот(декларация)даги кўрсатилган солиқларнинг ҳар бир тури пул суммаларига мос келиши текширилади.

Агарда мос келмаса, бир нечта бухгалтерия китоби мавжудлиги ёки ҳисобот бухгалтерия китобларини эътиборга олмай тузилган, деган хулосага келинади.

Текшириш тайёргарлиги ва ҳақиқатдаги ҳолатни аниқлашга қаратилган текширишлар пайтида ишлаб чиқариш фаолиятига тегишли бўлган саволлар аниқланган, ҳамда бундан бошқа ахборот ҳам олинган эди. Шунинг учун ўша саволларга жавоб топиш билан бир қаторда, янги саволлар пайдо бўлмадими ёки йўқми аниқланиши керак.

Кўп ҳолларда бухгалтерия китоблари ва бошқа ҳужжатларни ўрганиш орқали ҳам саволларга жавоб топилмайди. Бундай ҳолларда ҳўжалик юритувчи субъект ходимларига саволлар бериш ва улардан тушунтириш беришларини илтимос қилиш керак. Ишнинг тўғри олиб борилиши кўп жиҳатдан текширувчи шахснинг қобилияти, малакаси, муомаласига ҳам боғлиқ.

Қобилият ва малака тажриба билан орттирилади. Юқорида айтылганидек, аввалги текширишларда орттирилган ва тўпланган билим бу ерда фойда келтиради ва текширувчининг хусусий мулки ва ноу-хауси бўлиб қолади.

Бухгалтерия муомалалари бухгалтерия стандартларига мувофиқ амалга оширилганлигини текшириш.

Корхонадаги бухгалтерия муомалалари тегишли қоидаларга мувофиқ бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларига мувофиқ амалга оширилиши керак.

Бухгалтерия китобларидан ташқари квитанциялар, чеклар (кейинчалик «ҳужжатлар» дейилади) текширилади, ҳамда бухгалтерия китоблари билан солиштирма текширув ўтказилади.

Бунда қуйидаги моддаларга аҳамият бериш керак:

1. Ёзилган сумма ва имзоларнинг мос келиши ёки келмаслиги.
2. Шакллар ва уларни тўлдириш тартибини мос келиши ёки келмаслиги.
3. Олисдаги ҳудудларда амалга оширилган якка битимлар.
4. Суммалар бутун бўлиши керак.
5. Рақамланмаган варақлар бор-йўқлиги.
6. Квитанциялардаги ностандарт(одатий бўлмаган) ёзувларнинг мавжудлиги.

Мисол: Таъмирлашга кетган харажатлар акс эттирилган квитанция бор, аммо бухгалтерия китобларида бирон бир машина ёки аппарат ҳақида ёзувлар йўқ (Демак бу пул маблағлари ноқонуний йўл билан топишган деб тахмин қилиш мумкин).

7. Квитанцияларнинг устунларида эсга олинмаган моддалар бор-йўқлиги (ҳужжатларни қалбакилаштириш, маблағ ажратишига йўл қўйиш).

8. Тўлдирилган ҳужжатларда шубҳали ёзувлар бор-йўқлиги (ҳужжатларни ўтган кун билан тўлдириш).

Ушбу изланишда, агарда хизмат ҳужжатларидаги ёзувларни текшириш мумкин бўлса, уларнинг мазмунини бухгалтерия китобида қайд қилиш ҳақидаги ёзув билан солиштириш керак.

9. Агарда квитанцияларда, хизмат журналларида турли хил белгилар бўлса (0, ? ва ҳоказолар), улар нимани англатишини аниқлаш керак (Ишлаб чиқариш соҳаси, ҳамда ҳудудга қараб алоҳида атамалар ва махсус сўзлар мавжуд бўлиб, улар фақат шу соҳада қўлланилади. Уларнинг мавжудлиги яширин ишлар борлигидан далолат беради. Демак, уларни фақат қўллаган одамнинг ўзигагина тушунтира олиши мумкин. Шунингдек, белгиларни чет эллик шахслар ҳам қўйган бўлиши мумкин, бу ҳолларда улар ўша одамнинг она тилидаги иборалари бўлиши мумкин).

Ҳисобот (декларация) солиқ қонунчилиги моддалари асосида тузилганлигига ишонч ҳосил қилиш керак.

Солиққа тортиладиган сумма бухгалтерия ҳисоби нормаларига мувофиқ ҳисобланган сумма эмас.

Японияда юридик шахс тўлаган фойда солиғи, вакиллик харажатлари, хайрия қилинган суммалар харажат ҳисобланмайди, шунинг учун декларация қилиш вақтида ҳисоботда чиқарилган фойда суммасига ушбу суммалар қўшилганидан кейин солиқ ҳисоблангани учун ушбу ҳаракатлар солиқ қонунчилиги моддаларига мувофиқ амалга оширилганлигини текшириш лозим.

Шундай шароитлар борки, харажатлар бир нечта ҳисоб ёзувлари асосида расмийлаштирилган бўлади, баъзида бу харажатлар билиб туриб молжавий устамаларни талаб қилмайдиган ҳисоб ёзувлари асосида расмийлаштирилган бўлади.

Эътибор қаратилиши керак бўлган юқоридаги моддалардан ташқари, илгари учрамаган ҳолатларни мисоллар билан келтириб ўтамиз.

А. Давр охирида сотувларни кечиктириш

Бухгалтерия китобидан фойда олиб ташланганда маблағларнинг етишмаслигининг ҳолати юзага келади. Бироқ сотувларни кейинги ойга қолдириш яширин муомала ҳисобланади. Фойдани бухгалтерия китобида тенглаштириш учун китобнинг ўзида тартибни бузиш йўли билан амалга ошириш мумкинлиги учун бу муомалалар ноқонуний усулларда амалга оширилади. Эътиборни қуйидаги моддаларга қаратиш лозим:

а) Сотишдан тушган маблағ (ой охирида амалга оширилган)лар, сармоя ҳисобига қилинган харажатлар кейинги даврга ўтказилмаганлиги;

Айниқса, агар гап бир неча йилга чўзилиши мумкин бўлган қурилиш шартномаси ҳусусида бораётган бўлса, маълум бир даврда олинган фойдани ўзгартириш бухгалтерия стандартларига амал қилинган ҳолда амалга оширилиши;

б) Кўрилаётган ҳисобот даврида жўнатилган ва ҳисобга олинмай, кейинга сурилган квитанциялар, шартномалар мавжудлиги;

в) Кўрилаётган ҳисобот даврида фойда тариқасида ҳисобга олиниши мумкин бўлган ва тўланмаган трансакциялар, экспорт битимлари мавжудлиги;

Б. Кейинги ҳисоб даврида сотиб олиш билан боғлиқ муомалаларни янада эртaroқ муддатга ўтказиш.

Сотиб олиш муомалаларини кейинги ҳисоб даврдан олдинроққа ўтказиш ва сотувларни кейинги муддатга қолдириш фақатгина бухгалтерия фармойишига асосан амалга оширилиши мумкин ва фойдани тартибга келтириш тамойилларидан келиб чиқиб қуйидаги моддаларга эътибор қаратилиши лозим.

а) Кейинги давр учун сотиб олишлар ҳозирги даврда ҳисобланмаганлиги; фойда олиш, айниқса узоқ муддатли шартномалар асосида (қурилиш ишлари) бухгалтерия ҳисоби стандартларига мувофиқ олиб борилганлиги;

б) Ҳисобга олинмаган ва кейинга сурилган жўнатилганлик ҳақидаги шартнома, квитанциялар йўқлиги; Шунингдек, амалда йўқ товарларни сотиб олиш тўғрисидаги шартномалар, квитанциялар йўқлиги;

в) Узоқ ҳудудларга импорт қилиш тўғрисидаги шартномалар, тўланмаган шартномалар кейинги даврга ўтказилган харажатлар бўлиб қолмаганлик ҳолатлари ва б.

В. Инвентаризация қилинган мол-мулкни ҳисобдан чиқариш (давр охирида).

Давр охирида ўтказиладиган инвентаризацияни, декларациядаги даромадларни тартибга солиш усули А, Б моддаларда кўрсатилганлар билан(сотишни, олишни орқа муддатга суриш) сармоя ҳаракати орқали бажарилмайди, уни фақатгина бухгалтерия китоблари орқали амалга ошириш мумкин. Фойдани бошқариш сифатида юқоридаги усулдан фойдаланиш оддий ҳисобланади.

Шунинг учун текшириш жараёнида ҳужжатларга асос бўладиган инвентаризация кўчирмаларининг тўғрилигига ишонч ҳосил қилиш лозим.

Инвентаризация қилинган мол-мулкни бошқаришнинг кўп усуллари бор. Масалан, баҳолаш қийматини тўғрилаш, инвентаризация қилинган мол-мулкни ҳисоблаб чиқариш. Ўз-ўзидан маълумки, ҳамма усуллар солиқ кодекси ёки бухгалтерия ҳисоби стандартлари талабларига жавоб бериши керак. Қуйида эътибор қаратилиши зарур бўлган мисоллар келтирилади.

а) баҳолаш қиймати асосида фойдаланиладиган инвентаризация кўчирмаларининг тўғрилигига ишонч ҳосил қилиш;

б) вақт давр сўнгига яқинлашиб, катта харажатлар мумкин бўлса, харажатларни солиштириб ўрганилади, улар сарфлаган суммаларни инвентаризация кўчирмалари билан таққослаш;

в) узоқ муддатли шартномаларга (қурилиш ишлари)тегишли тугалланмаган қурилиш харажатлари(қурилиш харажатларига тегишли даромад ҳисобга олинган қисми) тўғри чиқариб ташланганлигини текшириш ва б.;

Узоқ муддатли қурилиш шартномаларидан ташқари, инженерлик коммуникациялари қурилишига ҳам эътибор қаратиш лозим, чунки ушбу соҳада тугалланмаган қурилиш билан боғлиқ харажатлар бўлиши мумкин.

г) Маҳсулот(товар) ишлаб чиқаришга керак бўлган хом ашё харажатлари.

Г. Омборда сақланаётган, инвентаризация қилинган молларни ҳисобдан чиқариш.

Ҳисобот даврининг охири яқинлашганда катта миқдорда мол сотиб олинган бўлиб, фойдаланилмаган, пули тўланган ўрам қоғози, канцелярия моллари ва ҳоказолар омборда сақланаётган бўлса, ушбу ҳолат эътибордан четда қолиши керак эмас.

(Суммани омборда сақланаётган истеъмол моллари, канцелярия товарларига тегишли харажатларгагина камайтирилиш зарурияти бор)

Д. Агарда банкдан бошқа идорадан қарзга олинган маблағ аниқланса, қарз олинган жой кўрсатилганлиги, қарз олишдан мақсад, қайтариш усули ва фоизлари борлиги ҳақида ишонч ҳосил қилиш керак (Қарзлар яширин йўл билан топилиб фойдаланилганлиги кўп учрайдиган ҳолат).

Е. Раҳбарлар иш ҳақи ва уларнинг шахсий харажатлари

Раҳбарлар иш ҳақи тўлов манбаида ушлаб қолинадиган даромад солиғини камайтириш мақсадида кўпинча кичик суммада белгиланади ва уларнинг шахсий харажатлари яширин йўллар билан топилган маблағ ҳисобига амалга оширилган ҳоллар кўплаб учрайди. Шунда бу харажатлар юридик шахснинг харажатларига айланади. Японияда, одатда, ҳар ойда белгиланган вақтда, белгиланган суммада тўланадиган иш ҳақи корхонанинг харажати деб ҳисобланади. Ундан ташқари, раҳбарлар шахсий харажатлари учун корхона ҳисобидан оладиган суммалар харажат ҳисобланмай, раҳбарнинг иш ҳақи даромади ҳисобланиб, ундан даромад солиғи ундирилади. Шунинг учун уларнинг иш ҳақи яшаш учун зарур харажатларни қоплайдими, шахсий мол-мулкни кўпайтиришга етадими ёки йўқми аниқлаш керак.

1. Муқобил текширув

Муқобил текширув, текширув объекти билан савдо ва олди-сотди алоқаларида бўлган шахсларни текширишдан иборат бўлиб, бунда текширув объектининг бухгалтерия ҳужжатлари ва ҳисоб-китоблари шубҳа уйғотса, зарур ҳолларда у билан тижорат алоқалари қилган шахслар олдига бориб, солиқ текшируви объекти билан қилган ҳамкорлиги текширилади.

2. Солиқ текшируви доирасини кенгайтириш

Текширувда ноқонуний ҳаракатлар аниқланса, яширилган маблағлар қай йўсинда ишлатилганлигини билиш жуда муҳимдир.

Масалан, маблағлар банк қўйилмалари ниқоби остида сақланса, банк ҳисобварақларидаги қўйилмалар ҳолатини аниқлаш керак. Ушбу ҳаракатлар ёрдамида ноқонуний йўл билан топилган маблағлар банк қўйилмаларида борлиги аниқланади. Шу йўл билан банк муомалаларини очиқчасига олиб борилганлигини ҳам аниқлаш мумкин.

Яширилган маблағларни текшириш йўли билан сотиб олинган ва китобда қайд қилинмаган мол-мулк ҳам аниқланади. Бундай мол-мулк сифатида ижара бўлса, текшириш натижасида ижара ҳисобига олинган маблағлар очилади. Қарз берилган тақдирда фойз даромадлари юзага чиқади.

Бундан ташқари, маблағлардан шахсий манфаат йўлида фойдаланиш ҳоллари ҳам мавжуд. Бундай ҳолларда бу маблағлар раҳбарнинг ойлик маоши, қарз сифатида намоён бўлади. Даромад манбаи солиғида ҳам камчиликлар аниқланади.

Шундай қилиб, топилган ноқонуний ҳаракат асосида бошқа қонунбузарликни аниқлаш имконияти юзага келади.

3. Даромад ва бошқа солиқларни бир вақтда текшириш

Одатда, текшириш юридик (жисмоний) шахсларнинг даромад солиғини аниқлашга қаратилган бўлади. Ўз-ўзидан маълумки, бу вақтнинг ўзида истеъмол солиғи ва тўлов манбаида тўланадиган солиқлар бўйича ҳам текшириш олиб борилади.

5.3§. Тахминий ҳисоб-китоблар ва тахминий солиққа тортиш

5.3.1. Тахминий ҳисоб-китоблар

Фойда ва солиққа тортиладиган базанинг тахминий ҳисоб-китоби бухгалтерия китоби, квитанциялар ва бошқа ҳужжатлар асосида амалга оширилади(кейинчалик уларнинг ҳаммасини бирлаштириб «бевосита маълумотлар» деб атаймиз). Агарда «бевосита маълумотлар» асосида ҳисоблашнинг иложи бўлмаса, ҳисоб-китоблар учун бошқа ахборотдан фойдаланилади(кейинчалик уларни «билвосита маълумотлар»деб атаймиз). Бу ҳолда амалга оширган ҳисоб-китобимиз «тахминий ҳисоб-китоб» дейилади. Одатда, тахминий солиққа тортишни ҳисоблашда маълум усулдан фойдаланилади.

Японияда ҳар бир солиқ тури тўғрисидаги қонунларда тахминий солиққа тортиш бўйича моддалар мавжуд бўлиб, жисмоний шахсларнинг даромад солиғи бўйича тахминий солиққа тортиш фаол равишда олиб борилади.

Тахминий ҳисоб-китобни амалга оширишнинг кўп усуллари мавжуд. Юқорида келтирган усулимиз кўпқиррали бўлиб, фа-

қаттина тахминий солиққа тортиш ҳисоб-китобини эмас, балки бошқа турдаги текширувларда ҳам қўлланилади.

Текширувчи масъул ходимни тахминий солиқ ҳисоб-китобларини амалга оширишнинг тегишли усулларига ўргатиш солиқ текширувини самарали ўтказиш билан бирга, бошқа фаолият соҳаларида ҳам фойда бериши мумкин.

Тахминий ҳисоб-китоблар ва тахминий солиққа тортишда қуйида янада ҳам самарали усулларни кўриб чиқамиз.

* Текшириш объектини аниқлашда, ҳар қандай усул билан бўлса ҳам унинг декларация суммасини ҳисоб-китоби текширилади, бундан ташқари уларнинг мослигини текширишда яширин йўл билан топилган суммани башорат қилиш мумкин.

* Агарда яширин йўл билан топилган сумма аниқланса, биз билмайдиган усуллар қўлланилган ёки йўқлигини тахминий ҳисоб-китоб ўтказиш йўли билан аниқлаш мумкин.

* Агарда солиқ тўловчи текширилаётган суммадан солиқларни тўламаган бўлса, бу сумма тахминий ҳисоб-китоб ўтказиш йўли билан ҳисоблаб чиқилади.

* Декларацияга киритилмаган ёки бухгалтерия китобларида йўқ ҳужжатларни текширганда, тахминий ҳисоб-китоб йўли билан сотув ҳажмини башорат қилиш мумкин.

5.3.2. Тахминий солиққа тортиш

Японияда солиққа тортишда солиқ тўловчилар томонидан декларациялар тақдим этиш тизими қўлланилади. Бу тизимга мувофиқ, солиқ тўловчи солиққа тортиладиган базани ва солиқ суммасини кўрсатади. Сўнгра бухгалтерия китоблари маълумотларига асосан ҳисоб-китобларни амалга оширади ва солиқларини тўлайди. Яъни солиқ тўловчи солиқ тўлаш бўйича ўз бурчини бажаради.

Агарда солиқ тўловчида аниқ ҳужжатлар бўлмаса ёки улар бўла туриб кўрсатилмаса ёки бекитилса, бундай ҳолларда солиқ тўловчи ўз бурчини бажармаган бўлади ва солиқ идоралари бу ҳужжатларни кўзда тутиб «адолатли солиқ юки» принципини қўллайдилар. Ушбу принципдан келиб чиқиб, тахминий солиққа тортиш бирор бир ахборот асосида ўтказилади. Сўнгра тахминий солиққа тортишга рухсат берувчи сабаблар кўрсатилади.

Тахминий солиққа тортиш принципи қонун ҳужжатлари билан мустаҳкамланмаган, бироқ у солиқ юкини адолатли бўлиш принципига асосан рухсат берилади ва бутун дунёда тан олинган.

Аммо тахминий солиққа тортишнинг ҳеч қандай ҳужжатли асоси йўқ деб бўлмайди. Солиқ идоралари томонидан фақатгина солиққа тортиш нормаларига амал қилиб ҳақиқатдаги суммани ҳисоблаш имкони бўлмаганда ҳисоблаш усули сифатида тахминий солиққа тортишдан фойдаланилади.

Японияда ҳар бир солиқ тўғрисидаги қонуннинг тахминий солиққа тортишга оид моддаларида 1) бухгалтерия ҳужжатлари мавжуд бўлмаганда; 2) бухгалтерия ҳужжатлари ишончли бўлмаганда; 3) солиқ тўловчи солиқ текшируви ўтказишни рад қилганда ва 4) текширув вақтида бухгалтерия ҳужжатлари тақдим қилинмаган ҳолатларда тахминий солиққа тортиш мумкин деб белгиланиб, фақат ушбу шартлар (ушбу шартларни «тахмин қилиш зарурати» деб аталади) бажарилган ҳолатдагина тахминий солиққа тортишга рухсат берилади. Тахмин қилиш зарурати бўлмаган ҳоллардаги тахминий солиққа тортиш қонун бўйича бекор қилинади.

Ундан ташқари, тахминий солиққа тортиш усулларида оид моддаларда 1) солиқ тўловчининг мулки ёки мажбуриятлари миқдорининг ўзгариш ҳолати; 2) ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажми, сотиш (ишлаб чиқариш) таннархи; 3) ишчилар сони ва бошқа фаолият масштабида асосланиб, тахминий солиққа тортиш белгиланган.

Натижада, мулк ва қарз суммасининг ўзгаришига қараб, ишлаб чиқариш (сотиш) ҳажми, сотиш (ишлаб чиқариш) таннархи аниқланса ўхшаш фаолият юритувчи бошқа солиқ тўловчиларга ишчилар сони ва дўкон (цех) майдони, ускуналар (ишлаб чиқариш ускуналари, автомобиллар каби) га қараб тахминий солиққа тортиш мумкин бўлиб, юқорида берилган турли тахминий солиққа тортиш усуллари қўллаш мумкин бўлади.

Энг кўп қўлланиладиган усул бир хил фаолият юритувчилар нисбати усули бўлиб, бунда бир хил фаолият юритувчи деб текширув объекти билан бир хил фаолият юритувчи солиқ тўловчи назарда тутилади.

Сабаби, фаолият ўхшаш бўлса, одатда, реализация (ишлаб чиқариш) ҳажмидаги таннарх коэффициенти ва бошқа коэффи-

циентлар ҳам бир хил бўлиб, ишлаб чиқариш даромади (фойда) ҳам бир-бирига яқин бўлади.

Бироқ «бир хил» деган тушунча соҳадаги иш фаолияти билан чегараланмайди. Бунда корхонанинг салмоғи, унинг қаерда жойлашгани ва бошқа шунга ўхшаш кўрсаткичлари ҳам ўхшаш бўлиши керак.

Шунинг учун бир хил соҳадаги фаолият билан шуғулланувчи шахслар пропорциясидан фойдаланиб, юқорида кўрсатилган «ўхшашлик» мезонларига амал қилинмаса, ҳисобланган рақамларда рационаллик бўлмайди. Бу ўз навбатида, тахминий солиққа тортишнинг самарасини камайтиради. «Ўхшашлик» тушунчаси бу ерда ҳисобларнинг рационал бўлишига кафолат беради.

Шундай қилиб, тахминий солиққа тортиш тушунчаси тахминий солиққа тортишнинг ва тахминий ҳисобнинг оқилоналигини кафолатлаб, солиққа тортишнинг бирламчи усули дейилади.

Тахминий солиққа тортишда табиийки, солиқ тўловчи бунга рози бўлмайди ва мустақил равишда декларация топширмайди. Шунинг учун бу ҳолатда солиқ инспекцияси бошлиғининг солиққа тортиш ваколати қўлланилиб (хабарнома бериш орқали) солиқ тўловчидан солиқ суммаси ундирилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Ўзбекистон Республикаси қонунлари

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: «Адолат», 2009 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. –Т.: «Адолат», 2010 й.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги қонуни. №474-І .29 август 1997 й.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат назорати тўғрисида»ги қонуни. №717-І.24 декабрь 1998 й.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги қонуни. №69-ІІ. 2000 й.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонуни. №279-І. 1996 й.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармон ва қарорлари

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хўжалик юритувчи субъектларни текширишни ташкил қилишни тартибга солиш тўғрисида»ги 1998 йил 19 ноябрь ПФ-2114-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2005 йил 14 июнь ПФ-3619-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тадбиркорлик субъектларини текширишни янада қисқартириш ва унинг тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2005 йил 5 октябрь ПФ-3665-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хўжалик юритувчи субъектларни текширишни ташкил қилишни тартибга солиш тўғрисида» 1998 йил 19 ноябрдаги ПФ-2114-сонли Фармонига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 2005 йил 28 ноябрь ПФ-3694-сонли Фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун

жавобгарликни кучайтириш тўғрисида»ги 2005 йил 15 июнь ПҚ-100-сонли қарори.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Банклардаги депозит ҳисоб-варақлардан нақд пул тўловларини узлуксиз таъминлаш кафолатлари тўғрисида»ги 5 август 2005 йил ПҚ-147-сонли қарори.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тадбиркорлик фаолияти юритиш учун рухсатнома турларини қисқартириш ва уларни бериш тартиб-қоидаларини соддалаштириш тўғрисида»ги 2005 йил 29 сентябрь ПҚ-186-сонли қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2010 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 2009 йил 22 декабрь ПҚ-1245-сонли қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Республика солиқ органлари тизимини янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида» 2010 йил 8 январь ПҚ-1257-сонли қарори.

16. Постановление Президента Республики Узбекистан. «О мерах по дальнейшей оптимизации структуры государственного налогового комитета Республики Узбекистан». ПП. №-1290. 25 февраля 2010 года.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Деҳқон бозорлари ва савдо комплекслари фаолиятини ташкил қилишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2010 йил 26 апрел ПҚ-1326-сонли қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Халқ хўжалигида ҳисоб-китобларни ўз вақтида ўтказилиши учун корхона ва ташкилотлар раҳбарларининг масъулиятини ошириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги 1995 йил 12 май ПФ-1154-сонли Фармони.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 12 майдаги «Халқ хўжалигида ҳисоб-китоблар ўз вақтида ўтказилиши учун корхона ва ташкилотлар раҳбарларининг масъулиятини ошириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-1154 фармонини қисман ўзгартиш тўғрисида» 1999 йил 19 июл ПФ-2340-сонли Фармони.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Бюджет билан ҳисоб-китоблар учун хўжалик юритувчи субъектларнинг масъулиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 1996 йил 9 август ПФ-1504-сонли Фармони.

Ҳукумат қарорлари ва Молия вазирлиги ҳамда Давлат солиқ қўмитасининг меъёрий ҳужжатлари

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Хўжалик юритувчи субъектларни текширишни ташкил қилишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ВМҚ-496-сонли қарори. 1998 йил 27 ноябрь.

22. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикаси чакана савдо қоидаларини ҳамда Ўзбекистон Республикасида умумий овқатланиш маҳсулотларини (хизматларини) ишлаб чиқариш ва сотиш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида»ги ВМҚ-75-сонли қарори. 2003 йил 13 февраль.

23. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Иш ҳақининг ўз вақтида тўланиши учун вазирликлар, идоралар ва хўжалик юритувчи субъектлар раҳбарларининг жавобгарлигини ошириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ВМ-504-сонли қарори. 1999 йил 17 ноябрь.

24. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Пул маблағларининг банкдан ташқари муомаласини янада қисқартириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ВМ- 280-сонли қарори. 2002 йил 5 август.

25. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Истеъмол товарлари билан улгуржи ва чакана савдо қилишни тартибга солишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ВМ-125-сонли қарори. 1999 йил 19 март.

26. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Юридик ва жисмоний шахсларни рўйхатдан ўтказишни ҳамда улар томонидан савдо фаолияти амалга оширилишини тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ВМ-407-сонли қарори. 2002 йил 26 ноябрь.

27. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Электр энергиясидан фойдаланганлик учун ҳисоб-китоб қилиш механизмининг тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ВМ-511-сонли қарори. 2004 йил 1 ноябрь.

28. «Назорат қилувчи органлар томонидан ўтказиладиган, тадбиркорлик субъектлари – юридик шахслар фаолиятини текширишларни мувофиқлаштириш тартиби тўғрисида» НИЗОМ (Адлия вазирлигида 2006 йил 5 майда 1573-сон билан рўйхатга олинган).

29. «Назорат қилувчи органлар томонидан якка тартибдаги тадбиркорлар фаолиятини текширишларни ташкиллаштириш тартиби тўғрисида» НИЗОМ (Адлия вазирлигида 2007 йил 3 сентябрда 1712-сон билан рўйхатга олинган).

30. «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини текшириш ва Текширишларни рўйхатга олиш китобини юритиш тартиби тўғрисида»ги НИЗОМ (Адлия вазирлигида 29 декабрь 2006 йил 1650-сон билан рўйхатга олинган).

31. «Ягона солиқ тўловининг базавий миқдори киритилиши муносабати билан чакана савдо корхоналари, хизмат кўрсатиш соҳасидаги микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан ягона солиқ тўловини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги НИЗОМ (Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг 2010 йил 17 августдаги 64, 2010-34-сон қарори).

32. 4-сон Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари (БҲМС) «Товар-моддий заҳиралар» (Адлия вазирлиги томонидан 2006 йил 17 июлда 1595-сон билан рўйхатдан ўтказилган).

33. 5-сон БҲМС. «Асосий воситалар» (Адлия вазирлиги томонидан 2004 йил 20 январда 1299-сон билан рўйхатдан ўтказилган).

34. 19-сон БҲМС. «Инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказиш» (Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 2 ноябрда 833-сон билан рўйхатдан ўтказилган).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари ва маърузалари

35. Каримов И.А. «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари». –Т.: «Ўзбекистон» 2009 й.

36. Каримов И.А. «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. –Т.: «Ўзбекистон» 2010 й.

37. Каримов И.А. «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир». Халқ сўзи.28 январь 2010 йил.

38. **Борьян Ю.Б.** Налоговые правонарушения и ответственность. Выигрываем налоговые споры. 2-е изд. - М.: Экономика. 2006.

39. **Братухина О.А.** Контроль и организация проверок налоговыми органами. Учебное пособие. - Ростов н/Д.: 2007.

40. **Доброхотова В. Б., Лобанов А.В.** Налоговые проверки: книга для налогоплательщика и налогового. 2-е издание. - М.: МЦФЭР, 2007.

41. **Корнева Е.А., Ткачев В.Н.** Защита прав хозяйствующих субъектов-налогоплательщиков в спорах с налоговыми органами: Учебное пособие. - М.: «Издательский Дом «Городец». 2006.

42. Камеральная налоговая проверка: содержание, порядок проведения, последствия/ Под редакцией Г.Ю. Касьяновой. - М.: ИД «Аргумент», 2006.

43. **Лермонтов Ю. М.** Налоговые проверки по-новому. - М.: Издательство Индекс Медиа. 2007.

44. Налоговые проверки: практическое руководство/ Под общей ред. В.В. Семенихина. - М.: ЭКСМО, 2006.

45. **Попонова А.Н., Нестеров А.В., Терзиди А.В.** Организация налогового учета и налогового контроля. Учебное пособие. - М.: Эксмо, 2006.

46. **Суворов М.А.** Процессуализация налоговых проверок (Проблемы и пути совершенствования) - М.: Наука. 2007.

47. **Спирина Л.В., Тимошенко В.А.** Налоговые проверки. Учебно-практическое пособие. - М.: Экзамен. 2006.

48. **Тихонова Е.П., Понова З.Е.** К вам пришла проверка. Что и как проверяет налоговый инспектор? - М.: «Журнал «Горячая линия бухгалтера», 2007.

49. **Шилкин С.А.** Зарплатные налоги в свете ужесточения налогового контроля. - М.: Главбух, 2007.

50. **Ходиев Б.Ю., Бекмородов А.Ш., Гофуров У.В., Тухлиев Б.К.** Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. - Т.: «Иқтисодиёт», 2009.

51. **Ортиқов А.А** ва бошқалар. Хуфёна иқтисодиёт. - Т.: 2002.

52. **Рўзиев Ғ.** Солиқ назорати. Ўқув қўлланма. - Т.: 2007 й

53. **Тагаев А., Ф. Хашимото, Ғ. Рўзиев, К. Хогамов.** Солиқ назорати. - Т.: «Янги аср авлоди», 2010.

НАЗОРАТ ҚИЛУВЧИ ОРГАНЛАР РЎЙХАТИ

	Назорат қилувчи орган даражаси
A	Туман
B	Вилоят
C	Республика
Код	Назорат қилувчи орган номи
1	Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси
2	Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
6	Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг Йўл ҳаракати хавфсизлиги бош бошқармаси
9	Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси
11	Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг Давлат санитария-эпидемиология нazorати маркази
12	Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси
13	Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг Чорвачиликда наслчилик ишлари бўйича бош давлат инспекцияси
14	Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг Машина ва ускуналарнинг техник ҳолатини назорат қилиш бўйича бош давлат инспекцияси
15	Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги
16	Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги
17	Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси
18	Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси
19	Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси
20	Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг Ёнғиндан сақлаш бош бошқармаси
21	Ўзбекистон Республикаси Давлат мулкни бошқариш давлат қўмитаси ҳузуридаги Қимматли қорозлар бозори фаолиятини мувофиқлаштириш ва назорат қилиш маркази
22	Ўзбекистон Республикасининг Электр энергетикасида назорат қилиш давлат инспекцияси

25	Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги
26	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат дон инспекцияси
27	Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг Бош давлат ветеринария инспекцияси
29	Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси
30	Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлигининг Давлат алоқа инспекцияси
31	Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги ҳузуридаги Бадий экспертиза бошқармаси
33	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон нефть маҳсулотлари ва газдан фойдаланишни назорат қилиш давлат инспекцияси
34	Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳузуридаги Дори воситалари ва тиббий техника сифатини назорат қилиш бош бошқармаси
35	Ўзбекистон Республикасининг Темир йўлда ташишлар хавфсизлигини назорат қилиш давлат инспекцияси
36	Республика Темир йўлда давлат санитария-эпидемиология назорати маркази
37	Транспортда ИИБ ҳузуридаги ёнғиндан сақлаш бўлими
38	Саноат, қон иши ва коммунал-маиший секторда ишларни хавфсиз олиб боришни назорат қилиш давлат инспекцияси «Саноатконтехназорат»
39	Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси ҳузуридаги Давлат геодезия назорати инспекцияси
40	«Ўзбектуризм» миллий компанияси
41	Марказий банк ҳузуридаги Қимматбаҳо металлар агентлигининг Давлат намуналар олиш палатаси
43	Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги
44	Ўзбекистон Республикаси Геология ва минерал ресурслар давлат қўмитаси ҳузуридаги Давлат геология назорати бошқармаси
45	«Ўзбеккино» миллий агентлиги
46	Ўзбекистон Республикаси Давлат мулкни бошқариш давлат қўмитаси

Амалга оширилиши учун лицензиялар талаб қилинадиган фаолият турларининг рўйхати

(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2001 йил 12 майдаги «амалга оширилиши учун лицензиялар талаб қилинадиган фаолият турларининг рўйхати тўғрисида»ги №222-сонли қарори билан тасдиқланган)

* Қурол-яроғ ва унинг ўқ-дориларини, ҳимояланиш воситаларини, ҳарбий техникани, уларнинг эҳтиёт қисмлари, бутловчи қисмлари ва приборларини (агар улардан бошқа тармоқларда фойдаланилмаса), шунингдек уларни ишлаб чиқариш учун махсус материалларни ва махсус асбоб-ускунани яратиш, ишлаб чиқариш, таъмирлаш ва реализация қилиш.

* Портловчи ва заҳарли моддаларни, уларни қўллаган ҳолда материаллар ва маҳсулотларни, шунингдек портлатиш воситаларини яратиш, ишлаб чиқариш, ташиш, сақлаш ва реализация қилиш.

* Жанговар заҳарловчи моддалардан ҳимояланиш воситаларини ишлаб чиқариш ва реализация қилиш.

* Бўшаётган ҳарбий-техника воситаларини тугатиш (йўқ қилиб ташлаш, утилизация қилиш, кўмиб ташлаш) ва қайта ишлаш.

* Ов ва спортга мўлжалланган ўқотар қуролни ҳамда унинг ўқ-дориларини, шунингдек тигли қуролни (пичоқларнинг миллий турларидан ташқари) ишлаб чиқариш, таъмирлаш ва реализация қилиш.

* Ёнғинга қарши автоматика воситаларини, қўриқлаш сигнализацияларини, ёнғиндан дарак берувчи ва ёнғиндан сақловчи сигнализацияларни лойиҳалаштириш, монтаж қилиш, созлаш, таъмирлаш ва уларга техник хизмат кўрсатиш.

* Ионлаштирувчи нурланиш манбалари билан муомалада бўлинадиган соҳалардаги илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари, ионлаштирувчи нурланиш манбаларини лойиҳалаштириш, барпо этиш ва уларга хизмат кўрсатиш, улар учун технологик асбоб-ускуналар, радиациядан ҳимояланиш воситаларини ясаш ва тайёрлаш.

* Ионлаштирувчи нурланиш манбаларини қазиб олиш, ишлаб чиқариш, тайёрлаш, қайта тайёрлаш, улардан фойдаланиш, уларни сақлаш, уларга хизмат кўрсатиш, уларни ташиш ҳамда зарарсизлантириш, утилизация қилиш ва кўмиб ташлаш.

* Ахборотнинг криптографик ҳимоя воситаларини лойиҳалаштириш, тайёрлаш, ишлаб чиқариш, реализация қилиш, таъмирлаш ва улардан фойдаланиш.

* Магистрал газ қувурлари, нефть қувурлари ва нефть маҳсулотлари қувурларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларни таъмирлаш.

* Ягона энергетика тизимига уланадиган стационар электр станцияларида электр энергияси ишлаб чиқариш.

* Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни олиб кириш (олиб чиқиш), сақлаш, реализация қилиш (бериш), тақсимлаш, ташиш, ишлаб чиқиш ва ишлаб чиқариш, тайёрлаш, йўқ қилиш, гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлардан илмий ва ўқув мақсадларида, шунингдек ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун, шу жумладан тиббиётда ва ветеринарияда фойдаланиш.

* Таркибида гиёҳванд моддалари бўлган ўсимликларни етиштириш.

* Ветеринария фаолияти.

* Тиббий фаолият.

* Кўприklar ва тоннелларни лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларни таъмирлаш.

* Мудофаа объектларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларни таъмирлаш.

* Хавфи юқори бўлган объектларни ҳамда потенциал хавфли ишлаб чиқаришларни лойиҳалаштириш, қуриш ва улардан фойдаланиш.

* Архитектура-шаҳарсозлик ҳужжатларини яратиш.

* Қурилиш лойиҳаларининг экспертизасини ўтказиш.

* Бандликларда саноат альпинизми усулларида таъмирлаш, қурилиш-монтаж ишларини бажариш.

* Маҳаллий ва халқаро йўналишлар бўйича темирйўл транспортида йўловчиларни ҳамда юкларни ташиниш.

* Маҳаллий ва халқаро ҳаво йўналишлари бўйича йўловчиларни ҳамда юкларни ташиниш.

* Аэропортлардаги ташиниш ишларини бажарувчи ҳаво кемаларига хизмат кўрсатиш фаолияти.

* Авиация ишларини бажариш.

* Автомобиль транспортида йўловчиларни ва юкларни шаҳарда, шаҳар атрофида, шаҳарлараро ва халқаро йўналишлар бўйича ташиниш.

* Йўловчилар ва юкларни дарё транспортида ташиниш.

- * Телекоммуникацияларнинг маҳаллий тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш.
- * Телекоммуникацияларнинг шаҳарлараро тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш.
- * Телекоммуникацияларнинг халқаро тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш.
- * Кўчма радиотелефон алоқаси тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш.
- * Шахсий радиочақирув тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш.
- * Маълумотлар узатиш тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш.
- * Телекўрсатувлар ва радиоэшиттиришларни тарқатиш (узатиш) тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш.
- * Нефть, газ ҳамда газ конденсатини қазиб чиқариш, қайта ишлаш ва реализация қилиш.
- * Қимматбаҳо ва нодир металллар, қимматбаҳо тошлар қазиб олиш.
- * Нефть маҳсулотларини (автобензин, авиабензин, экстрабензин, дизель ёнилғиси, авиакеросин, мазут, печка қорамойи, нефть битуми, шунингдек техник мой ва мойлаш материалларини) реализация қилиш, заводда идишларга қадоқланганлари бундан мустасно.
- * Этил спирти ва алкоғолли маҳсулот ишлаб чиқариш.
- * Қимматбаҳо металллар ва тошлардан заргарлик буюмлари тайёрлаш.
- * Банк фаолияти.
- * Банклар томонидан, бошқа юридик ва жисмоний шахслар томонидан чет эл валютасида операциялар ўтказиш.
- * Қимматли қоғозлар бланкаларини ишлаб чиқариш.
- * Қимматли қоғозлар бозорида профессионал фаолият.
- * Баҳолаш фаолияти.
- * Суғурталовчилар ва суғурта брокерларининг суғурта фаолияти.
- * Текширувчилик фаолияти.
- * Гаровхоналар фаолияти.
- * Лотереялар ташкил этиш.

- * Адвокатлик фаолияти.
- * Нотариал фаолияти.
- * Божхона омбори таъсис этиш.
- * Божсиз савдо дўконини таъсис этиш.
- * Божхона режимида омборхона таъсис этиш – «эркин омборхона».
- * Ўлчаш воситаларини тайёрлаш, реализация қилиш ва прокатга бериш.
- * Геодезия ва картография фаолияти.
- * Таркибида қимматбаҳо ва рангли металллар, қимматбаҳо тошлар бўлган иккиламчи ресурслар ва чиқитларни тайёрлаш ҳамда қайта ишлаш.
- * Энергетика текширувлари ва экспертизалари ўтказиш.
- * Ноширлик фаолияти.
- * Нодавлат таълим муассасаларининг фаолияти.
- * Диний таълим муассасаларининг фаолияти.
- * Бадий ва хроникал-ҳужжатли, илмий-оммабоп, тасвирий, мультипликацион киновидеофильмлар ҳамда дастурлар ишлаб чиқариш.
- * Киновидеофильмларни ҳамда дастурларни кўпайтириш, дубляж қилиш ва реализация қилиш.
- * Киновидео маҳсулотлар прокати.
- * Ўзбекистон Республикасида ва ундан ташқарида гастроль-концерт фаолиятини амалга ошириш.
- * Тўй, юбилей ва бошқа тантаналарда концерт хизмати кўрсатиш.
- * Грампластинкалар, аудиокассеталар ва лазерли дискларни яратиш, ишлаб чиқариш, ёзиб олиш, кўпайтириш ва реализация қилиш.
- * Биржа фаолияти.
- * Туризм фаолияти.
- * Улгуржи савдо.
- * Тамаки хом ашёсини ферментлаш ва тамаки маҳсулотлари ишлаб чиқариш.
- * Микрокредит ташкилотлари ҳамда * кредит уюшмалари фаолияти.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I. ТЕКШИРИШ ЎТКАЗИШГА ТАЙЁРГАРЛИК	6
1.1§. Солиқ текшируви ўтказиладиган хўжалик юритувчи субъектни танлаш услуби	6
1.2§. Текшириш ўтказишга тайёргарлик жараёнлари, уларда амалга ошириладиган ишлар	17
1.3§. Солиқ тўловчиларга доир ахборот ресурсларини шакллантириш	19
1.4§. Солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботларини ўрганиш ҳамда солиқ ва мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик ҳолатини таҳлил қилиш	22
1.5§. Тегишли орган ва ташкилотлардан текширилувчи хўжалик юритувчи субъект фаолиятига доир ахборот ва маълумотларни жамлаш, таҳлил қилиш	54
1.6§. Текширилиши режалаштирилган хўжалик юритувчи субъект бўйича аввал ўтказилган текширишлар натижаларини ўрганиш	58
1.7§. Солиқ текширувини амалга оширувчилар таркибини аниқлаш ва зурурий ҳолларда мутахассисларни жалб этиш тартиби	60
1.8§. Текширув ўтказиш дастурини тузиш қоидалари ва уни тасдиқлаш	62
II. ЖОЙИДА ТЕКШИРИШ ЎТКАЗИШ	70
2.1§. Солиқ текширувининг бошланишида амалга ошириладиган дастлабки ишлар	70
2.2§. Солиқ текширувлари жараёнида қўлланиладиган усуллар	73
2.3§. Солиқ текшируви жараёнида мол-мулкни инвентаризациядан ўтказиш	75
2.4§. Касса ва касса операцияларини тафтиш қилиш	82
2.5§. Тайёр маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннарни ва харажатлар таркибини текширишнинг ўзига хос жиҳатлари	98
2.6§. Қисқа муддатли текширувлар ўтказиш тартиби	105
2.7§. Хўжалик юритувчи субъектларни фаолият турларига нисбатан текширишнинг ўзига хос хусусиятлари	116

III. БЮДЖЕТ ВА БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАҚСАДЛИ ЖАМҒАРМАЛАР БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАРНИ ТЕКШИРИШ	121
3.1§. Хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет билан солиқлар бўйича ҳисоб-китобларини текшириш	121
3.2§. Фойда солиғини ҳисоблашни жараёнини текшириш	125
3.3§. Қўшилган қиймат солиғини текшириш	136
3.4§. Акциз солиғини текшириш	142
3.5§. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китобларни текшириш	145
3.6§. Мол-мулк ва ресурс солиқларини текшириш	151
3.7§. Солиқ солишининг соддалаштирилган тартибида тўланадиган солиқларни текшириш	157
3.8§. Мақсадли жамғармаларга тўловларни текшириш	160
IV. СОЛИҚ ТЕКШИРУВИ ЯКУНИ ВА НАТИЖАЛАРИНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ	174
4.1§. Солиқ текширувининг якунланиши ва солиқ текшируви далолатномасининг тузилиши	174
4.2§. Солиқ текшируви натижаларини расмийлаштириш	175
4.3§. Солиқ текшируви далолатномасига илова қилинадиган ҳужжатлар	177
V. ЯПОНИЯДА СОЛИҚ ТЕКШИРУВЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ УСУЛЛАРИ	181
5.1§. Текширишга тайёргарлик	181
5.2§. Жойида текшириш ўтказиш	186
5.3§. Тахминий ҳисоб-китоблар ва тахминий солиққа тортиш	195
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	199
ИЛОВАЛАР	204

Илмий-услубий нашр

СОЛИҚ ТЕКШИРУВИ УСУЛЛАРИ

Муҳаррир:
Гавҳар МИРЗАЕВА

Тех. муҳаррир
Вера ДЕМЧЕНКО

Бадий муҳаррир
Уйғун СОЛИХОВ

Мусахҳиҳ
Маъмура ҚУТЛИЕВА

Компьютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Босишга 7.01.2011 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1/32.

Босма тобоғи 6,625. Шартли босма тобоғи 11,13.

Гарнитура «LexTimes Cyr+Uzb». Оффсет қоғоз.

Адади 530 нусха. Буюртма № 22.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» босмахонасида босилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 278-36-89; Маркетинг бўлими – 128-78-43

факс — 273-00-14; e-mail: yangiasravlodii@mail.ru

Ҳамкоримиз: *kitobxon.uz*

10000-00

65.9(2)26
C 600

ЯНГИ АСР АВЛОДИ

ISBN 978-9943-08-690-6

9 789943 086906